

SOMMARCIRKEL 2022

SVENSK IMPERIALISM, KLIMATKRISEN OCH PLANEKONOMI

INNEHÅLL:

Arbetarbildnings förord	4
BLOCK 1 – SVENSK IMPERIALISM	6
<i>C.H. Hermansson</i> Sverige i det imperialistiska systemet.....	7
<i>SKP (1995)</i> Sverige och imperialismen.....	18
John Hörnquist Sverige – och latinamerikaniseringen av Östeuropa	39
<i>Eva-Brita Järnefors</i> När vapen och specialstyrkor blev Sveriges nya exportgiv	59
<i>Mikael Nyberg</i> Dubbla måttstockar leder in i NATO	69
<i>Torkil Lauesen</i> I imperialismens kölvatten (utdrag).....	78
BLOCK 2 – KLIMATKRISEN OCH PLANEKONOMI	108
<i>Luke Cooper</i> Framsteg kontra naturen? Kan marxismen och klasskampen förhindra miljökrisen? (utdrag)	109
<i>Naomi Klein</i> Det här förändrar allt: kapitalismen kontra klimatet	130
<i>Leo Huberman</i> Socialismens ABC (utdrag).....	148
<i>Charles Bettelheim</i> Kulturrevolution & industriell organisering i Kina (utdrag)	155
<i>Torkil Lauesen</i> I imperialismens kölvatten (utdrag).....	173

Arbetarbildnings förord

Kompendiet för Arbetarbildnings sommarcirkel 2022 består av två block. *Svensk imperialism* samt *Klimatkrisen och planekonomi*. Bägge teman berör aspekter av kapitalismen som utgör direkta existentiella hot mot mänskligheten – och kanske allt liv på vår planet.

Imperialismen leder oundvikligen till krig. Svensk imperialism har bidragit till och är en del av den interimperialistiska konkurrensen som i februari 2022 bröt ut i öppet krig i Europa. Ett världskrig tornar upp sig vid horisonten – ett kärnvapenkrig som riskerar att förinta allt liv på jorden. För att bekämpa imperialismen behöver vi till att börja med förstå att Sverige är ett imperialistiskt land. De två första texterna i block ett introducerar den svenska imperialismens grundfundament. Därefter följer fyra texter som belyser tre aspekter av den svenska imperialismen: utsugningen av Östeuropa, Sveriges militära samarbeten och slutligen de nutida konkreta ekonomiska förhållanden som Sverige och svenska företag är en del av.

Det hot som miljöförstörelsen och i synnerhet klimatförändringarna utgör är numera en del av det allmänna medvetandet. Dock saknas ofta en djupare förståelse av de drivkrafter i kapitalismen som leder till klimatkris, massutrotning och ekologisk kollaps. Det saknas i synnerhet en medvetenhet om den enda lösningen: ett ekonomiskt system som producerar för att tillfredsställa mänskliga behov – inte kapitalismens profitdrift – och som gör detta på ett planerat och rationellt sätt. Ett sys-

tem som säkerställer mänsklighetens och planetens överlevnad. Block två har som syfte att förklara kapitalismens planetdödande mekanismer och kort introducera lösningen: planekonomi. Blocket inleds med två texter om klimatkrisen: den första förklarar hur kapitalismen skapar klimatkrisen såväl som miljöförstörelsen överlag och den andra belyser hur den kapitalistiska ideologin förhåller sig till den utmaning som klimatkrisen utgör. Därefter presenteras lösningen. Två texter ger en inblick i den konkreta utformningen av den planerade ekonomin i Sovjetunionen respektive Kina (under Kulturrevolutionen). Block två och kompendiet i sin helhet avslutas med en text som binder samman frågan om klimatkrisen och imperialismen.

Arbetarbildning, juni 2022

BLOCK 1

SVENSK

IMPERIALISM

C.H. Hermansson
Sverige i det
imperialistiska systemet
1983

Det finns vissa ord och begrepp i den socialvetenskapliga och politiska debatten som har en stark emotionell laddning. Det gäller under den rådande borgerliga hegemonin framför allt begrepp vilka kan tolkas såsom innehållande kritik mot det kapitalistiska systemet och till detta knutna företeelser. Under långa perioder kan sådana begrepp vara drivna ned under jorden liksom de teorier i vilka de ingår.

Under andra tider kan dessa begrepp bli erkända eller i varje fall tolereras i den offentliga debatten. Kapitalism kan sålunda numera brukas utan att det ögonblickligen avför användaren såsom kommunist ur meningsutbytet. Till och med begreppet storfinans kan användas i riks-dagsdebatter utan att fungera som en svordom i kyrkan. Men att tala eller skriva om det imperialistiska Sverige framkallar däremot fortfarande reaktioner av aggression och avståndstagande.

Det är svårt att exakt ange orsakerna till dessa reaktioner. En förklaring kunde vara att den gamla teorin om att imperialism förutsätter annekationer av främmande territorier och kolonier fortfarande har en viss livskraft. Det begränsade i denna teori framstår emellertid tillfullo sedan kolonialsystemet i huvudsak avvecklats. Om teorin var korrekt skulle imperialismen därmed ha försvunnit. En annan och rimligare förklaring till den i stor utsträckning nationellt särpräglade reaktionen är nog att karakteristiken av Sverige som en imperialistisk stat drabbar en av de vanligaste svenska fördomarna, nämligen att Sverige dock – oavsett borgerlig eller socialdemokratisk regering, oavsett arbetslöshet,

växande klassklyftor och miljöförstöring – gör en välsignelsebringande insats genom att i handling stödja länderna i tredje världen.

Vad man tänker på är då i främsta rummet det svenska u-landsbiståndet, som naturligtvis med sitt enprocentsmål är stort jämfört med andra länder. En del industrimän inbillar sig också att de många svenskägda företagen i u-länder är uttryck för någon slags stödsinsats.

Sverige – en del av imperialismen

Verkligheten är emellertid att Sverige är en del av det imperialistiska systemet. Det kapitalistiska Sverige deltar på olika vägar i den utplundring av länderna och folken i tredje världen, som är kännetecknande för imperialismens system. Det är inte sant att Sverige ger stöd till tredje världen. Det är fortfarande folken i u-länderna som på olika vägar tvingas ge stöd till Sverige. Överföringen av värden – om man räknar nettoströmmen, på bruttosidan finns strömmar i bägge riktningarna – går från tredje världen till Sverige, inte från Sverige till tredje världen.

Relationen till u-länderna är emellertid inte den enda inom det imperialistiska systemet. För att öka sina profiler försöker de stora svenska företagen att erövra en större del av världsmarknaden. De exporterar kapital och flyttar fabriker och produktion till andra länder. På den kapitalistiska världsmarknaden deltar Sverige i kampen mellan storföretag, karteller, truster, näringsgrenar, transnationella företag och imperialistiska stater. Svenskt kapital är samman-tvinnat med kapital från andra imperialistiska länder genom de svenska kapitalisternas företags-etableringar i andra länder, genom utländska uppköp av företag i Sverige, genom sam-verkan mellan svenska truster och finanskapitalister med utländska truster och finansgrupper. Sveriges beroende av övriga delar av det imperialistiska systemet har ökat genom landets del-tagande i olika internationella organisationer och genom förändringar i dess handels-politiska mönster.

Det finns många teorier om imperialismen. Min uppgift är inte i det här sammanhanget att göra en genomgång av dem. Klart är emellertid att enligt alla moderna teorier om imperialismen är Sverige en imperialistisk stat.

I de flesta teorier om imperialismen betonas sammanhanget mellan de inre förhållandena i en stat och samma stats yttre förhållanden liksom

omvänt mellan de yttre förhållandena och utvecklingen inom landet. Sådana samband föreligger också för Sveriges del. När det gäller påverkan inre–yttre förhållanden kan man peka på den långt drivna koncentrationen och centralisationen av produktion och kapital, monopolens starka ställning i Sverige, finanskapitalets dominerande roll inom näringslivet. När det gäller påverkan yttre–inre förhållanden gäller det framför allt den höga levnadsstandarden i Sverige, relativt sett jämfört med andra länder även bland arbetar-befolkningen.

Att Sverige är en del av det imperialistiska systemet och att Sverige själv är en imperialistisk stat är inget nytt fenomen som inträffat under de senaste årtiondena, även om både de imperialistiska dragen i Sveriges utveckling och landets beroende av det totala imperialistiska systemet förstärkts. Det handlar tvärtom om en långvarig process. Skall någon tidsgräns sättas så är det hela tidsperioden efter det första världskriget som är Sveriges imperialistiska tids-ålder.

Det är självklart heller inte så att Sveriges ställning som imperialistisk stat i grunden skulle ändras genom de växlingar som skett i regeringsmakten, exempelvis under 1970-talet. Sverige var imperialistiskt under det långa socialdemokratiska regeringsinnehavet, fortsatte att vara det under de olika borgerliga regeringarna och fortsätter att vara det under den på nytt till-trädande socialdemokratiska regimen. Det är heller inte så, som längre fram i artikeln skall visas, att tendenser som är typiska för imperialismens system avtar eller mildras när landet får en socialdemokratisk regering. Tvärtom kan de i vissa fall förstärkas.

Kapitalexport från Sverige

Ett av de fenomen som allmänt anses kännetecknande för det imperialistiska systemet är en stor och växande kapitalexport. Denna kan anta olika former – lån o s v. En av de vanliga formerna är numera anläggning av industrier och andra företag i andra länder än där kapitalet ursprungligen haft sin bas, ”moderlandet”. Begreppet direkta investeringar i utlandet brukar användas för att beteckna denna form av kapitalexport. Under en period när de transnationella företagen spelar en allt större roll kan det emellertid ibland vara svårt att avgöra vilka anläggningar av kapital som skall betecknas som kapitalexport.

Kapitalexporten sker emellertid vanligen från de utvecklade kapitalist-

iska staterna, de imperialistiska staterna. Kapitalet anläggs både i andra utvecklade kapitalistiska stater och i sk u-länder. Särskilt från de senare länderna d v s från tredje världen, sker sedan en hemtagning av profiler som i fråga om totalsumman mångfaldigt kan överstiga det ursprungliga investerade beloppet.

Att olika imperialistiska staters kapitalister också anlägger kapital i andra imperialistiska länder innebär att vissa länder samtidigt kan vara både exportörer och importörer av kapital. Särskilt kan en växling mellan kapitalexport och kapitalimport ske mellan olika perioder, präglade av olika ekonomiska tendenser. Den kapitalistiska statsapparaten i ett land kan också vara tvungen att uppta stora lån i utlandet för att täcka ett underskott i bytesbalansen, samtidigt som samma lands stora kapitalistiska företag driver en stark kapitalexport i form av direktinvesteringar i andra länder. Så sker i Sverige för närvarande.

Några notiser om kapitalexporten från Sverige bekräftar vad inledningsvis sagts om de imperialistiska tendensernas tidsmässiga placering och om deras kontinuitet.

Den tidsgräns då Sverige övergick från att vara ett väsentligen kapitalimporterande till ett väsentligen kapitalexporterande land går omkring 1910, alltså några år före det första världskrigets utbrott. Samma tidsgräns har också stor betydelse i monopolens och storfinansens historia – det handlar om olika samhälleligt-ekonomiska fenomen som sammanhänger med Sveriges utveckling till monopolkapitalistisk stat.

Kapitalimporten skedde i tre olika former: genom statslån i utlandet, genom placering av lån till kommuner och även industriobligationer utomlands samt genom utländska kapitalisters uppköp av jord, skog, gruvor och industrier i Sverige. En avgörande del av de statliga lånen i utlandet gick till finansieringen av järnvägsbygget.

Den totala utlandsskulden beräknades år 1908 uppgå till 1 307 miljoner kr. Det förefaller inte mycket i nutida penningvärde, men motsvarade hälften av nationalinkomsten i Sverige samma år, 2 616 miljoner kr.

Övergången från kapitalimport till kapitalexport förefaller plötslig och dramatisk i ett diagram eller en tabell, där endast nettorörelsen till och från Sverige anges. Den utveckling som 1911 gav utslag i det statistiska materialet som nettokapitalexport hade emellertid förberetts under årtionden av kapitalistisk industrialisering. I något längre perspektiv handlade det om en grundläggande förändring. Övergången från kapital-

import till kapitalexport som nettoresultat av kapitalrörelserna skedde samtidigt som monopolorganisationerna på allvar började växa sig starka och samtidigt som koncentrationsrörelsen inom bankväsendet satte in och de moderna finanskapitalistiska grupperingarna började formeras.

Monopolkapitalism på 20-talet

Under 1920-talet tog den svenska kapitalismen definitivt steget över till monopolkapitalism, finanskapitalism. De utländska skulder som landet ådragit sig under perioden av kapitalismens genombrott var i huvudsak betalda. År 1921 var endast 24 procent av statsskulden i utländska händer mot 88 procent år 1914. Den svenska kapitalismen framträdde på världsmarknaden som exportör av kapital i betydande omfattning.

En avgörande roll spelade härvid finansfursten Ivar Kreugers olika transaktioner. Uppbyggandet av den världsomspännande tändsticks-trusten skedde genom stora investeringar för inköp av företag och uppförande av nya fabriker i en rad länder. Ännu större omfattning fick emellertid kapitaltransaktionerna när Kreuger började sin verksamhet som förmedlare av lån, i stor utsträckning amerikanskt kapital, till olika stater. Lånen gavs i många fall i utbyte mot monopol på tillverkningen och försäljningen av tändstickor i vederbörande stat. Det var ingen tillfällighet att dessa lån till stor del placerades i randstater mot Sovjetunionen. I en långt senare skriven amerikansk undersökning karakteriserar Ivar Kreugers låneförmedling som ”en föregångare till den långt senare Marshallplanen”.

Under hela 1930-talet fortsatte kapitalexporten från Sverige. Samtidigt började emellertid flytkapital utifrån Europa att söka sig till landet. Det fanns också icke obetydliga tyska kapitalinvesteringar i Sverige, exempelvis inom den mellansvenska gruvindustrin, inom vapenindustrin och inom den elektriska industrin, vilka av den nazistiska regimen utnyttjades för dess politiska verksamhet.

Under det andra världskrigets år försvarades den privata kapitalexporten och den statliga kreditgivningen till utlandet svarade för den väsentliga delen av kapitalrörelserna. Under efterkrigsåren tilltog kapitalexporten undan för undan och nu företrädesvis i formen av direkta kapitalinvesteringar i dotterföretag eller samägda företag i alla världsdelar. Denna uppbyggnad av ett nät av dotterbolag till de stora trusterna

hade tagit sin början redan vid sekelskiftet, men sköt nu ny fart. Redan 1930 hade emellertid de svenska storföretagen en mängd dotter-företag i andra länder: SKF i 31 länder, L M Ericsson i 21, Tändsticksbolaget i 31, Alfa Laval i 11, AGA i 20 och Asea i 13 länder.

Utvecklingen under de senaste årtiondena är mera känd och har ut- förligt belysts i Kommentars spalter. Under 60- och 70-talen mångdubb- lades de svenska storföretagens investeringar utomlands. De uppgick i början av 1960-talet enligt riksbankens statistik över tillstånd till direkta investeringar i utlandet till omkring 150 miljoner kr per år och växte sedan till över 1 000 miljoner kr på 1970-talet.

Ökningen av de svenska direktinvesteringarna utomlands har accel- ererats under 1970-talet och de hittills gångna åren av

1980-talet, såsom framgår av tabell 1.

Under de sex åren av borgerliga regeringar skedde alltså en utom- ordentligt kraftig tillväxt av företagens investeringar i utlandet. Men tillväxten har fortsatt också efter det att en social-demokratisk regering på nytt tillträdde efter valet 1982. I tabell 2 jämförs tillståndsgivningen under de tre första månaderna 1982 resp 1983.

Under första kvartalet 1983 – under den socialdemokratiska reger- ingen – har alltså tillstånden för svenska direkta investeringar i utlandet ökat med 60 procent jämfört med första kvartalet 1982 – under en borgerlig regering.

De av riksbanken offentliggjorda siffrorna för tillstånden till direkt- investeringar utomlands ger inte besked om de totala investeringar som de svenska företagen gjort i sina dotterbolag utomlands. Totalsumman under förra året kan beräknas till runt 20 miljarder kronor.

Kapitalströmmarna går emellertid i båda riktningarna. Det före- kommer även utländska direkt-investeringar i Sverige, både i form av uppköp av industrier, till exempel Wasabröd, och utvidgning av redan befintliga fabriker. Under de senaste månaderna har också de utländska uppköpen av aktier i svenska bolag ökat kraftigt. Enbart under första kvartalet 1983 skedde en nettoexport av aktier på nästan 1 miljard kr. Det var nettoresultatet av en aktieexport på 2 268 Mkr och en aktieimport på 1 319 Mkr. Det bör observeras att aktieexporten innebär en import av kapital. Utländska finansintressen äger en allt större del av aktiestocken i de svenska bolagen. Det har beräknats att f n ca sex procent av det totala börsvärdet på Stockholmsbörsen ägs av utländskt kapital.

Det internationella beroendet

Både tillväxten av de svenska storföretagens investeringar i utlandet och av de utländska kapitalisternas innehav av aktier i svenska företag innebär ett ökat internationellt beroende för Sverige. Landet knyts ännu hårdare till övriga delar av det imperialistiska systemet. Den svenska statens väx- ande skuldsättning i utlandet under de senaste åren får samma verkan.

Även en rad andra omständigheter har under de senaste årtiondena ökat Sveriges inter-nationella politisk-ekonomiska beroende. Det gäller både det institutionella beroendet och vad man kan kalla det strukturella beroendet.

När det gäller det institutionella beroendet handlar det framför allt om Sveriges medlemskap i Internationella valutafonden (IMF), EFTA, GATT och OECD. Internationella valutafonden har under de senaste åren i ökad utsträckning sökt att påverka medlemsländernas politik. Även Sverige har nyligen haft besök av en utsänd kontrollant, men vilka löften som den svenska regeringen gett är fördolt för allmänheten. Vad gäller medlemskapet i GATT och EFTA samt frihandelsavtalet med EG innebär dessa helt klart begränsningar när det gäller att föra en utifrån den svenska ekonomins utvecklingstendenser ändamålsenlig politik. ”Dess-utom har medlemskapet i kanske framför allt OECD skapat en rad ideologiska barriärer för att föra ekonomisk politik som bestäms uti- från de nationella ekonomisk-politiska problemen. Dessa barriärer kan i många tillfällen vara starkare än de faktiskt existerande formella bind- ningarna.”

Det strukturella beroendet består dels i ett finansiellt beroende, dels ett handelsberoende. Det finansiella beroendet har redan nämnts ovan. Handelsberoendet kan definieras som utrikeshandelns relativa andel och sammansättning för ett land i förhållande till den nationella produktions- och konsumtionsstrukturen.

När det gäller den svenska utrikeshandelns relativa betydelse kan nämnas att exportens andel av bruttonationalprodukten ökat från 21 procent 1965 till 31 procent 1980. Importens andel av den totala efter- frågan ökade från 18 till 25 procent under samma tidsperiod. Detta innebär alltså ett kraftigt ökat beroendeförhållande för Sverige av den internationella ekonomiska utvecklingen.

Samma tendens har förstärkts av de förändringar som ägt rum i utrikeshandelns varusamman-sättning. Svensk tillverkningsindustri har

blivit allt mer beroende av utländska investerings-varor. De importerade konsumtionsvarornas – det gäller framför allt varaktiga konsumtionsvaror – andel av den privata konsumtionen har ökat. På exportsidan visar sig det ökade inter-nationella beroendet i en klar förskjutning i varusammansättningen. Från att ha varit ett land med en stor råvarubaserad export har Sverige utvecklats till ett land som främst exporterar verkstadsprodukter. Detta betyder att en växande del av sysselsättningen inom industrin blivit avhängig av den ekonomiska och politiska utvecklingen hos landets viktigaste handels-partners.

Vilka är då dessa? Sveriges utrikeshandel är i hög grad koncentrerad till de kapitalistiska länderna i Europa och då i synnerhet EG-blocket. Det förhållandet att cirka hälften av all svensk utrikeshandel är koncentrerad till EG-länderna gör Sverige starkt beroende av den ekonomiska och politiska utvecklingen i EG. Av de enskilda länderna i detta block har Västtyskland alltmåra ökat i betydelse för Sverige, delvis på bekostnad av Storbritannien.

Den internationella solidariteten

Om det är riktigt att Sverige knutits allt hårdare till övriga delar av det imperialistiska systemet blir slutsatsen, att kampen mot imperialismen måste spela en allt viktigare roll. Av detta viktiga och omfattande tema kan jag här endast något beröra en fråga, nämligen grunden för den proletära solidariteten, för arbetarklassens och arbetarrörelsens solidaritet med klassbröderna i de koloniala områdena.

Det imperialistiska landet har fördelar genom handeln med och genom investeringarna i u-länderna. Fördelarna genom handeln är:

- 1) Billigare råvaror för industrin.
- 2) Billigare livsmedel för arbetarklassen, vilket möjliggör lägre löner.

Fördelarna genom investeringar är:

- 3) Högre profitkvot än i moderlandet.
- 4) Höjning av profitkvoten i moderlandet.

Sammanhanget när det gäller punkt 4 är följande: Det relativa överflödet av kapital reduceras genom kapitalexporten. Det betyder att pressen på marknaden för arbetskraft minskar och att kapitalisten kan köpa arbetskraft hemma till lägre pris.

Dessa ekonomiska sammanhang belyser den faktiska grunden för

viktiga intressekonflikter och viktiga intressegemenskaper. De belyser också skillnaden mellan imperialistiska stater och socialistiska stater politik. Den brittiske ekonomen Maurice Dobb sammanfattar sammanhangen på följande sätt:

”Kapitalet tjänar dubbelt: genom den högre profitkvoten utomlands och genom den högre ’mervärde-kvot’ det kan upprätthålla hemma; och detta är skälet varför kapitalets och arbetets intressen i denna fråga är fundamentalt motsatta, och varför en kapitalistisk ekonomi har ett motiv för imperialistisk politik som ett socialistisk land inte har.”

Kapital och arbete har alltså fundamentalt motsatta intressen inte bara när det gäller den allmänna fördelningen av de värden som skapas i produktionsprocessen, utan också när det gäller en sådan fråga som kapitalexport. Kapitalet kan öka sin profitkvot både utomlands och hemma genom kapitalexporten. Arbetarklassen får däremot genom kapitalexporten ett sämre utgångsläge i lönekampen.

Tabell 1
Tillstånd till svenska direkta investeringar i utlandet

År	Mkr
1970	1 093
1975	2 303
1980	3 796
1981	6 409
1982	8 668

Källa: Riksbanken

Tabell 2
Tillstånd till svenska direkta investeringar i utlandet

	1982	1983
Jan	276	611
Feb	311	449
Mars	622	866
Jan-mars	1 209	1 926

Källa: Riksbanken

Tabell 3
Sveriges export procentuell fördelning på mottagare

	1965	1970	1975	1980
EG (9 länder)	54	50	44	49
EFTA (6 länder)	21	22	22	21
övriga i-länder	13	13	14	12
Centralplanerade ekonomier	5	6	7	4
U-länder	8	9	13	14
Alla länder	100	100	100	100

Källa: Utrikeshandel, SCB.

Tabell 4

Svensk industris investeringar utomlands. Antal anställda och totala tillgångar i producerande dotterbolag med svenskt majoritet sägande. Procentuell fördelning på länderområden.

Region	Antal anställda				Totala tillgångar				Antal företag
	1960	1970	1974	1978	1960	1970	1974	1978	1978 ^{b)}
EG (8 länder)	59	58	55	54	54	59	59	59	263
EFTA (5 länder)	8	10	9	9	8	10	8	7	96
Övriga Europa ^{a)}	1	1	3	3	0	1	3	2	25
Nordamerika	12	7	8	11	21	12	11	13	58
Australien, Nya Zeeland, Japan och Sydafrika	3	4	4	3	4	4	4	4	25
U-länderna	17	20	21	20	13	14	15	15	100 ^{c)}
Därav Afrika och Asien	10	8	7	3	4	2	2	1	18
Latinamerika	7	12	14	17	9	12	13	14	78
Alla regioner	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Anställda i absoluta tal 1960	105 511	182 649	219 623	227 824	3 834	15 607	27 195	47 257	567

^{a)} inkl. Irland och Island.

^{b)} Motsvarar inte antal juridiska enheter, eftersom företag ofta konsoliderar över flera dotterbolag i samma land.

^{c)} 4 ej landfördelat.

Källa: B. Swedenborg: Svensk industri i utlandet, IUI 1982.

Men det anförda visar också att det allmänt sett inte finns några motsatta intressen mellan arbetarklassen i de utvecklade kapitalistiska staterna och i tredje världen. De kämpar i ökad utsträckning mot samma fiende. Detta ger en god grund för utvecklingen av den internationella solidariteten.

Det sagda innebär inget förnekande av att vissa tillfälliga fördelar kan uppstå för arbetarklassen i ett imperialistiskt land eller ett privilegierat skikt av densamma. ”Det kan vara fördelaktigare att vara slav hos en rik herre än hos en fattig.” Men själva slavförhållandet är naturligtvis det avgörande och det som måste brytas!

En viktig politisk fråga är: Har Sverige rörelsemöjligheter för en annan politik i förhållande till u-länderna under nuvarande kapitalistiska förhållanden, en politik som kan vara till gagn för folken i tredje världen? Svaret är: Ja, i viss mån. Det grundläggande förhållandet mellan

Sverige och u-länderna är alltså ett förhållande av imperialistisk exploatering. Kravet måste ställas att Sverige skall ge politiskt och materiellt understöd endast till befrielseströrelser och progressiva stater.

Det stöd som Sverige hittills gett inom ramen för ulandspolitiken har inte på något avgörande sätt stått i motsättning till det svenska kapitalets intressen. Med undantag för Sydafrika har befrielsekampen skett i länder där svenskt kapital haft ringa intressen.

I fortsättningen kommer det emellertid att bli annorlunda. Befrielsekampen kommer att i hög grad rikta sig mot de härskande klasserna bl a i Latinamerika, den kontinent i tredje världen där svenska företag har sina största intressen. Fortsatt svenskt stöd till befrielsekampen i tredje världen kan komma i direkt motsättning till det svenska kapitalets intressen. Detta understryker ännu mera att den internationella solidaritetskampen i grunden är klasskamp.

SKP (1995)

Sverige och imperialismen

2016

När C.H. Hermansson undersökte ägarförhållandena i Sverige och de svenska monopolföretagens roll i världen kom han fram till att Sverige var en liten, men hungrig imperialismakt. Detta arbete utförde han löpande under några decennier och den sista boken han publicerade i ämnet kom ut i mitten på 80-talet. Sedan dess har inga konkreta analyser gjorts av varken ägarförhållandena eller den svenska imperialismen.

Som grund för sin analys använde Hermansson Lenins undersökningar som han genomförde i början av 1900-talet. Lenin slog fast att kapitalismen sedan Marx tid utvecklats och gått in i ett högre stadium: det imperialistiska stadiet. Detta innebar i korthet att koncentrationen av produktionen och kapitalet nått längre än tidigare, att det på grundval av bank- och industrikapitalet uppstått ett finanskapital som börjat exportera kapital, något som blir allt viktigare ju mer kapitalismen utvecklas. Finanskapitalisterna står i spetsen för sina respektive länders monopol, och sörjer för att dessa kan expandera utöver sitt lands gränser. Som ett led i detta ingår monopolen sammanslutningar och hamnar i konflikter med varandra om marknader och råvarutillgångar. Dessa motsättningar och konflikter leder slutligen till krig, där imperialisterna omfördelar tillgångarna.

Med hjälp av ovanstående kommer vi att först titta närmare på de svenska förhållandena, och undersöka hur de svenska monopolerna ser ut, för att därefter beröra på det svenska finanskapitalet och dess kapital-

export. Därefter höjer vi blicken något och sätter de svenska monopolkapitalisterna i relation till de tyska, som står för den mest aggressiva expansionen i Europa, samt Ryssland, vars egna monopolkapitalister hamnat i konflikt med de tyska (och även de amerikanska). Slutligen ska vi försöka dra några slutsatser av analysen. I den händelse ovanstående begrepp är obekanta gäller det att ha tålmod; begreppens innebörd kommer att framgå i texten.

Kapital- och produktionskoncentrationen i Sverige

Den svenska ekonomin är mycket koncentrerad: 15 familjer äger 70% av det som finns registrerat på Stockholmsbörsen.¹ Värdet av de företag som dessa 15 familjer kontrollerar uppgår till uppemot 4 000 miljarder kronor. Det motsvarar nästan hela Sveriges BNP år 2015. Vilka är då dessa storkapitalister?

De ojämförligt största svenska monopolkapitalisterna återfinns i Wallenbergsfären och –familjen. Denna har dominerat svensk ekonomi under 1900-talet och i deras ägo återfinns en hel rad av Sveriges största företag: ABB, Atlas Copco, Astra Zeneca, Electrolux/Husqvarna, Investor, Ericsson, EQT, Stora Enso, SKF, Saab AB, Aleris och SEB-banken. Detta är långt ifrån en heltäckande bild av familjen Wallenbergs ägande, eftersom förhållandena ofta är komplicerade mellan företagen. Vi ser exempelvis att Investor äger EQT, som är Wallenbergarnas riskkapitalbolag. EQT äger i sin tur Sveriges största friskolekoncern Academedia och en stor del av aktierna i Kunskapsskolan, en av de största friskolekoncernerna.

Bortanför Wallenberg, som dominerar, finns flera andra storkapitalister. En av dessa är Fredrik Lundberg, som genom Lundbergföretagen kontrollerar ett stort antal företag. Genom dessa äger han Holmen (en av Sveriges största skogsindustrikoncerner), Hufvudstaden (fastighetsbolag) och Industrivärden. Lundberg har även mindre andelar i andra företag, men just Industrivärden är av intresse för oss. Genom Industrivärden har Lundberg betydande investeringar i Ericsson, Volvo, SCA, Sandvik, ICA, Skanska, SSAB och Handelsbanken. Här kan tilläggas att kapitalisternas investeringar ibland överlappar, såsom i Ericsson, men det har egentligen inte bäring på analysen. Efter att i korthet ha avhand-

1. <http://www.svd.se/sveriges-femton-maktigaste-familjer> 3/6-16.

lat den svenska industrin, ska vi kasta en snabb blick på svensk media.

Svensk media domineras av Bonniers. Med utgångspunkt från sitt förlag, Albert Bonniers Förlag AB, har familjen Bonnier expanderat till en position där de kontrollerar stora delar av svensk media. Utöver förlagsverksamheten (där inte bara Albert Bonniers Förlag AB ingår, utan även Bokförlaget Forum, Bokförlaget Max Ström, Bokförlaget Semic, Månocket, Wahlström & Widstrand och Kartago förlag) kontrollerar man Expressen, Dagens Nyheter, Göteborgstidningen, Kvällsposten, Sydsvenskan, Veckans Affärer, Resumé och Dagens Industri. I och med mediajätten Stampens nära förestående konkurs kommer ägarkoncentrationen i tidningsbranschen ytterligare öka. Till Bonniers imperium kan även läggas Sveriges största TV-kanal, TV4, samt alla dithörande TV-kanaler. Man äger även Svensk Filmindustri, Adlibris, Förlagssystem (för distribution av böcker från förlag) och Pocketshop. De två andra dominerande storägarna inom svensk media är Stenbeck (som direkt äger Sonet Film, Viasat, Rix FM, Lugna Favoriter, TV3, TV1000, Tele 2 och Metro International, och indirekt, genom investmentbolaget Kinnevik äger Millicom och Zalando) och Schibsted (en norsk koncern som i Sverige äger Aftonbladet och Svenska dagbladet, samt en rad hemsidor, såsom blocket.se, hitta.se, prisjakt.se, lendo.se, letsdeal.se och destination.se). Utöver dessa tre koncerner, finns det i praktiken ingen fri media (lokala tidningar borträknade), vilket leder till en otrolig likriktning av nyhetsflödet och upprätthållandet av en snäv åsiktskorridor där borgerlig, rasistisk och högerpropaganda dominerar.

Hur är detta möjligt? Lever vi inte i en värld av fri konkurrens? Inte konstigt att vi inte förstår, när mediamonopolen hindrar förklaringar. Redan Marx visade genom sin teoretiska och historiska analys av kapitalismen "[...] att den fria konkurrensen ger upphov till koncentration av produktionen och att denna koncentration på ett visst stadium av sin utveckling leder till monopol."²

När Marx gjorde detta, gjorde han det på en teoretisk nivå men när Lenin byggde vidare på Marx analys konstaterade han att monopolen hade blivit ett faktum. Vi kan alltså lugnt konstatera att de som pratar om fri konkurrens är idealister och ägnar sig åt kontrafaktiska

2. Vladimir Lenin, *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, i band 5 i Lenins valda verk, s. 415.

verklighetsbeskrivningar. Att inte se till den materiella verkligheten, där monopolen totalt dominerar svensk ekonomi, utan istället framhålla den fria konkurrensens idé är propaganda, något som endast kapitalisterna tjänar på.

Det utländska ägandet i Sverige

Att enbart analysera de svenska kapitalisterna i Sverige räcker inte; en analys som gör anspråk på att vara komplett måste även inkludera de utländska ägarna. För att göra detta vänder vi oss till Tillväxtverket, som varje år sammanställer fakta i just detta ämne. Det första man konstaterar är att "[d]et största enskilda ägarlandet med avseende på antal anställda är Tyskland med sina 72 463 anställda" i Sverige och att USA följer efter med 71 118 anställda.³ Det är en väldigt stor förändring sedan år 2000, då tyska företag enbart hade runt 37 000 anställda i Sverige, medan amerikanska företag hade runt 100 000 anställda här.⁴ Vidare gör rapporten klart att mellan åren 1980 till 2014 ökade den utlandsägda andelen av det svenska näringslivet från runt 5 procent till nästan 25 procent och den mest markanta ökningen skedde efter mitten på 90-talet, då Sverige gick med i EU.⁵ Rapporten visar klart och tydligt att den svenska kapitalismen, sedan EU-inträdet, allt mer riktats mot EU med Tyskland i spetsen. Detta har skett på bekostnad av USA, som minskat antalet anställda i Sverige med runt 30 000 på 14 år.

Likaledes uppvisar det svenska jordbruket intressanta utvecklingstendenser sedan EU-inträdet. De senaste 25 åren har nio av tio jordbruk slagit igen, vilket inneburit en enorm koncentration av ägandet av det svenska jordbruket.⁶ Forskare har i detta läge identifierat två faktorer som bidragit till detta: den internationella konkurrensen och EU-bidraget. I utbetalningen av EU-bidraget dominerar de skånska storbönderna, där 16 av de 20 mest gynnade gårdarna ligger.⁷ På detta sätt gynnas koncentrationen. Vad gäller den internationella konkurrensen har spelreglerna för det svenska jordbruket förändrats radikalt sedan 90-talet, då vi gick in i EU.

3. Utländska företag 2014, Tillväxtverket, s.7.

4. Ibid., s. 19.

5. Utländska företag 2014, Tillväxtverket, s. 11.

6. <http://www.unt.se/uppland/uppsala/nio-av-tio-lantbruk-har-forsvunnit-3778473.aspx>, 30/5-16.

7. <http://www.sydsvenskan.se/2011-11-24/miljonbelopp-till-gods-ifragasatts-30/5-16>.

För information kring detta vänder vi oss till Jordbruksverket. De visar att den svenska djurhållningen minskat radikalt; sedan 90-talet finns det 1 miljon färre grisar i Sverige idag, medan konsumtionen av griskött ökat med 212 procent sedan 1999.⁸ På samma sätt domineras livsmedelsindustrin av den internationella marknaden där fler och fler svenska företag nu ingår i internationella koncerner: GB ägs av Unilever, som även äger Axe, Rexona, Maizena, Knorr och Lipton; Skånemejerier ägs av den franska Lactalis-koncernen och Estrella, en av grundstenarna för det svenska fredagsmyset, ägs av den tyska koncernen Intersnack.

Den svenska kapitalismen domineras således alltmer av tyska och europeiska intressen, samtidigt som den blivit en avsättningsmarknad för bland annat livsmedel. De svenska kapitalisternas intressen samordnas i högre utsträckning med de europeiska (framför allt tyska) kapitalisternas intressen, något vi kommer undersöka närmare i ett senare skede av artikeln.

Det svenska finanskapitalet

Utöver sina observationer om kapitalets och produktionens koncentration, som diskuterats ovan i en svensk kontext, betonade Lenin bankernas nya roll. Han skrev att

I samma mån som bankväsendet utvecklas och koncentreras i några få institutioner, förvandlas bankerna från blygsamma förmedlare [av lån och dyl.] till allsmäktiga monopol, som förfogar över nästan alla kapitalisters och småföretagares samlade penningkapital och dessutom över största delen av produktionsmedlen och råvarukällorna i ett visst land eller i en hel rad av länder.⁹

Från att ha varit små förmedlare av lån, har de alltså vuxit och precis som inom industrin, media och produktionen har bankerna koncentrerats till några få händer. I Sverige domineras marknaden i princip av fyra banker: Nordea, Handelsbanken, Swedbank och SEB. Vi ska nu titta på dessa och undersöka deras kopplingar till den svenska industrin.

För tillfället befinner sig svensk ekonomi i en tillväxtperiod, som i stor utsträckning är beroende av tillväxten på bostadsmarknaden; lägenheter

8. Vad betyder EU för vårt jordbruk och vår mat? Jordbruksverket, 2014, s. 5.

9. Lenin, *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, s. 425-26.

blir dyrare och dyrare, och bankerna tjänar alltmer pengar på detta. År 2014 gjorde de fyra storbankerna nämligen en vinst på runt 80 miljarder kronor. Av dessa 80 miljarder kronor, kom ungefär 65 miljarder kronor från amorteringar och räntor på bostadslån.¹⁰ Lägenheterna som byggs blir allt dyrare, och går långt utöver vad kapitalisterna egentligen betalar de svenska arbetarna i lön, vilket i realiteten hade inneburit att den svenska kapitalismen skulle gått in i en klassisk överproduktionskris. Krisen har tillfälligtvis skjutits upp, eftersom bankerna gått in med lån för att täcka upp skillnaden mellan den svenska arbetarklassens löner och priserna för bostäder. Det är dock inte artikelns föresats att analysera detta men vi konstaterar kort att inte mycket har förändrats i denna aspekt sedan Lenins tid: ”En för finanskapitalet särskilt inbringande operation är också spekulering med tomter i närheten av snabbt växande storstäder.”¹¹

Bankerna har vidare enorma intressen i byggföretagen själva och i minst ett fall ägs de av samma storkapitalister. Både Skanska och Handelsbanken ingår i Lundbergföretagen. NCC ägs till ungefär 19 procent av banker, Skanska ägs till nästan 24 procent av banker och JM Bygg ägs till 24 procent av de förutnämnda fyra storbankerna.¹² Förutom byggbranschen, där kapitalisterna skär guld med täljkniv, konstaterar vi att utöver Handelsbankens kopplingar till Lundbergföretagen, ägs även SEB av storkapitalisternas storkapitalist: Wallenberg. De personliga kopplingarna mellan industriföretagen och bankerna är också många: Annika Falkengren sitter i styrelsen för både Volkswagen och Scania, samtidigt som hon är koncernchef för SEB och är ordförande i Bankföreningen. Lars Idermark, styrelseordförande för Swedbank, är även koncernchef och VD för Södra Skogsägarna, samt styrelseledamot i det Wallenbergägda vårdföretaget Aleris. Listan kan göras lång. Som vi visat ovan har det svenska bankkapitalet smält samman med det svenska industrikapitalet. Dessa går inte längre att skilja åt, och det nya finanskapitalet dominerar svensk ekonomi.

Vad innebär då den totala dominansen som detta gigantiska finanskapital utövar? Lenin skrev att ”sedan ett monopol en gång kommit till

10. <http://www.dn.se/ekonomi/kraftigt-okad-vinst-pa-bankernas-bolan/> 30/5-16.

11. Lenin, *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, s. 451.

12. <http://www.riktpunkt.nu/article/de-svenska-byggmonopolen/> 30/5-16.

stånd och förfogar över miljarder, genomtränger det med absolut oundviklighet samhällslivets alla områden oberoende av den politiska strukturen eller vilka som helst andra 'detaljer'.¹³

För något år sedan blev det i Sverige en smärre skandal, när det kom fram att Sverigedemokraterna och Svenskt Näringsliv myser ihop sig, och att den organiserade svenska kapitalismen hjälper till att utforma Sverigedemokraternas ekonomiska program.¹⁴ Vi vill dock betona att detta inte ger Sverigedemokraterna någon särställning, detta är något som sker med alla politiska partier i riksdagen. Svenskt Näringsliv menar själva att "[d]et är naturligt att tala med alla riksdagspartier."¹⁵ Detta är ett av de sätt som det organiserade svenska finanskapitalet tränger in i och kontrollerar både politiken och samhällslivet. Den åsiktskorridor man skapat genom det otroligt koncentrerade ägandet av medier i Sverige kompletteras alltså av finanskapitalets kontroll över Sveriges politik. Ett konkret resultat av monopolkapitalisternas kontroll över svensk politik kan vi se om vi kastar en hastig blick på skattesystemet. I början av juni avslöjades att "[å]tta av Sveriges 20 största bolag betalar ingen eller mycket lite bolagsskatt i Sverige" samtidigt som aktieägarna får allt större utdelning.¹⁶ Dessa bolag är bland annat SCA, SKF, Skanska, Electrolux och Sandvik, tillhörande antingen Wallenberg- eller Lundbergsfären. När SCAs vd får frågan om huruvida det är rätt att inte betala skatt, svarar han att "[v]i följer reglerna och vi tycker att det är rätt att betala skatt på det sättet som politikerna och de olika lagstiftarna förelagt."¹⁷ Genom att kontrollera politiken och lagstiftningen har monopolkapitalet försäkrat sig om en för dem gynnsam politik, och staten kan utan tvekan karaktäriseras som ett redskap för monopolkapitalisterna.

Utöver detta påverkansarbete finns det kopplingar mellan politiska företrädare och storkapitalet. Det är ingen slump att gamla socialdemokrater får toppjobb inom olika företag och föreningar efter att de lämnat politiken (Thomas Östros med kopplingar till både Bankfören-

13. Lenin, *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, s. 453.

14. <http://www.di.se/artiklar/2015/9/25/allt-om-den-tata-kontakten-mellan-sd-och-naringslivet/> 30/5-16.

15. <http://www.di.se/di/artiklar/2015/9/17/vi-pratar-med-alla-riksdagspartierna> 30/5-16.

16. <http://www.svt.se/nyheter/ekonomi/sveriges-storsta-bolag-nolltaxerar> 10/6-16.

17. Ibid.

ingen och Internationella Valutafonden och Göran Persson med både eget gods och konsultuppdrag är bara några exempel).¹⁸ Andra exempel är Carl Bennet, med täta kopplingar till ledande socialdemokrater, såsom Stefan Löfven, Antonia Ax:son Johnson, som tidigare suttit i Folkpartiets styrelse och nu representerar Liberalerna i Upplands Väsby, samt Gustaf Douglas, aktiv i Moderaterna och tidigare även ledamot i deras partistyreelse. I riksdagen finns det alltså ett intresse representerat: monopolkapitalisternas.

Den svenska kapitalexporten

Allt detta är tämligen rättfram. Vi har sett hur ägarförhållandena ser ut, hur politiken riktas in för att tjäna monopolkapitalisternas intressen, och hur de tjänar tusentals miljarder kronor. Men vad gör de egentligen med pengarna?

De exporterar kapitalet, alltså investerar det utomlands. När Lenin analyserade sin tids kapitalism kom han fram till att "[f]ör den gamla kapitalismen med den fria konkurrensens fullständiga herravälde var exporten av varor typisk [men] för den nuvarande kapitalismen, med monopolens herravälde, har exporten av kapital blivit typisk."¹⁹ Vi kommer se att detta stämmer väl in på Sverige, och att den svenska kapitalexporten ökat lavinartat de senaste tre-fyra decennierna.

Den svenska kapitalexporten är framför allt viktig att analysera från mitten av 80-talet, eftersom "Sverige avreglerade sin kreditmarknad 1986 och kapitalmarknaden 1993."²⁰ Samtidigt innebar Sveriges ansökan till EU 1991 och det senare medlemskapet ytterligare avregleringar av dessa marknader. Detta har underlättat både det utländska ägandet i Sverige, samt det svenska ägandet utomlands. Samma rapport gör gällande att "[d]e svenska direktinvesteringarna i utlandet var 55 gånger större år 2005 än 1980."²¹ Den svenska exporten av kapital har sett en explosionsartad utveckling, och år 2014 uppgick de svenska företagens utlandsinvesteringar till sammanlagt 2800 miljarder kronor, och de ökar

18. <http://www.riktpunkt.nu/article/socialdemokrater-som-skar-guld-med-taljkniv/> 30/5-16.

19. Lenin, *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, s. 456.

20. Sveriges export av varor och direktinvesteringar i utlandet, Kommerskollegium 2008, s. 4.

21. Sveriges export av varor och direktinvesteringar i utlandet, s. 3.

med ungefär 200 miljarder svenska kronor per år.²² Under samma period har den svenska varuexporten ökat med fyra gånger.²³ Precis som Lenin observerade för hundra år sedan, har exporten av kapital blivit typisk. Detta ska dock inte tolkas som att industrin blir oviktig; stora företag inom tillverkningsindustrin, såsom SKF, Sandvik och ABB är fortfarande verksamma i Sverige, och man har behållit den avancerade industrin inom landet. Den mindre avancerade har dock försvunnit. De med gott minne minns hur exempelvis Cloetta stängde i Gävle för några år sedan, och hur Findus nyligen stängde sin fabrik i Bjuv. Kapitalisterna väljer istället att investera i billigare produktion i låglöneländer: de exporterar sitt kapital istället för att hålla det inom landets gränser.

Sett till antalet anställda i svenskägda företag utomlands, vilket är samma måttstock som vi använde ovan, ser vi att runt 1.3 miljoner människor är anställda i svenska företag utanför Sverige. De flesta av dessa finns i USA, där runt 186 000 människor var anställda i svenska företag 2013.²⁴ Det är även i USA som man kan se de största minskningarna av antalet anställda, under ett år minskade dessa med nästan 11 000 personer.²⁵ På en andraplats kommer Tyskland, med runt 100 000 anställda. Vidare var den totala omsättningen för svenska företag i utlandet 2 610 miljarder, varav 82 procent i OECD-länder. Sett till enskilda länder var USA det land där svenska företag hade den största andelen av utlandsomsättningen, 14 procent, och tätt därefter kommer Tyskland, med 12 procent.²⁶

Än så länge har vi sett hur koncentrerat det svenska kapitalet är, vad finanskapitalet och den enorma koncentration och makt som finns där får för konsekvenser, och vi har nu sett vad monopolkapitalisterna gör med kapitalet de ackumulerat. Allt detta är tecken på en utvecklad kapitalistisk stat, en stat som övergått från en enkel kapitalistisk tillvaro, till en avancerad sådan; en imperialistisk kapitalism. Men vad händer när monopolen expanderar utanför sitt eget lands gränser?

---

22. Direktinvesteringar: Tillgångar och avkastning 2014, Statistiska Centralbyrån, s. 4.

23. Sveriges export av varor och direktinvesteringar i utlandet, s. 4.

24. Svenska koncerner med dotterbolag i utlandet 2013, Tillväxtverket, s. 22.

25. Ibid., s. 7.

26. Ibid., s. 13.

Sammanlutningar mellan de olika monopolföretagen

Som antydde i inledningen stöter de monopol som vuxit utanför sitt eget lands gränser genast på andra monopol, som vuxit utanför sina länders gränser. Detta är oundvikligt eftersom företagen hela tiden måste expandera, annars skulle de slukas av andra, expanderande företag. Detta skapar i sin tur en beröringsyta mellan de stora företagen, som bland annat leder till att dessa slår sig samman. I svensk historia finns det otaliga exempel på detta förfarande, så vi kommer enbart att diskutera några stycken. Det första, och kanske största, exemplet på just sådana sammanlutningar, eller trustar och karteller, står Kruegerkoncernen för. Krueger ”kontrollerade 85 procent av hela världsproduktionen [av tändstickor] och 95 procent av den sammanlagda exporten.”²⁷ Kruegers resa till denna totala dominans föranleddes av bland annat ”avtal med den största brittiska tillverkaren, British Match Corporation (BMC), om en uppdelning av marknaderna.”²⁸ Den totala dominansen som Kruegerkoncernen innehade ledde bland annat till att företaget kunde låna ut ”närmare en och en halv miljard [till] Frankrike, Polen, Estland, Lettland, Jugoslavien, Ungern, Rumänien, Tyskland, Danzig, Litauen, Turkiet, Guatemala [och] Grekland.”²⁹ Som Hermansson själv påpekar är det ingen slump att dessa lån placerades i randstater till Sovjetunionen, och förhållandet mellan Krueger och de belånade stateterna säger även något om den politiska inriktningen som man kan tvinga på dessa. Andra avtal under denna tid hade ingåtts mellan ”ASEA och de båda dominerande tyska firmorna inom elbranschen, AEG och Siemens.”³⁰ Listan kan göras lång, och vi ska försöka att inte dröja oss kvar i det historiska. I förbigående bör det dock noteras, att det 1972 i ”Västtyskland redovisades sammanlagt 70 exportkarteller [...], från Storbritannien 288 [...], från Japan redovisades 167 [...] och från USA 38 exportkarteller.”³¹ Vi har alltså att göra med ett allmängiltigt fenomen, som inte är något undantagsfall, hur mycket Konkurrensverket än kämpar för den så kallade fria konkurrensen.

---

27. C.H. Hermansson, *Sverige i imperialismens nät*, Arbetarkultur 1986, s. 25.

28. Ibid., s. 47.

29. Ibid., s. 21.

30. Ibid., s. 52.

31. Ibid., s. 239.

Fortsätter vi in i nutiden ser vi att ingenting egentligen har förändrats. I slutet av maj dömdes exempelvis SCA, som kontrolleras av Lundbergs-företagen, att betala 325 miljoner kronor i böter i Spanien för att ha ingått i priskarteller, och bolaget är ”föremål för liknande utredningar i Colombia, Ecuador, Peru, Chile, Polen och Ungern.”³² Går vi vidare ut på den internationella marknadsen ser vi att priskartellerna bara blir fler och fler. Vi kan notera att ett antal hiss företag nyligen dömdes till böter på 990 miljoner euro, och bland dessa ingick bland andra ”Otis, KONE, Schindler och ThyssenKrupp.”³³ Det är alltså samma Krupp som tillverkade vapen åt Tyskland under både första och andra världskriget. Även flygbranschen är drabbad av priskarteller. För några år sedan uppdagades att bland andra British Airways, Korean Air, Air France-KLM, Lufthansa och Virgin varit inblandade i prisriggning.³⁴

Den naive tänker nu att detta var väl bra, att dessa företag inte får komma undan med sånt här. Det är dock inte så det fungerar. För det första bör det betonas att det här enbart är de fall som upptäckts, det finns många fler karteller och trustar som är verksamma, utan att någon har upptäckt dem (eller blundar för dem). För det andra kalkylerar företagen med förluster genom böter och dylikt. Pengarna de kan tjäna på trustar och karteller överstiger dessa bötesbelopp, annars skulle det inte vara värt risken. Sist, men inte minst, innebär sprängningen av en kartell eller trust en enorm konkurrensfördel för de företag som avslöjar dem. När det gäller flygbolagen som refererats till ovan, kan vi i samma artikel läsa att ”Lufthansas och Virgin Atlantics mea culpa tillät dem att utnyttja Justitiedepartementets mildhetsprogram för att de hjälpte till att avslöja konspirationen.”³⁵ När Lufthansa och Virgin Atlantic erkände sin skuld, slapp de också böter, något som de andra företagen inte gjorde. På så sätt kan de dels åsamka dem direkta skador i böter, men även långsiktiga skador, i och med att de framstår som ohederliga. På detta sätt fungerar det även i Sverige, där Konkurrensverket kan ge företag eftergifter, om de avslöjar karteller.

32. <http://www.di.se/artiklar/2016/5/31/sca-far-bota-hundratals-miljoner-i-spanien/> 1/6-16.

33. <http://www.konkurrensverket.se/nyheter/rekordboter-for-hisskartell/> 1/6-16.

34. <http://www.nbcnews.com/id/41926712/ns/travel-news/t/airlines-fined-price-fixing-scheme/#.V06GnmLTIV> 1/6-16. Författarens övers.

35. Ibid., Mea Culpa innebär att de erkänt sin skuld.

Kartellernas blir därför flyktiga till sin karaktär, Lenin skriver att ”[d] elningen [av marknaderna] utförs härvid ’efter kapital’, ’efter styrka’ – någon annan delningsmetod kan inte finnas” under kapitalismen.³⁶ När så ”[s]tyrkan åter förändras i samband med den ekonomiska och politiska utvecklingen” förändras även kartellernas karaktär: det som tidigare var lönsamt har blivit olönsamt och vissa företag säljer ut sina tidigare bundsförvanter.³⁷ För kapitalisterna handlar det således inte om att vara girig, snäll eller dum: kapitalisterna måste hela tiden hålla koll på varandra och hugga de andra kapitalisterna i ryggen så snart tillfälle uppenbarar sig, annars riskerar de själva att bli uthängda och förrådade av de andra monopolerna.

Nu har vi sett koncentrationen av produktion och kapital i Sverige, vi har analyserat det utländska ägandet, tittat på det svenska finanskapitalet, hur de exporterar kapital och hur bland annat de svenska monopolerna bildar tillfälliga sammanslutningar med varandra. Halvvägs genom artikeln kan vi alltså dra följande slutsats:

Sverige är ett välutvecklat kapitalistiskt land, där kapital- och produktionskoncentrationen är väldigt hög och domineras av ett finanskapital som i rasande fart ökar kapitalexporten. När ett kapitalistiskt land uppnår en tillräckligt hög utvecklingsnivå, övergår dess karaktär till att vara imperialistisk; dess monopol expanderar aktivt och aggressivt och lägger under sig nya marknader. Sverige är ett imperialistiskt land, om än litet. Detta räcker dock inte. Sverige existerar inte i ett vakuum och ensam, utan finns i en kontext. Vi har sett hur Tyskland ökat sitt ägande i Sverige sedan år 2000. Detta har de även gjort på andra håll. De tyska monopolkapitalisterna expanderar ännu kraftigare än de svenska, och de dominerar EU, där Sverige ingår. Vi ska nu titta närmare på just Tyskland, som kommit att dominera Sverige alltmer den senaste tiden. Utifrån detta exempel förstår vi också det sista steget för imperialisterna: att dela hela världen mellan sig, inte bara marknaderna. Vi måste dock göra ett kort uppehåll för att uppdatera Lenin en smula.

36. Lenin, Imperialismen..., s. 469.

37. Ibid., s. 469

Världen delas upp mellan de imperialistiska makterna

När Lenin gjorde sin analys för hundra år sedan konstaterade han att det är ett faktum att ”kapitalismens övergång till [...] den monopolistiska kapitalismens stadium [...] är förbunden med en skärpning av kampen om världens delning.”³⁸ För honom var dock uppdelningen förbunden med en fysisk, territoriell uppdelning, där länderna, vars monopol krävde expansion, koloniserade mindre utvecklade länder och utnyttjade dessa som råvarubas och avsättningsmarknad för industriprodukter. Så ser det inte ut idag: behovet av en fysisk närvaro (bestående av exempelvis trupper) har delvis försvunnit. Idag ser det istället ut som så, att en stat kan vara självständig på pappret men dess ”ekonomiska system, och därmed dess politik är styrd utifrån.”³⁹ Detta förhållande kallade Kwameh Nkrumah, Ghanas självständighetsledare, för neo-kolonialism. De gamla kolonialmakterna lämnade kolonierna men behöll den ekonomiska kontrollen exempelvis genom ”införandet av ett banksystem kontrollerat av den imperialistiska makten.”⁴⁰ För att illustrera detta förhållande anför vi Tjeckien, där 95 procent av bankerna kontrolleras av utländska banker, företrädesvis österrikiska (Raiffeissen Bank och Erste Bank).⁴¹

Vi kan alltså se att formen för den imperialistiska kontrollen förändrats, även om inte kontrollen i sig har släppt. För att illustrera detta förhållande kommer vi att analysera Tysklands roll i östra Europa, som efter socialismens fall har gjorts beroende av den tyska imperialismen på ett väldigt tydligt sätt. I och med den tyska och europeiska expansionen österut har man hittat en motståndare i Ryssland, vars monopolkapitalister har egna intressen. Vi kommer därför även att kasta en hastig blick på Ryssland, för att försöka se hur kapitalismen utvecklats där. Först då kan vi skapa oss en uppfattning om de svenska, tyska och europeiska monopolkapitalisternas intressen och se den svenska imperialismen i en större kontext.

38. Ibid., s. 472.

39. KwamehNkrumah, *Neo-Colonialism as the Last Stage of Imperialism*, London: Panaf Books 1976, s. IX.

40. Ibid., s. X.

41. <http://news.dkp.suhail.uberspace.de/2015/10/tschechien-die-restauration-des-kapitalismus-brachte-internationale-unterordnung/> 3/6-16.

Förhållandena i Östeuropa

För att göra artikeln överskådlig men samtidigt illustrativ, ska vi se på två exempel där de västeuropeiska monopolkapitalisterna dominerar den östeuropeiska marknaden totalt. Vi ska börja med att titta på fordonsindustrin, som domineras av Tyskland, och sedan gå vidare och titta på bank- och finanssektorn, som domineras av några få storbanker.

Inom den östeuropeiska fordonsindustrin är Volkswagen/Porsche totalt dominerande. Sedan Volkswagen grundades, några år efter Hitlers maktövertagande, har företaget vuxit och blivit ett monopol i sin egen rätt. Det har vuxit utanför Tysklands gränser och har, utöver tyska Audi och den tyska busstillverkaren MAN, lagt under sig spanska SEAT, tjeckiska Skoda, svenska Scania, italienska Ducati och Lamborghini, brittiska Bentley och franska Bugatti. Allra aggressivast har man expanderat de senaste 15 åren, då många av de ovanstående företagen köptes. Grunden för denna expansion bygger på hur man expanderat i Östeuropa efter realsocialismens fall. För Volkswagen har området varit fullt av investeringsmöjligheter och man har kunnat profitera på flera sätt. Den tyska tidningen Junge Welt skriver att

Volkswagen flyttade redan på 90-talet in i Östeuropa och utvidgade där sin närvaro. Framför allt den billiga arbetskraften lockade till sig koncernerna, men även andra faktorer spelade in. Polen skapade exempelvis speciella ekonomiska zoner och upprätthöll under lång tid en total skattefrihet.⁴²

Inte bara Polen försökte locka till sig de stora monopolföretagen, utan andra länder försökte också. Detta resulterade i ett underbjudningskrig som innebar att företagen valde de länder som erbjöd lägst löner, störst skattefrihet, störst subventioner och så vidare. Därmed inte sagt att man förlade hela sin produktion i dessa länder. På 90-talet producerades de flesta fordonsdelar i västra Europa, för att sedan monteras ihop i östra Europa. Detta har dock ändrat sig något och allt större del av produktionen har förlagts i Östeuropa, hela tiden i närheten av monteringsfabrikerna. På det här viset ”uppstod i många länder stora produktionskluster” såsom kring Bratislava i Slovakien och Győr i Ungern.⁴³ Från

42. <https://www.jungewelt.de/2016/05-09/049.php> 3/6-16. Författarens övers.

43. Ibid.

att ha flyttat monteringen av fordonen till Östeuropa, har Volkswagen kommit att dominera tillverkningsindustrin i flera av dessa länder. I Slovakien kontrollerar man runt 33% av landets hela tillverkningsindustri; i Tjeckien kontrollerar man 22% och i Ungern kontrollerar man 19%.⁴⁴ På detta sätt är de östeuropeiska staterna utlämnade åt Volkswagen, och de har fått sin självständighet kraftigt kringskuren: vad skulle egentligen hända om den tjeckiska regeringen tog ett beslut som inte föll Volkswagen i smaken? Kan de överhuvudtaget ta beslut som Volkswagen kan ogilla?

Vad gäller banksektorn är situationen likartad. 2014 kontrollerade fem västeuropeiska banker, belgiska KBC Bank, italienska UniCredit, franska Societe Generale och österrikiska Erste Bank och Raiffeisen Bank 34% av den öst- och centraleuropeiska bankmarknaden.⁴⁵ Statistiken är dock inte helt rättvis, eftersom den bara nämner det direkta ägandet, inte det indirekta. Dessa fem storbanker äger i sin tur de största bankerna i så gott som varje östeuropeiskt land. I Polen ägs den största inhemska banken, Bank Pekao, som i sig har runt 5% av den regionala marknaden, av UniCredit.⁴⁶ Rumäniens största bank, Banca Comercială Română, ägs av Erste Bank.⁴⁷ Bulgariens största bank, UniCredit Bulbank, ägs av UniCredit. Utöver dessa har vi redan lärt känna Tjeckien, där just dessa fem storbanker äger de fem största bankerna i landet. På samma sätt ser det ut i Baltikum, där "[m]er än hälften av bankerna i den baltiska banksektorn är svenska."⁴⁸

På detta vis har man tagit ifrån de östeuropeiska staterna deras självbestämmande, och det är tydligt att de västeuropeiska monopolkapitalisternas intressen dominerar i dessa länder. För att ytterligare understryka de tyska kapitalisternas expansion är det värt att notera att Bayer, ett av världens största agro-kemiföretag (som tillverkar bekämpningsmedel och dylikt) lagt det "största [budet] någonsin av ett tyskt företag" på Monsanto, en av deras största konkurrenter.⁴⁹ Budet uppgår

---

44. Ibid.

45. <http://www.businesswire.com/news/home/20140808005474/en/3/6-16>.

46. <http://www.thebanker.com/Banker-Data/Banker-Rankings/Top-100-CEE-EU-banks-ranking-Poland-and-Czech-Republic-hold-sway?ct=true/3/6-16>.

47. <https://www.erstegroup.com/en/about-us/our-markets/3/6-16>.

48. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=4775400/3/6-16>.

49. <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-06-02/bayer-said-to-secure-63-billion-in-financing-for-monsanto-bid/3/6-16>.

i dagsläget till över 60 miljarder euro.⁵⁰ De tyska kapitalisterna expanderar alltså, och det är i detta sammanhang intressant att konstatera att även om de svenska bankerna inte kan vara med och spela med de stora grabbarna, har de ändå kapat åt sig ett litet hörn i Baltikum. Sverige är litet, men hungrigt...

För att försvara sin kapitlexport och sin ekonomi i Östeuropa har man även expanderat militärt. De allra flesta länderna i Östeuropa är medlemmar i både NATO och EU, och har på så sätt knutits närmare de tyska och amerikanska monopolkapitalisternas intressen. På det militära området har Tyskland nyligen beslutat att investera 130 miljarder euro i sin militär för de kommande femton åren, vilket är första gången sedan realsocialismens fall som man ökat anslagen till militären.⁵¹ Samtidigt har NATO precis invigt en ny missilbas i Polen och håller på att bygga ytterligare en i Rumänien.⁵² I samband med upprustningen märks även en förändrad retorik. I Tyskland har politikerna helt öppet börjat prata om att man på grund av sin militära, ekonomiska och politiska vikt bör ta sitt ansvar i upprätthållandet av den globala ordningen.⁵³ Ett hot mot ordningen vore ett hot mot de tyska monopolkapitalisternas intressen i bland annat Östeuropa.

Man har lagt under sig Östeuropa och gjort det till ett område för billig produktion, samtidigt som man genom EUs fria marknad kan utnyttja billig östeuropeisk arbetskraft. Detta tjänar även de svenska monopolkapitalisterna stora pengar på, framför allt i byggsektorn. Som tidigare noterats håller byggsektorn upp stora delar av den svenska ekonomin, inte minst de svenska storbankerna och den fria rörligheten på EUs marknad gör att de kan höja sin egen vinst genom att låta arbetare från Östeuropa jobba för knappt någonting. Nästan varje dag avslöjar Byggnads hur denna arbetskraft utnyttjas, senast avslöjades att polska byggarbetare jobbar för 15 kronor i Tyresö, en av Sveriges rikaste kommuner.⁵⁴

Eftersom de svenska kapitalisternas intressen oftast sammanfaller

---

lion-in-financing-for-monsanto-bid/3/6-16. Min översättning.

50. <http://www.jungewelt.de/2016/05-24/003.php?sstr=bayer,3/6>. Författarens övers.

51. Ibid.

52. Ibid.

53. Ibid.

54. <http://www.dn.se/ekonomi/strid-om-byggjobbares-loner/3/6-16>.

med de tyska, är man också pigg på att ställa upp på deras politik. De svenska bankerna har fått Baltikum och de svenska byggföretagen har fått billig arbetskraft. Om den tyska militären rustar upp, samtidigt som man planerar att "EUs militärpolitik ska utvidgas vidare" har vi även en marknad för svenska vapen.⁵⁵ Detta glädjer framför allt Wallenberg, som numera äger SAAB AB, som är "Sveriges största producent [...] av krigsmaterial" och ensam stod "för lite mindre än hälften av den svenska krigsmaterialexporten år 2015."⁵⁶

Men mot vem är det då man rustar upp? Vem hotar de tyska (och svenska) monopolkapitalisterna? Vilka kämpar för att dela världen mellan sig? Även denna gång är situationen i Östeuropa intressant, eftersom här går skiljelinjerna mellan dagens två stora imperialistiska block: USA/EU och Ryssland.

När världen är uppdelad tar man av varandra

Vi har tittat på Sverige och konstaterat att den svenska kapitalismens utveckling lett till att den svenska kapitalismen blivit imperialistisk och vi har även sett hur den svenska imperialismen underordnats den tyska, som expanderar allt kraftigare. Detta har gjort att de tyska och svenska kapitalisternas intressen sammanfaller. Mot denna bakgrund bör man även se Sveriges närmande till NATO. Det vi dock ska göra nu, är att rikta blicken mot Ryssland, det i dagsläget kanske största hotet mot den tyska och amerikanska imperialismen. Inte för att det är ett anti-imperialistiskt land, utan just för att det är ett imperialistiskt land.

Den ryska kapitalismen har utvecklats på ett unikt sätt sedan real-socialismens fall, och det har tagit några år för den att samla sig och börja befästa sina egna intressen. Om vi kort applicerar samma kriterier på Ryssland som vi gjort på Sverige, så framträder bilden av även en rysk imperialism. Vi ser att "10 procent av ryssarna äger 85 procent av den privata förmögenheten."⁵⁷ Jämfört med USA, där 10 procent av befolkningen äger 75 procent av den privata förmögenheten innebär detta att kapitalet är ännu mer koncentrerat i Ryssland än i USA.⁵⁸ Hur ser det

55. <http://www.jungewelt.de/2016/06-01/059.php> 3/6-16. Författarens övers.

56. <http://www.svenskafreds.se/faq/vapenexport> 3/6-16.

57. <http://www.riktpunkt.nu/article/hur-ska-vi-forhalla-oss-till-ryssland/> 3/6-16.

58. Willi Gerns, *Das Putinsche Russland*, i Marxistische Blätter nr 1/2015, s. 71.

då ut med finanskapitalet? Genom en snabb blick på de konglomerat som bildats i Ryssland efter realsocialismens fall, ser man att "en finansoligarki har uppstått."⁵⁹ Denna består av oligarker som är inblandade i oljehandeln, bankverksamhet och media, och den största gruppen är centrerad kring Putin själv.⁶⁰ På grundval av finanskapitalet uppstår en allt större kapitalackumulation, som tvingar kapitalisterna att exportera kapital. Detta sker även i Ryssland. Den ryska finanskapitalismen är bland de största kapitalexportörerna i världen, och direktinvesterade så mycket som 95 miljarder dollar 2013, vilket innebär att man hamnar på fjärde plats i världen, före Tyskland.⁶¹ Även de ryska monopolen har ett behov av att sluta sig samman. För bara tre år sedan framkom exempelvis att världens största exportör av kaliumkarbonat (ett sorts gödningsmedel), Uralkali, hade riggat sina exportpriser.⁶² Sist, men inte minst, expanderar även den ryska staten, å de ryska monopolens vägnar, utanför sina egna gränser. Genom projekt såsom Eurasiska Ekonomiska Unionen (EEU) har man knutit Kazakstan, Vitryssland, Armenien och Kirgizistan närmare, och genom Shanghai Cooperation Agreement har man närmat sig Kina. Det bör dock betonas att Ryssland även visar upp egenskaper som oftare karakteriserar utsugna länder, såsom en stor råvarusektor (exempelvis gas och olja).

Då den ryska imperialismen lägger under sig nya områden för de ryska monopolen att exploatera hamnar den i konflikt med den tyska och amerikanska imperialismen, som är ute efter samma områden. Detta har hänt i Georgien, Ukraina och senast i Syrien, där Ryssland och USA/EU hamnat på två olika sidor i varje konflikt. Ända sedan realsocialismens fall har Ukraina balanserat mellan EU och Ryssland, och de ukrainska kapitalisterna har varit splittrade i frågan. 2014 slog pendeln dock slutgiltigt över till förmån för EU, och Ukraina skrev under ett frihandelsavtal som skulle trätt i kraft i januari i år. Ryssland lyckades dock kapa åt sig Krim och hålla östra Ukraina utanför EU. Den amerikanska och tyska imperialismen har nu nått det stadium där de inte längre på fredlig väg kan expandera i Östeuropa, samtidigt som den ryska imperialismen

59. Ibid., s. 69.

60. Ibid., s. 68.

61. <http://www.riktpunkt.nu/article/hur-ska-vi-forhalla-oss-till-ryssland/> 3/6-16.

62. http://rbth.com/business/2013/08/01/worlds_largest_potash_fertilizer_cartel_dissolves_28579.html 3/6-16.

har nått det stadium där den kan börja sätta hårt mot hårt. Det skapar en situation där de måste ta av varandra för att kunna fortsätta expandera, och om de inte expanderar så hamnar de genast efter i den stenhårda konkurrensen mellan monopolen. I denna situation är det väldigt farligt att, såsom vissa, enbart ”se imperialism som USAs ’imperium’ och på denna basis hylla uppkomsten av nya kapitalistiska stater.”⁶³ Det är en situation som denna som är upptakten till nästa stora imperialistiska omfördelning, det vill säga världskrig.

Sammanfattning

Artikeln utgångspunkt har varit en analys av förhållandena i Sverige, där vi börjat med att fokusera på ägarförhållandena. Vi såg där att kapital- och produktionskoncentrationen är väldigt hög i Sverige och att nästan all svensk media finns i händerna på tre kapitalister. Detta bör föranleda oss att vara extra försiktig med svensk, borgerlig media och den åsiktskorridor som skapas för oss. Därefter såg vi hur ett svenskt finanskapital uppstått på basis av den svenska industrin och de svenska bankerna. Deras intressen är sammanflätade, och de återanvänder samma styrelsepersoner om och om igen, och vi har även noterat hur det svenska finanskapitalet har likriktat den svenska politiken, och att alla partier i riksdagen på ett eller annat sätt representerar monopolkapitalisternas intressen. Innan Sverigedemokraterna kom in i riksdagen kunde de kanske tala om ”sjuklövern”, men så fort de kom in, så förvandlades den till en ”åttaklöver”.

På basis av detta finanskapital exploderar den svenska kapitalexporten, som ökar med 55 gånger på 25 år. Detta gör att de svenska kapitalisterna vinner vissa insteg i andra delar av världen, medan andra länders kapitalister kan expandera i Sverige. Som ett resultat av EU har den svenska ekonomin riktats från USA till Tyskland, och bland annat det svenska jordbruket håller på att slås ut. De svenska monopolkapitalisternas intressen är dock fortfarande sammanlänkade med de tyska imperialisternas, och därför fortsätter vårt deltagande i de tyska

---

63. <http://www.iccr.gr/en/news/The-sharpening-of-the-imperialist-competition-in-the-region-of-the-Southeastern-Mediterranean-and-the-Balkans.-The-position-of-the-KKE-regarding-the-possibility-of-Greeces-involvement-in-an-imperialist-war/> 3/6-16. Författarens övers.

och amerikanska kapitalisternas planer.

Slutligen har vi satt den svenska imperialismen i en kontext, där vi har spårat den tyska och amerikanska imperialismens expansion i Europa och sett där den slutligen mött motstånd i form av den ryska imperialismen, och vi har observerat hur världen än en gång är uppdelad, och allt som återstår är för imperialisterna att ta av varandra. Detta kommer att leda till både konflikter och krig, såsom redan skett i Ukraina, Georgien och Syrien. Motsättningarna har dock inte förmildrats, och de imperialistiska blocken står alljämt på varsin sida.

Slutsats

För svenska kommunister gäller det att se nyktert på den svenska situationen och den kontext vi befinner oss i. Det ligger inte i den svenska arbetarklassens intresse att ta ställning för den ena eller den andra imperialistiska makten, bara för att den ena råkar vara svagare än den andra och på så sätt kan agera motpol. Motsättningarna mellan imperialisterna mynnar i slutändan ut i krig, och även om vi själva inte drabbas, så drabbas arbetarklassen i andra länder. För kommunister gäller det att ta ställning mot imperialismen, vare sig den är svensk, tysk, rysk eller amerikansk. Vi kan inte vara ett trovärdigt alternativ för arbetarklassen om vi går imperialisternas ärenden.

Vidare är det viktigt att se situationen i Sverige såsom den är: Sverige är ett litet, men hungrigt imperialistiskt land och vi bidrar aktivt till utsugning av Östeuropa och andra delar av världen. För den svenska arbetarklassen och de svenska kommunisterna finns fienden i det egna landet, för att använda Ernst Thälmanns ord. De finns dock inte i de syriska flyktingarna eller i de polska gästarbetarna; en svensk rasism kan aldrig vara lösningen. Den svenska arbetarklassens fiender är inte andra arbetare, utan klassfienden finns i styrelserummen och bär kostym. Den svenska arbetarklassens fiender är de folkförrädare som röstar för ett närmande till NATO och till de folkförrädare som godkänner användandet av svensk militär i den amerikanska och tyska imperialismens intressen.

De svenska kommunisternas uppgift består alltså i att organisera sig själva och den svenska arbetarklassen för att befria landet från både kapitalismen och imperialismen. Det finns ingen framtid för folket under kapitalismen, som oundvikligen leder till omfördelningskrig där

arbetarklassen offras för imperialisternas profit. Den enda vägen framåt finns i socialismen, där människans utsugning av människan inte längre existerar, och där folkens intresse och behov är ledstjärnan!
[...]

John Hörnquist Sverige – och latin- amerikaniseringen av Östeuropa 2006

”Det Nya Europa” är ofta i fokus för den allmänna debatten nu för tiden. Att borgerligheten sätter dagordningen för diskussionen blir tydligt genom dess bissart omvända förtecken. Högern talar sig varm för solidaritet och varnar för rasism, medan vänstern hamnar i försvarsposition. Detta tog sig närmast Kafkaartade former hösten 2005 när den skicklige retoriken Maciej Zaremba fick breda ut sig på ett några heluppslag i Dagens Nyheter med temat ”Den polske rörmokaren”. Zaremba tog upp de nya möjligheter som öppnats för män i väst att köpa kvinnors kroppar i öst, det faktum att löntagare i öst, som har mycket lägre löner än de i väst, också kan tänka sig att jobba för relativt låga löner i väst, att västs löntagare inte tycker att det är bra. Och så vidare.

Problemen han beskriver är följder av att kapitalets strategier (delvis i skön förening med patriarkatet) sedan drygt 15 år tillbaka genomdrivit en nygammal, och för det västerländska kapitalet högst lönsam ordning, i Europa. En ordning där människor i öst värderas lägre än de i väst, något som förstärkt rasistiska attityder gentemot de förra.

Det Kafkaartade ligger inte i att Zaremba tog upp dessa problem – tvärtom – de borde diskuteras mycket mer. Utan i att han med stort stöd i medierna skyllde denna ordnings negativa konsekvenser på de enda som motsatt sig den: den svenska och europeiska vänstern och arbetarrörelsen.

Det torde säga sig självt att vänstern inte har råd att låta demagoger som Zaremba behålla tolkningsföreträdet kring vad som hänt i Europa

sedan systemskiftena i Öst. Men för att förstå situationen och vilken Sveriges roll varit – och är – i dessa förändringar, måste vi börja med att gå tillbaka till tiden före murens fall.

Västs agerande och Östeuropas återgång till periferin

Vid andra världskrigets slut rycktes hela Östeuropa, som i århundraden utgjort en västeuropeisk periferi, undan från västligt ekonomiskt och politiskt inflytande. Istället slog länderna i Öst – med eller utan inhemskt stöd – in på en alternativ väg till modernisering. Drygt 40 år senare återgick saker närmast till det gamla. Orsakerna till den östeuropeiska utvecklingen var såväl inhemska som externa, men denna artikel kommer att fokusera på de senare.

I slutet av Gorbatjovepoken utgjorde Sovjetunionen fortfarande ett potentiellt militärt hot mot USA, Västeuropa och Japan, den imperialistiska gemenskap som jag med med Samir Amin skulle föredra att kalla triaden. Sovjet var ännu en betydande storpolitisk maktfaktor. Så när Östeuropa började frigöra sig från sovjetiskt inflytande, och när den sovjetiska politiska och ekonomiska situationen började bli turbulent, började triaden tala om en ny Marshallplan för Öst, för att försäkra sig om en fortsatt Gorbatjovsk utveckling. Men när Gorbatjov ”kördes om” till höger övergav triaden snabbt honom till förmån för mer undergivna alternativ. Men sedan Sovjetunionen och Warszawapakten väl fallit samman och de flesta post-sovjetiska ledarna tydligt deklarerat att de ville tillmötesgå triaden på i stort sett alla plan, fanns det inte längre någon anledning att slösa med generöst stöd.

Väst, med framför allt USA och Tyskland i spetsen, började arbeta för att rulla tillbaka det sovjetiska/ryska inflytandet. Trots att vissa garantier getts om att Nato inte skulle utvidgas österut när Sovjetunionen drog sig tillbaka, flyttades Nato allt närmre Ryssland. Dessutom stödde väst separatistiska krafter som ville splittra stater som Sovjetunionen och Jugoslavien. Detta motiverades oftast med demokratiska argument. Men det var långt ifrån alltid demokrater väst stödde. Resultatet blev att flera nya och svagare stater, som var lättare att manipulera militärt och politiskt, ersatte de gamla. Men bakom det geopolitiska maktspillet fanns det, som alltid, ekonomiska intressen. Eftersom betydelsen och innebörden av de senare är mycket mindre diskuterade än de förra, kommer artikeln främst att fokusera på den ekonomiska omdaning av

det forna Sovjetblocket.

Av det utlovade stödet betalades bara en bråkdel ut, samtidigt som de räntor och amorteringar som gick motsatt riktning ofta var större. Och när stöd ändå utbetalades ställdes tydliga politiska motkrav på nyliberal chockterapi, med bland annat Internationella Valutafonden (IMF) och Världsbanken som mellanhänder och kontrollanter. Ytterligare en sådan aktör är den Europeiska utvecklingsbanken, EBRD (där även till exempel USA, Japan och Israel ingår) som bildades 1991. EBRD är den största investeraren i regionen och syftar till att underlätta ”byggandet av marknadsekonomi och demokrati i 27 länder från Centraleuropa till Centralasien”.¹ Banken ger inte bistånd i vanlig mening utan arbetar för att komplettera och underlätta privata investeringar, gärna från utlandet, och främja privatiseringar och marknadslösningar.

Det systemskifte väst förespråkade för Öst var extremt omfattande: blixtnabb privatisering, gärna till utländska intressen, fullständig avreglering av utrikeshandeln, trots att man visste att industrin sällan var konkurrenskraftig nog att överleva något sådant, massiva nedskärningar av statligt stöd till industrisektorer, även sådana som annars kanske skulle kunna ha blivit konkurrenskraftiga, drakoniska nedskärningar på social välfärd och utbildning, sänkta löner, kraftigt höjda priser på basvaror, acceptering av stor arbetslöshet, och så vidare.

Givetvis förstod triadens policyskapare att dessa åtgärder skulle bli impopulära, men man ansåg dem ändå nödvändiga. Faktum är att väst fortfarande menar att mer av samma medicin behövs. EBRD:s chefsökonom, Willem Buijer skrev 2004: ”Fortsatta framsteg för transitionen kommer att förutsätta ett starkt ledarskap, en vilja att utmana (lokala, min anm.) kapitalintressenter och uthärdande av perioder av politisk impopularitet.” Det största bekymret är alltså inte att folk inte vill ha reformerna, utan hur de ska kunna drivas igenom trots detta motstånd. Buijer fortsätter: ”I vissa centraleuropeiska och baltiska länder kommer kanske den allmänna viljan att acceptera de kortsiktigt hårda tider som följer med fortsatta reformer att minska, nu när EU-medlemskapet är uppnått”.²

Hade då triaden kunnat agera på något annat sätt? De oerhörda

1. <http://www.ebrd.com/about/index.htm>

2. EBRD:s ”Transitionreport 2004, s vii.

följderna av den förda politiken skulle chocka eller i alla fall förvåna en del av de västliga rådgivarna och aktörerna. Men själva huvudinriktningen var avsiktlig och högst medveten. Anders Åslund, professor i nationalekonomi och en av den första ryska reformregeringens rådgivare uttryckte det så här: ”Jag argumenterade för att den nödvändiga nedgången i industriproduktionen (detta sades i februari 1992 och gällde Ryssland, min anm.) skulle bli 35–40 procent – det vill säga något högre än i Polen... Faktum är att den blev ännu större”.³

Raset blev så stort att år 2000 hade bara sex länder (Albanien, Tjeckien, Polen, Slovakien, Slovenien och Ungern) av de 28 som efterträdde det forna Sovjetblocket och Jugoslavien, lyckats kämpa sig upp till samma BNP-nivå som de haft 1989.⁴

Att syftet var att återföra Öst till en perifer position i den internationella arbetsdelningen har hela tiden varit öppet proklamerat. Om än på nationalekonomisk prosa. Att detta också uppnåddes, möjligen med något undantag, blir tydligt när man ser hur de ekonomiska och politiska relationerna och hierarkierna förändrats i Europa sedan murens fall.

Från 1970-talet hade Warszawapaktsländerna och Jugoslavien börjat släpa efter väst teknologiskt och ekonomiskt. Liksom många tredje världen-länder satsade de då på turism och ökad export till väst. Västvalutan skulle användas för att kompensera den tilltagande eftersläpningen, genom inköp av avancerad teknologi. Misslyckandet för denna politik visade sig i att eftersläpningen fortsatte eller tilltog samtidigt som flera av länderna ifråga kom att få betydande utlandsskulder.

Men trots detta var ekonomierna i de flesta östeuropeiska länderna fortfarande långt mer autonoma gentemot triaden än vad som var fallet för de flesta av Syds länder. Förutom militära och politiska styrkeförhållanden hade detta att göra med hur ekonomin var organiserad inom länderna och inom sovjetblockets ekonomiska samarbetsorgan CMEA. Även om Östs export till väst mest bestod av enklare produkter, som råvaror, jordbruksprodukter eller enklare industriprodukter, så var ländernas produktionssystem, till skillnad från länder i tredje världen, relativt

3. Åslund, Anders. *Building Capitalism. How Russia Became a Market Economy*, s 328, fotnot 17. The Brookings Institution, Harrinsonbourg, Virginia 1995.

4. EBRD:s ”Transitionreport 2004”.

sammanhängande och mångsidigt utvecklade. Och innan 1989 skedde Öst- och Centraleuropas utrikeshandel fortfarande till mellan 40 och 75 procent inom ramarna för CMEA,⁵ Sovjetunionens CMEA-handel var antagligen ännu större. Detta ska jämföras med tredje-världen-länder som nästan alltid bedriver större delen av sin handel med, och är beroende av, triaden. Vidare så dominerade Sovjetunionen blocket militärt och politiskt, men exploaterade i huvudsak inte de andra länderna ekonomiskt. Snarare subventionerade Sovjet både de högre utvecklade centraleuropeiska staterna, och de baltiska delstaterna, genom att sälja dem billiga råvaror i utbyte mot deras industriprodukter, och de lägre utvecklade delstaterna i Centralasien (även om en del av satsningarna som gjordes där var ensidiga, var de betydligt allsidigare än idag när väst investerar där). Sovjet accepterade också att länderna byggde upp relativt moderna och självcentrerade nationella ekonomier, även om de skulle vara med i CMEA.

Den nya inriktningen på handeln som förespråkades av västliga rådgivare efter 1989/1991 var entydig: bryt banden från CMEA och satsa på export till väst, det vill säga fortsätt, men mycket mer entydigt, på den linje av att exportera sig ur problemen som nyss misslyckats. Omorienteringen gick fort. 1992 var väst den största handelspartnern för Öst- och Centraleuropa.⁶ Men de positiva följderna av denna handel lät vänta på sig. Eftersom konkurrenskraften på de flesta områdena var svag, och tullmurarna i väst ofta höga, tog det flera år, även för de mest framgångsrika av östländerna, att få exporten att bli någon betydande motor för ekonomin. Dessutom förutsatte en mer renodlad exportstrategi att länderna satsade på produktion inom områden där man med klassisk nationalekonomisk jargong hade en ”relativ konkurrensfördel”. Det vill säga oftast inom råvaruexport eller lågproduktiv/arbetskraftsintensiv produktion där de lägre lönerna kan vara en ”konkurrensfördel”.

Öst skulle alltså inte längre försöka hinna ikapp väst, utan istället komplettera det med mer lågproduktiv – och lågavlönad – produktion.

Sedan 1970-talets globala ekonomiska kris hade produktionssystemen i världen successivt börjat struktureras om. Triadens kapital

5. Ivan T. Berend. *Central and Eastern Europe 1944–1993. Detour from periphery to periphery*, s 349. Cambridge University Press 1996.

6. Ibid., s 332-340.

började anpassa sig till den industrialisering tredje världen på sina håll lyckats uppnå. Detta genom att globalisera sina produktionskedjor och förlägga enklare produktion i Syd, medan den högteknologiska produktionen och den finansiella kontrollen stannade inom kärnländerna. Den post-sovjetiska utvecklingen passade därför kapitalet som hand i handsk. Alla triadens företag började slåss om de rika naturresurser i forna Sovjetunionen. Och väst fick plötsligt tillgång till massvis av extremt billiga industrier dit de kunde förlägga arbetskraftsintensiv produktion. Kapitalet kunde dra stor nytta av den den fogliga och allt mer desperata politiska och ekonomiska eliten, den lågavlönade, avpolitiserade och välutbildade befolkningen och den – relativt andra periferier – välutvecklade produktionsapparaten.

I andra fall köpte centrumländerna billigt upp näringar och infrastruktur som folk ändå var tvungna att nyttja – med eller utan en fungerande produktion i övrigt – som telenät, energiförsörjning, detaljhandel och banker, och moderniserade dem och/eller inordnade dem i sina egna hierarkier. Sedan kunde de, i kraft av sin dominerande marknadsställning, börja kamma hem vinsterna.

Så i den mån Öst återintegrerades i världsekonomin skedde detta nu inom ramen för nya internationella ekonomiska hierarkier. De länder som haft de potentiellt mest konkurrenskraftiga industrierna, och som väst velat/kunnat investera i, har blivit aktiva- eller om man hellre vill semi-periferier. Betydande delar av den gamla produktionsapparaten har integrerats direkt eller indirekt i centrums multinationella företags produktion. I många fall har den nykläckta inhemska borgerligheten bara fått sköta det som blivit över, och således kompradoriserats. Men även i dessa länder har betydande delar av produktionsapparaten, och därmed delar av befolkningen, lämnats utanför. Det är därför till och med en så kallad "tigerekonomi" som Polen, som till skillnad från de flesta andra av de berörda länderna haft en ganska stark tillväxt ända sedan 1992, idag har en arbetslöshet på 18 procent. Att klyftorna ökat dramatiskt inom länderna i hela det forna Sovjetblocket är då inte att förvånas över. Inte heller att de flesta av medborgarna i länderna, till och med i "framgångsrika" länder som de baltiska, ansåg att deras ekonomiska situation var sämre 2002 än 1989.⁷

7. Aidukaite, Jolanta, *The emergence of the post-socialist welfare state*, s. 18-19. Sthlm 2004.

Och i de länder där triaden, av ekonomiska eller politiska skäl, knappt velat investera i produktionsapparaten alls, har knappt ens en sådan beroende utveckling kunnat ske. Detta trots att länderna många gånger försökt avreglera och privatisera i enlighet med västs önskemål. Länder med råvarutillgångar har fått ekonomiska uppsving när deras tillgångar efterfrågats, men till priset av att närmast reduceras till att vara bara råvaruleverantörer, vars övriga produktion mer eller mindre fortsatt förfalla.

I samtliga fall var det inte längre i första hand östländernas interna behov eller prioriteringar som avgjorde hur deras ekonomier skulle utformas, utan triadens behov och prioriteringar. Den tidigare självcentrerade ekonomin byttes således mot en utåtriktad och beroende version. För när det politiska systemet demokratiserades – mer eller mindre – så flyttade större delen av den ekonomiska makten ut. För att istället flytta in i olika huvudkontor för det transnationella kapitalet i rikare länder.

Att säga att triaden gick in för att periferisera, eller som vissa kallat det "Latinamerikanisera" Östeuropa, är därför svårt att motbevisa.

Ett relevant historisk jämförelse ges genom att se till hur USA utformade Marshallstödet till Västeuropa efter andra världskriget. Då betalade USA 1 procent av sin BNP, motsvarande 3–4 procent av mottagarländernas BNP, till Västeuropa under fyra och ett halvt år.⁸ Vissa "marknadsekonomiska" krav ställdes, men länderna hade ändå stora möjligheter att skydda och reglera sina marknader och sin utlands-handel. Valutakonvertabilitet uppnåddes inte förrän efter 15 år.

För Östeuropa var läget ett helt annat. EG-kommissionen konstaterade sommaren 1991 att bara 11 procent av det stöd som utlovats tidigare hade betalats ut till Polen, Ungern, Tjeckoslovakien, Rumänien och Bulgarien. Och då fick ändå Baltikum och dessa delar av Europa större delen av det stöd som ändå betalades ut,⁹ medan före detta Sovjetunionens nettoinflöde var negativt mellan 1993 och 1996, på grund av de räntor och amorteringar länderna var tvungna att betala.¹⁰

8. Ivan T. Berend. *Central and Eastern Europe 1944–1993. Detour from periphery to periphery*, s 334. Cambridge University Press 1996.

9. Ibid., s 335-337.

10. Åslund, Anders. *Building Capitalism*, s 411. Cambridge University Press, USA 2002.

Den svenska utrikespolitikens omläggning

Vilken har då Sveriges roll varit i denna utveckling? Häpnadsväckande snabbt efter att maktbalansen ändrats i Europa gjorde Sverige en rejäl utrikespolitisk kursändring, inte minst vad gäller politiken gentemot Öst- och Centraleuropa.

För att förstå denna snabba omvälvning måste vi både se till det yttre och inre tryck som verkade i denna riktning.

Den svenska neutraliteten och allianzfriheten gav under senare delen av efterkrigstiden, i och med den maktbalans som rådde mellan öst och väst – och mellan arbete och kapital – utrymme för att föra en delvis radikal utrikespolitik. Det starka uppsvinget för nationella befrielse rörelser i Syd, och för solidaritetsrörelser till stöd för dessa, pressade svenska regeringar att också utnyttja detta utrymme. Även om agerandet alltid var motsägelsefullt – svenska multinationella företag drog till exempel nytta av Sveriges goda anseende i och bistånd till tredje världen – så var det i flera avseenden radikalt. Vad gäller den svenska politiken gentemot Sovjetblocket innebar detta ett neutralt (trots det hemliga samarbetet med Nato) officiellt förhållningssätt. Så sent som på 1980-talet valde regeringen, trots påstötningar från den svenska högern, att i huvudsak inte sluta upp på USA:s sida i det ”andra kalla kriget”.

Men i och med murens fall försvann maktbalansen, och därmed utrymmet för den svenska neutralitetspolitiken tycks det. Om Sverige inte ville stöta sig med det kalla krigets vinnare så var man tvungen att byta politik. Således gick man med i EG/EU, började samarbeta intimt med Nato och bejakade den nyliberala politik som triaden förespråkade för Öst i organ som EG/EU, Internationella Valutafonden (IMF), Världsbanken och EBRD. Alla åtgärder som ytterligare band Sverige till triadens USA-dominerade projekt för en nyliberal och imperialistisk globalisering.

Men den svenska kursändringen kan knappast förstås bara som en vilja att vara övriga imperialistmakter till lags. Bakgrunden måste också sökas i det svenska kapitalets internationella engagemang.

Redan långt innan systemskiftena i Öst har Sverige haft många och stora multinationella företag i förhållande till landets storlek. Bland de 500 högst värderade företagen är idag så många som sju svenska. Siffran är anmärkningsvärt hög med tanke på Sveriges storlek, och kan jämföras med det näst ”bästa” nordiska landet, Finland, som bara har två företag

med på listan.¹¹ Om man ser till exportens andel av ekonomin har Sverige ända sedan 1950-talet haft en nästan unik ”ledarposition” i jämförelse med andra utvecklade länder.¹² Också andelen av BNP som går till utländska investeringar (FDI) ökade särskilt sedan 1980-talet¹³ och var kring år 2000 jämförbar en del gamla kolonialmakter som är klassiska kapitalexportörer (även om Sveriges utlandsinvesteringar sjunkit sedan dess). Sammanlagt har svenska multinationella företag sedan 1998 haft fler anställda utomlands än i Sverige. Under 1990-talet skedde också en omfördelning av utlandsinvesteringarna, så att de som gick till låginkomstländer ökade medan de som gick till höginkomstländer minskade.¹⁴

Sverige har med andra ord länge haft behov av god tillgång till utländska marknader, och på sistone också ett ökande intresse av ett ”gott investeringsklimat” i utlandet, även i tredje världen och det forna Sovjetblocket.

I detta, viljan att garantera ett ”gott investeringsklimat” på global nivå har det svenska kapitalet ett gemensamt intresse med det övriga transnationella kapitalet. Detta eftersom multinationella företag idag inte längre kan börja med att först dominera en nationell marknad, för att sedan försöka konkurrera på global nivå. Idag förutsätter internationell konkurrenskraft en kundkrets på 500 till 600 miljoner potentiella konsumenter. För att hantera sådana internationella marknader krävs att de imperialistiska makterna prioriterar samarbete före inbördes konflikter i en sådan omfattning att de tillsammans formar vad Samir Amin kallar en kollektiv imperialism.¹⁵ Men situationen att dominans på den inhemska nationella marknaden inte är tillräckligt för konkurrenskraft på global nivå har antagligen varit rådande för svenska multinationella företag – med deras globala räckvidd och lilla hemmamarknad – längre än i de flesta andra länder. Det lär mot bakgrund av detta länge funnits en vilja hos – och ett tryck från – det svenska kapitalet att få Sverige att mer helhjärtat

11. <http://specials.ft.com/ft500/may2001/FT3R7Q3WHMC.html>

12. Held m fl, *Global transformations. Politics, Economics and Culture*, s 180-181. Cornwall, Great Britain, 1999.

13. Ibid.

14. [http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/D9F36868EECF40941257176002957A0/\\$file/Internationalisering%20och%20teknik.pdf](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/D9F36868EECF40941257176002957A0/$file/Internationalisering%20och%20teknik.pdf)

15. Amin, Samir, *Obsloescent Capitalism. Contemporary Politics and Global Disorder*, s 71.72. Malta 2003.

sluta upp bakom den framväxande kollektiva imperialismens projekt för nyliberal och nyimperialistisk globalisering.

I synnerhet lär detta ha varit fallet vad gäller den nya politiken gentemot Östeuropa. För även om alla triadens länder var eniga om linjen att öppna upp Östeuropa för utlänskt kapital, så har alla större makter perifera intresseregioner som de ser som "sina" marknader, nödvändiga för att säkra just deras globala konkurrenskraft mot de andra centra. För USA har Latinamerika länge spelat en sådan roll, och Frankrike har en dominerande ställning i sina gamla kolonier. Men för ett land som Tyskland, som berövades sina gamla intresseområden i och med förlusten i andra världskriget och Sovjetblockets framväst, öppnades nu möjligheter att återvinna dessa. Också det svenska kapitalet tycks, mot bakgrund av Sveriges geografiska position och historiska band (och traditioner av dominans) österut, tidigt ha insett potentialen.

Låt oss därför försöka se till hur specifikt svenska regeringar, institutioner och företag agerat mot Öst sedan murens fall.

Svenska statens och svenska institutioners agerande

Det nygamla svenska engagemanget på andra sidan Östersjön tog sig tidigt många uttryck. Liksom EG (där Sverige ännu inte ingick) erkände Sverige de baltiska staternas självständighet innan Sovjetunionen gjort detsamma. Men även i områden där Sverige inte hade större potentiella intressen, som Jugoslavien, följde den svenska regeringen snabbt efter EG när Tyskland drev fram erkännanden av de utbrytningar som många menar var avgörande för att inbördeskriget i Jugoslavien skulle ta fart.

Också den svenska försvarspolitik lades snabbt om. Förutom att man inom ramen för Partnerskap för fred började samöva frekvent med Nato, så betonade både Carl Bildt 1993 och Göran Persson 1995, med udden riktad mot Ryssland, att Sverige inte avsåg att hålla särskilt hårt på neutraliteten i fall någon skulle hota de baltiska staterna.¹⁶ Sverige gick alltså från en tydligt neutral hållning i förhållande till konflikter i sitt närområde, till en aktiv och mer offensiv hållning.

Sveriges samarbetsprojekt och biståndsprojekt österut skulle komma att bli åtskilliga och massiva, allt ifrån att träna och utrusta nya försvarstyrkor i Baltikum, till olika sociala och ekonomiska stödprojekt, och

16. http://www.clarte.nu/grafik/cl011/cl011_2.htm

rådgivning vid, och ekonomiskt och personellt stöd till, skapandet av nya ekonomiska och politiska institutioner. Sverige ingick tidigt olika frihandelsavtal med de unga baltiska staterna. Regeringen Bildt ersatte den estniska guldreserv som efter andra världskriget överlämnats till Sovjetunionen, och bidrog till att mobilisera en kvarts miljard dollar till stöd för den (extremt nyliberalt utformade, även med östeuropeiska mått mätt) estniska stabiliseringspolitiken efter självständigheten 1991.

De olika formerna av svenska åtgärder riktade mot Baltikum och övriga Östeuropa har oftast motiverats som en sorts solidaritetsarbete gentemot våra länge lidande grannfolk. Delar av det ska nog också ses som rimligt bistånd. Den svenska staten är ju inte enbart ett forum för det svenska kapitalet, utan även andra politiska och sociala intressen. Men dessa andra krafter har sällan varit så svaga eller förflackade vad gäller att formulera utrikespolitik som i början av 1990-talet. Därför är det lätt att tänka sig att mycket stödet var utformat inom mycket nyliberala ramar, och därmed främst bidrog till att förverkliga kapitalets politiska agenda och visioner. Dessvärre tycks inte denna inriktning ha ändrats särskilt mycket sedan 1990-talets början. Även om den nyliberala vägen tappat viss mark i den svenska inrikespolitiken så tycks den fortfarande vara högst aktuell vad gäller Sveriges handelspolitik och förståelse av internationella ekonomiska realiteter, något som redogörs för på annan plats i detta nummer av SocialistiskDebat.

Hur starka de nyliberala dogmernas ställning fortfarande är inom den svenska regeringen kan dock exemplifieras med ett uttalande från den dåvarande biträdande finansministern, Gunnar Lunds, på ett ABF-seminarium 2005 i Stockholm. Han menade att det var "otvetydigt" att länder som under de senaste 20 åren öppnat sig för internationell handel haft upplevt starka standardhöjningar, medan de som inte gjort det drabbats av stagnation. Ett exempel som helt uppenbart inte tar hänsyn till erfarenheterna från den post-sovjetiska kollapsen.

Svenska Sida har även idag ett flertal olika stödprojekt i det före detta Sovjetblocket. Biståndet utgår i många olika former, och någon sammanställning av det kommer inte att göras här, men en mer omfattande kritisk genomgång av det svenska biståndets olika former, innehåll och politiska riktning, inte minst mot det före detta Sovjetblocket, vore onekligen intressant att ta del av.

Intressant är att det biståndet ofta har en uttalad marknadsliberal

och pro-västlig politisk inriktning. Johannes Wahlströms granskning i Ordfront här om året, av USA:s – och Sidas – stöd till den västvänlige ukrainske presidentkandidaten Jusjtjenko, visar detta tydligt. Ett stöd som den ansvariga Sidachefen, Mirja Peterson motiverade: ”Vi gjorde som resten av givarsamfundet” och ”Jusjtjenko är ju en bättre och västvänligare president, han vill ju gå med i EU, det är inget snack om saken att han är bättre.¹⁷

En än mindre känd ”biståndsåtgärd” är det svenska stödet till den omfattande pensionsreformen i Lettland. Något som av många sågs som en testkörning av reformeringen av det svenska pensionssystemet. Detta svenska pensionssystemets stabilitet (läs: övervältrande av risker på pensionärer och stor andel privat kapitalförvaltning) betraktas som ett föredöme av aktörer som Världsbanken, som med varierande framgång försökt pådyvla liknande varianter även på andra länder, inte minst i Östeuropa.¹⁸ Intressant att notera är då att Sverige på detta område ”kört om” Världsbanken som nyliberal institutionsbyggare i Östeuropa. Ett fenomen som återkommer.

Sverige startar tankesmedjor i Östeuropa

Förutom den omlagda utrikespolitiken och det omfattande statliga ”biståndet” till Öst har även svenska organisationer och institutioner agerat mot området. Några av de mer positiva exemplen är det fackliga stöd som ges till organisering i Öst, och det politiska stöd som till exempel Vänsterpartiet givit till lokala vänsterkrafter. Omfattningen av dessa stöd tycks dock vara mycket blygsam i jämförelse med påverkansförsök i rakt motsatt riktning.

Det kanske främsta institutionaliserade exemplet på det senare är Swedish Institute of Transition Economies. SITE grundades redan 1989, verkar på Stockholms Handelshögskola och finansieras huvudsakligen av svenska staten och åtta olika storföretag och banker: Axel Johnsson, Carl Bennet AB, Nordea, Saab AB, SEB, Svenska Handelsbanken, Tetra Laval och Volvo. Även Sida, Världsbanken och andra internationella institutioner är delfinansierare. Ordförande för stiftelsen är Göran Ennerfelt, VD

17. www.ordfront.se@layouts/Print.aspx

18. Bernard H. Casey, ”Pension reform in the Baltic States: Convergence with ‘Europe’ or ‘with the world?’”, *International Social Security Review*, Vol 57, 2004.

för Axel Johnsson AB, vice ordförande, Michael Sohlman är VD för Nobelstiftelsen (som instiftats av bland annat Wallenbergarna och delar ut ekonomipriset till Alfreds Nobels minne). Övriga styrelsemedlemmar är bland annat Nordeas ordförande Hans Dalborg och Eva Fagerman och Annika Söder från utrikesdepartementet.

SITE:s verksamhet är omfattande och fokuserar på ekonomisk forskning om och samt på policyskapande för ”transitionsekonomierna” i före detta Sovjetunionen och Öst- och Centraleuropa. Det senare bland annat genom att initiera och bygga upp ”mänskligt kapital”, i form av tankesmedjor vilka upprättats i Moskva, Riga, Kiev och Warszawa. Kina, Indien och Brasilien står näst på tur. Man ordnar ofta möten med tunga deltagare från regeringar och näringsliv i hela regionen. Harvard-professorn Andrei Sheifer kallar SITE, tillsammans med dess utländska dottertankesmedjor ”det ledande centret för analys av, förståelse för, och spridande av lärdomar” i världen, vad gäller det före detta Sovjetblockets unika transition till kapitalism.¹⁹

Idag talar ekonomer och internationella institutioner inte längre om chockterapi, som i början av 1990-talet, utan allt mer om vikten av ”institutionsbyggande”, så att de radikala reformernas genomförande kan kontrolleras bättre. Detta gäller även för SITE. Detta måste dock ses som ett komplement till, snarare än en kursändring bort från, den riktning som kännetecknade de tidiga reformerna. Även om det finns nyanser förblir huvuddragen i policyrekommendationerna tydliga. Frihandel, avregleringar och privatiseringar ses som självändamål, universallösningar och nästan absoluta förutsättningar för tillväxt. Olika marknadsparametrar tycks dock intressera mer än till och med BNP-tillväxt, medan social utveckling och liknande spelar en mycket tillbakaskymd roll.

Samtidigt som det brukar mumlas lite pliktskyldigt om behoven av att diversifiera ekonomierna i fråga, så betraktas det närmast som självklart att Östs väg framåt går via en renodling av sin roll som lågavlönad underleverantör till väst.

19. http://www.hhs.se/NR/rdonlyres/D74AB1A2-D407-40B5-A010-A5C-C20ED316/0/SITE_BROCHURE.pdf

Svenska företags dominans på östeuropeiska marknader

Givetvis har detta omfattande politiska engagemang också haft en företagsekonomisk motsvarighet. Svenska företags investeringar i låglöneländer har alltså ökat sedan andra halvan av 1990-talet och de nya (östeuropeiska) EU-länderna har varit den största mottagaren för dessa investeringar.²⁰ Idag har svenska företag ett större engagemang i Östersjöområdet, och även i stora delar av övriga före detta Sovjetblocket, än någonsin tidigare.

Just i Baltikum är den svenska dominansen som störst. Sverige är den största eller näst största utländska investeraren i de baltiska länderna²¹ och många svenska företag betraktar idag inte bara Norden, utan också Baltikum, som sin "hemmamarknad". Obalansen vad gäller ägande inom denna marknad är dock stor. Investeringsflödet går i stort sett entydigt i väst-östlig riktning. Och medan det, de nordiska länderna emellan, finns ett korsvis ägande, så är de baltiska ländernas stora företag snarare ägda av svenska/nordiska intressen.

Mest uppmärksammat är den utlokalisering av mindre avancerade industrijobb som skett österut. Och bara i Estland finns svenskägda industriföretag inom bland annat elektronik, träindustri, textil, metall och verktyg, livsmedelsindustri, infrastruktur, och så vidare. I statistiken syns detta bland annat genom intraindustriell handel, det vill säga handel mellan olika delar av samma (svenskägda) företag, eller mellan ett svenskt moderbolag och utländska dotterbolag. Detta är ett av flera sätt som svenska företag använder för att utlokalisera sin egen produktion österut och sänka sina kostnader, och därmed öka sina vinster och sin konkurrenskraft. Sådan utlokalisering kan dock även ske utan direkt utländskt ägande, genom att svenska företag anlitar utländska underleverantörer. De flesta av de nedanstående siffrorna lär därför undervärdera svenska företags exploatering av östeuropeiska underleverantörer en hel del.

Men även om man bara ser till svenskägda företag så rör det sig om betydande volymer. Hela 20 000 personer i Baltikum är anställda av

20. [http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/D9F36868EECF40941257176002957A0/\\$file/Internationalisering%20och%20teknik.pdf](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/D9F36868EECF40941257176002957A0/$file/Internationalisering%20och%20teknik.pdf)

21. Svedberg, Marcus, "Tillväxten gynnas av olikheterna kring Östersjön". Tillväxtpolitisk utblick nr 8, 2005, institutet för tillväxtpolitiska studier.

svenska multinationella företag. Ännu större summor investerar Sverige i Polen, där 30 000 personer är anställda av svenska företag. Knappt hälften så många var också anställda av svenska företag i Tjeckien, men varken där eller i Polen kan Sverige mäta sig med Tyskland som är den stora investeraren där.²²

Men också inom kommunikation och tjänster har svenska företag en mycket stark ställning på flera håll i öst. Inom den baltiska banksektorn är den svenska dominansen mycket stor. Framför allt sedan krisen i Ryssland 1998, som även påverkade stora delar av Baltikum, har nordiska, framför allt då svenska banker, kommit att dominera de baltiska marknaderna. Hansabank, helt ägd av svenska Handelsbanken, är idag den största banken i Baltikum, tätt följd av SEB, Nordea och finska Sampo. Endast i Lettland finns det någon relevant inhemsk konkurrent, Parex Bank, som för övrigt har ett (!) lokalkontor i Sverige, det enda östeuropeiska sådana som finns i landet.²³

Svensk/finskägda TeliaSonera är en ännu mer dominerande aktör i framför allt det forna Sovjetunionen. Man är, via olika dotterbolag, helt dominerande eller marknadsledande i hela Baltikum, i Georgien, Kazahkstan, Azerbadjan och Moldavien, och är den även den tredje största aktören på den stora ryska marknaden.²⁴

Men trots att den största delen av de svenska utlandsinvesteringarna som går till låglöneländer, går till det forna Sovjetblocket, är denna andel av de totala investeringarna inte särskilt stor. Och om man ser till hur stor del av svenska företags utlandsanställda som finns i Öst så utgjorde 2001 de polska 3 procent, de baltiska 2 procent och de tjeckiska 1,5 procent.²⁵

Inte heller den andel av den svenska handeln som sker med det forna Sovjetblocket är särskilt stor, trots att den ökat betydligt sedan början av 1990-talet. 2002 uppgick handeln med hela Östeuropa bara till 7,3 procent av utrikeshandeln.²⁶

22. Karolina Ekholm. *Industrial Structure and Industry Location in an Enlarged Europe*, s

13. Swedish Institute for European Policy Studies.

23. Svenska Dagbladet Näringsliv, 20060405, s 16.

24. <http://www.teliasonera.com/>

25. Karolina Ekholm. *Industrial Structure and Industry Location in an Enlarged Europe*, s 18-20. Swedish Institute for European Policy Studies.

26. Ibid., s 12.

Men det betyder inte att östländerna är oviktiga för Sverige. Då skulle ju svenska företag inte vara där. Att Sveriges handel med och ägande i Öst är av mycket mindre omfattning än den vi bedriver med och i andra rika länder, som Tyskland och USA, är bara det normala mönstret för handel mellan centrum och periferier. Detta till synes paradoxala förhållande beror på att de internationella maktförhållandena undervärderar periferiernas produkter och arbete, och på att periferiernas anpassning till centrums behov kraftigt inskränker deras möjligheter att utveckla en mer diversifierad ekonomisk struktur och handel. Därför tenderar periferiernas ekonomier att vara mindre – relativt sin storlek i övrigt – och relativt ensidigt beroende av och inriktade mot handel med centrum. Därav det skeva handelsmönstret.

Följdriktigt är exporten till väst ofta av helt avgörande betydelse för länderna i Öst. Baltikums export till (framför allt de västra) Östersjöländerna utgör 55-75 procent av dess totala export, och även för större länder i Öst, som Ryssland och Polen, är exporten till väst mycket stor som andel av den totala exporten.²⁷

Även om det finns betydande skillnader mellan exempelvis Estlands och Rysslands produktion, handel och position i den internationella arbetsdelningen, så följer deras relationer till Sverige och övriga väst i huvudsak mönstret för typiska centrum-periferirelationer, i den meningen att de båda har en klart underordnad och beroende ställning.

Sverige exporterar (förutom trä och papper, av naturliga skäl) till stor del relativt kapitalintensiva och avancerade teknologiska produkter till näraliggande länder i Öst, medan de senare exporterar å ena sidan mineraler och gas, och å den andra möbler, textilier, mat, drycker och enklare metallprodukter, det vill säga sådant som normalt förutsätter arbetskraftsintensiv produktion och därmed billig arbetskraft.²⁸

Den nytta Sverige har av att ha mer eller mindre ”egna” sådana periferier, visar Karolina Ekholm, ekonomiprofessor på Handelshögskolan, på i en studie av EU:s östutvidgning: ”Möjligheten för västeuropeiska företag att lokalisera arbetskraftsintensiva produktionssegment till låglöneländer i Central- och Östeuropa kommer att stärka dessa företags konkurrens-

27. Svedberg, Marcus, ”Tillväxten gynnas av olikheterna kring Östersjön”, Tillväxtpolitisk utblick nr 8, 2005, institutet för tillväxtpolitiska studier.

28. Karolina Ekholm. *Industrial Structure and Industry Location in an Enlarged Europe*, s 15-16. Swedish Institute for European Policy Studies.

kraft gentemot USA och Japan, och därmed göra det möjligt för dem att vinna marknadsandelar och expandera sin produktion”. Ytterligare fördelar, för västeuropeiska företag, ser hon förstås i tillgången till växande central- och östeuropeiska marknader.

Som synes ovan något som inte minst svenska företag alltså dragit betydande nytta av.

Högervridningen i väst och periferiseringen i öst – två sidor av samma mynt

Det västeuropeiska – inklusive det svenska – kapitalets strategi tycks idag vara att se till att uppdelningen av Europa i ett centrum och en periferi – inom ett och samma politiska rum: EU – inte bara fortgår, utan helst förstärks.

Volvos koncernchef Leif Johansson uttryckte detta tydligt på European Roundtable of Industrialists vägnar. Vid diskussionerna om Turkiets eventuella EU-medlemskap uttryckte han att EU borde satsa hårt även på länderna vid Medelhavet och bortåt Kaukasus, och för dem skapa en ”integrerad ekonomisk region”. Dessa EU:s grannländer skulle också få rätt att delta i beslut som rör EU:s inre marknad och på sikt släppas in i unionen.²⁹

Vad är då anledningen till att det europeiska kapitalet vill att EU ska utvecklas i en sådan här (ännu mer än idag) märklig politisk- ekonomisk riktning?

Idag handlar den ekonomiska och politiska diskussionen om globaliseringen oftast om hur den tvingar oss att sänka löner, montera ned välfärd och så vidare. Detta försöker kapitalet uppnå genom att konkret använda de lägre lönerna och den lägre levnadsstandarden i Öst för att skapa en press nedåt på villkoren i väst. Kapitalets EU-vision har förstås med detta att göra, men denna press är ofta inte så effektiv som de skulle önska.³⁰ Därför motiveras den med skrämselfpropaganda, genom att säga att försämringar är nödvändiga för att ”behålla Sveriges konkurrenskraft” gentemot hotande låglönekonkurrens från Öst och Syd.

Men kapitalets beredskap att släppa in många fler av dessa fattiga

29. Svenska Dagbladet, Näringsliv, 20041027, s 4.

30. [http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/D9F36868EECF40941257176002957A0/\\$file/Internationalisering%20och%20teknik.pdf](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/D9F36868EECF40941257176002957A0/$file/Internationalisering%20och%20teknik.pdf)

länder, inte bara på EU:s marknader, utan också i EU:s beslutsprocesser vad gäller den inre marknaden, visar väl med all önskvärd tydlighet att kapitalet varken ser låglöneländernas ”konkurrens”, eller de närliggande politiska regimerna som något allvarligt hot mot sina positioner.

Istället är det ju i stor utsträckning kapitalet som drivit fram globaliseringen och östutvidgningen i dess nuvarande former. Detta som ett sätt att dra nytta av Östs och Syds industrialisering och samtidigt förhindra att den används för att hinna ikapp triaden. Något triaden försöker åstadkomma genom att så långt som möjligt behålla kontrollen över högteknologisk produktion, kapital, massförstörelsevapen, globala medier och råvarutillgångar. Det europeiska kapitalet agerande bör snarare ses som ett sätt att stärka sin konkurrenskraft mot de andra delarna av triaden.

Som östutvidgningen utformats tycks kapitalets företrädare utgå från att i alla fall de flesta av Öst-/Sydländernas eliter – i egenskap av företrädare för en en mer eller mindre beroende, eller *kompradorborgerlighet*, vilken lever på smulorna från ett potentiellt expanderande västeuropeiska kapital – ska underordna sig det detta.

Hittills har de också haft rätt i detta.

För det fåtal gånger EU:s nya medlemsländer i Östeuropa tycks ha stått på sig gentemot Västeuropa har varit när de försökt dra EU än mer till höger. Antingen genom att dumpa välfärdsåtaganden, skatter och löner, för att – inom ramarna för den perifera roll de tilldelats – kunna vinna begränsade fördelar gentemot Västeuropa. Eller genom att liera sig med USA i till exempel Irakfrågan, antagligen för att spela ut en svagare del av centrum mot en starkare, för att på så vis vinna en begränsad autonomi mot det förra.

En utveckling åt vänster – både i Sverige och på Europeanivå – och ett slut för den amerikanska dominansen över Europa, lär med andra ord förutsätta – i alla fall om den ska lyckas på sikt – en utveckling åt vänster också i Öst.

Viktigast för en sådan utveckling är förstås den sociala kampens utveckling på plats.

För vänstern och arbetarrörelsen i väst borde det – av ren självbevarelsedrift – vara högst prioriterat att stärka progressiva krafter i Öst. Men med tanke på Västeuropas ekonomiska, politiska och kulturella styrkeposition, skulle väst även kunna stärka dessa krafter på andra sätt.

Dels förstås genom att själv föra en radikalare politik. Men också genom att i praktisk handling visa östeuropeerna att man vill överge dagens socialdemokratiska strategi av att sluta upp bakom ”sitt kapital” för att vinna kortsiktiga fördelar på Östeuropas periferisering. Istället bör ett progressivt väst erbjuda ett jämlikt och solidariskt partnerskap, med ekonomiskt stöd till Östeuropa, liksom rätt för östeuropeerna att föra en mer självständig ekonomisk politik, och att skydda sig från överlägsen konkurrens. Detta skulle sannolikt att minska det västeuropeiska kapitalets konkurrenskraft gentemot Japan och USA på kort sikt. Men det skulle kanske föra det goda med sig att vurmandet för ”frihandel” skulle avta. Och om väl en stark ekonomisk och social verklig utveckling, till skillnad från dagens fattigdomsalstrande tillväxt, skulle uppnås i Östeuropa, skulle det förstås kraftigt stärka den europeiska ekonomin som helhet.

EU:s regelverk sätter förstås upp hinder för en sådan här utveckling. Men för en EU-kritisk vänster borde det inte vara ett hinder att formulera en alternativ Europavision- och politik. En sådan politik bör formuleras både på nationell nivå – i till exempel Sverige – och på europeisk nivå. Genomförandet får sedan ske på de nivåer där det är möjligt. Att ett eller flera radikala nationella regeringar, i strid med EU, går före, vore sannolikt den mest framkomliga vägen.

Föreläggandet av ett sådant alternativ skulle dock förutsätta stora omprövningar dagens ekonomisk-politiska dogmer om ”frihandel” och tillväxt (läs vinstmaximering) till varje pris. Dogmer som mer eller mindre omfattar alla från Svenskt Näringsliv till LO-ekonomerna.³¹ Istället behövs en seriös debatt om villkoren för verklig ekonomisk och social utveckling. Antagligen skulle man då upptäcka både att det kan finnas lägen då inhemsk produktion, även i rika länder, både på Europeanivå och inom Europa, kan behöva skyddas mot lönedumpning. Och att det bästa för fattiga länder inte i alla lägen är att bli underleverantörer till väst. Och att Sverige och Europa – med en sådan politik – inte behöver frukta, utan istället bör uppmuntra att perifera länder utvecklas. Att acceptera problemställningen att det i alla lägen är till västerländska lön-

---

31. Se till exempel den i stora delar i övrigt intressanta LO-rapporten ”Internationalisering och teknik. Effekter för arbete och löner”, på [http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/D9F36868EECF40941257176002957A0/\\$file/Internationalisering%20och%20teknik.pdf](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/D9F36868EECF40941257176002957A0/$file/Internationalisering%20och%20teknik.pdf)

tagares nackdel att periferierna – på riktigt – hinner ikapp oss, omöjliggör inte bara solidariteten med dem. Det undergräver också möjligheterna att skydda våra sociala landvinningar. Och gör det sannolikt omöjligt för oss att börja röra oss bort från den kapitalistiska logiken på allvar.

Eva-Brita Järnefors När vapen och specialstyrkor blev Sveriges nya exportgiv 2021

I skuggan av covid-19 har mycket hänt denna vår inom svenska försvaret. Sådant som försvarsdepartementet och försvarsmakten helst vill ska utvecklas inom de egna ramarna. Vad är det då som vi inte ska lägga oss i?

- USA:s specialstyrka Green Berets, Gröna baskrarna, var under kriget i Vietnam (1965–1975) de mest fruktade militära specialstyrkorna. Deras grymhet mot befolkningen var vida känd. Samarbetet mellan USA och Sverige har nu blivit så intimt att Green Berets befinner sig i Sverige året om. Sommaren 2020 skrev militära tidskrifter i USA att Green Berets utbildade svenskt specialförband på Gotland. I början av 2001 var de i Norrbotten för att själva träna krigföring i arktisk miljö.
- Hemvärnet utbildas också av Green Berets. USA:s största dagstidning The Wall Street Journal rapporterar detta. Är det sant? Jag återkommer till den artikeln.
- ”Flaggan halas efter 20 år i Afghanistan”. Högkvarteret i Stockholm berättar om en flaggceremoni den 15 maj i Kabul. I närvaro av den amerikanske generalen **Scott Miller**, chef för Rolute Support Mission (RSM), ”halades den svenska flaggan efter nästan 20 års närvaro i Afghanistan”. (Forsvarsmakten.se, 18 maj 2021)
- ”Don´t Mention the War” heter en avhandling av **Lars Wikman**.¹ Han undersöker hur det svenska militära deltagandet i USA:s krig i

---

1. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1538344/FULLTEXT01.pdf>

Afghanistan (2001–2021) skulle säljas in. Avhandlingen lades fram 12 maj på Uppsala universitet. Den ger en intressant inblick i det politiska spelet för att få med alla partier på denna krigsinsats. Var den verkligen på uppdrag av FN?

- Jas 39 Gripen från Norrbottens flygflottilj och F-16 från USA:s Fighter Squadron 480 övade 7–18 juni strider i svenskt luftrum. Trots pandemin har 30 plan från sju länder deltagit i Arctic Challenge Exercise. USA:s stridsflyg var på plats redan tre veckor före starten. Inte undra på det! Övningsområdet är ”världsunik”. Ytorna i norra Sverige är stora och glest befolkade, skriver Forsvarsmaktens reporter. Men alla är inte lika nöjda. När Vattenfall vill anlägga vindkraft får de ofta avslag. Försvaret är en av de mest motsträviga. Senast var det Storlandet i Bodens och Gällivares kommuner med 120 planerade kraftverk. Försvaret klassade det som ”lågflygsområde”. (Olle Lindström: *Nytt bakslag – försvaret stoppar vindkraft*, TT 2021-06-20). I södra Sverige har försvaret nekat utbyggnad av vindkraft i havet. Vem bestämmer över svenskt luftrum?
- Ett svenskt specialförband med tre attackhelikoptrar skickades i februari till Mali, ett av Afrikas fattigaste länder. Forsvarsminister **Peter Hultqvist** är en av få försvarsministrar i Europa som tackar ja till Frankrikes president Macrons inbjudan att delta i hans krig.
- En ovanligt stor försvarsbudget trädde i kraft vid årsskiftet. Den ökar från 1 procent till 1,7 procent av BNP och gäller 2021–2025. Forsvarspolitikerna ska stå på två ben. Det först nämnda benet är de internationella samarbetena. Det andra benet är det militära försvaret och stridsförmågan. Nya regementen ska etableras och antalet soldater mer än fördubblas.
- Saab AB, Sveriges dominerande vapenindustri, landar i april på ett oväntat gott årsresultat. Största ägaren i företaget är familjen **Wallenbergs** investmentbolag Investor.
- EU ska också börja med vapenexport till länder och organisationer utanför EU. Medlemmarna i EU har bildat European Peace Facility. Det innebär att ”EU vid sina militära insatser ska kunna förse andra parter med vapen”, säger **Hans Wallmark** Moderaternas utrikespolitiska talesman. (Jonas Gummesson: *EU-samarbete öppnar för vapenexport*, SvD 2021-04-21)

Hur många av dessa händelser hade du hört talas om?

Jag kände till tre. De övriga har jag fått söka mig fram till. Så låt oss titta närmare på några av dem.

Vad försvaret ska syssla med, särskilt utomlands, vill det alltså få sköta ifred. Sverige som ett neutralt och alliansfritt land är fortfarande en levande idé hos svenskarna. Det utgör en självbild hos en majoritet av svenska folket. Så var det under andra världskriget och fortsatt under **Olof Palmes** tid som statsminister. Redan efter hans död tog de följande S- och Allians-regeringarna in på en annan väg. I Riksdagen har intresset för Nato varit stort sedan länge, särskilt i samband med Sveriges inträde i EU 1995. Redan året innan inleddes partnerskap med Nato. Men Nato-motståndet hos befolkningen har varit svårt att bryta. Regeringarna har därför valt att samarbeta direkt med USA, Storbritannien och nu även med Frankrike. Avtal om militära samarbeten har tecknats direkt med stormakterna.

Svenskt deltagande i kriget i Afghanistan är en milstolpe i det utländska militära samarbetet. Tidigare internationella åtaganden har genomförts under FN-flagg och kallats fredsbevarande insatser, men i Afghanistan skedde ett trendbrott.

Vem var det som bad Sverige att delta i kriget i Afghanistan?

Efter flygangreppen 11 september 2001 i New York och Washington gick USA in i Afghanistan för att störta talibanernas regim och jaga **Osama Bin Laden**. Strax därefter kom ett önskemål från det brittiska försvaret. En svensk specialstyrka skulle ingå i en militär enhet under FN-mandat som Storbritannien tagit ansvar för. Det skriver Lars Wikman i sin avhandling *Don't Mention the War* och han ser ett samband med att brittisk militär samarbetade med svensk specialstyrka i Kosovo under Balkankriget.

Wikman understryker även att förfrågan om just specialstyrka var mycket oväntad. Denna typ av styrka är välutbildad, professionell och utför hemliga uppdrag med hög risk. De verkar utanför de ordinarie trupperna och ställs sällan till svars för sina militära räder. Han påpekar också att det krig som USA redan startat vilade på ifrågasatt legal grund.

Göran Persson var då statsminister. Nu blev det bråda dagar för honom att samla regeringen kring denna kontroversiella begäran.

Utrikesminister Anna Lindh hade under en tid förespråkat en svensk, humanitär insats, men vek sig efter en tid för förslaget att sända en 45 man stark specialstyrka. Den skulle ingå i ISAF (International Security Assistance Force) vars uppgift var att trygga säkerhet i Kabul med omejd. Anna Lindh i sin tur lyckades övertala **Lars Ohly**, partiledare för V och representant i försvarsberedningen, att ställa sig bakom förslaget. Han var visserligen starkt emot USA:s ”War on Terror”. En enhällig riksdag tog dock 18 januari 2002 beslutet att skicka en specialstyrka till Afghanistan

Hur kunde en specialstyrka bli en humanitär operation?

Under S-kongressen 2 oktober 2001 höjdes kritiska röster mot USA:s bombningar. Göran Persson var en stark förespråkare för en ”vänlig politik mot USA” och ”tryckte effektivt ner oppositionen”, skriver Lars Wikman. Göran Persson och andra förespråkare använde sig av – när de framställde Sveriges militära deltagande som om det handlade om humanitär hjälp – av ett FN-mandat som gällde USA:s rätt till självförsvar. Senare i processen försvann detta FN-kort.

Redan 2003 beslöt Nato att ta över ledarskapet av ISAF. Samtidigt vände sig **Paul Wolfowitz**, USA:s vice försvarsminister, direkt till **Laila Freivalds**, Sveriges utrikesminister, och föreslog ett utvidgat svenskt ansvar i Afghanistan. Och så blev det. 2005 godkände riksdagen att Sverige skulle ta över ledningen för ett Provincial Reconstruction Team i Mazar-e-Sharif. Det gällde att administrera och svara för säkerheten i fyra provinser i norra Afghanistan. Denna gång ställde V inte upp på att utvidga Sveriges militära inblandning i kriget och enigheten i riksdagen bröts.

En av orsakerna till att försvaret valde just detta område i norra delen av Afghanistan var att här fanns biståndsorganisationen Svenska kommittén för Afghanistan som redan 1982 kom till landet. Kommittén drev skolor och sjukvård och svenska försvaret ville samarbeta med dem. Men det ville inte Svenska kommittén för Afghanistan. När jag vid ett tillfälle under kriget gick till ABF-huset i Stockholm för att lyssna på en representant från kommittén, trodde jag, att han skulle prata om deras problem med talibanerna. Nej, större delen av tiden beklagade han sig över att svenska försvaret försökte åka snålskjuts på kommitténs verksamhet. Personalen i Afghanistan ville absolut inte ses tillsammans med

svensk militär. Det skulle kunna förstöra det goda förtroende de hade hos befolkningen. Han berättade också att talibanerna accepterade deras verksamhet.

När regeringen **Fredrik Reinfeldt** vann valet 2006 tog de över den svenska krigsinsatsen i Afghanistan – en viktig policyfråga för dem. Alliansens solidaritetsdoktrin gick ut på att om Sverige hörsammade en förfrågan utifrån om stöd, skulle någon annan eventuellt ställa upp för Sverige vid behov.

Svenska försvaret valde norra Afghanistan.

Det var lugnare där. Men striderna intensifierades, särskilt i södra delen av landet där USA:s trupper och specialförband var aktiva. Situationen försämrades, enligt den nytilträdde Obama-administrationen. USA:s nya strategi blev antigerillakrigföring. I södra Helmandprovinsen hämtades tusentals unga fäder på nätterna från sina hem och återkom aldrig mer.

2008 började ISAF planera för att införa denna doktrin om antigerillakrig och ”amerikaniserades”, enligt Wikman. USA drev samma år på att Sverige skulle utveckla antigerillakriget och ”de försatte regeringen under en enorm diplomatisk press för att skynda på utvecklingen att göra mer för Afghanistan”, skriver Wikman.

Kriget är nu avslutat för Sveriges del. Vad har det då inneburit?

”Det har bland annat gett erfarenhet av skarp operativ verksamhet. De erfarenheterna ska vi mycket noggrant ta tillvara”, säger försvarsminister Peter Hultqvist i ett tal 27 maj till FS 40, Försvarsmaktens sista insatsstyrka i Afghanistan.²

En ärofull reträtt. Men vad har kriget inneburit för den afghanska befolkningen? Den frågan besvaras inte. Det nära samarbetet med Nato i Afghanistan har lett vidare till svenskt deltagande i Libyen 2011, Irak 2015, ett utvidgat partnerskap med Nato 2014 och en lång rad gemensamma övningar i Östersjöområdet med USA och Nato.

2. <https://www.forsvarsmakten.se/sv/aktuellt/2021/05/de-sista-att-medaljerar/>

USA har återigen förlorat ett storkrig.

Trots sitt militära övertag. Framför allt de civila förlusterna har varit mycket stora. FN har sammanställt data för åren 2016–2020 som visar att 40 procent av alla civila offer vid flygangrepp var barn; 785 barn dödades och 813 skadades.³

Nära 10 000 svenska soldater och officerare har på olika sätt deltagit i kriget. Det är svårt att föreställa sig. Fem svenskar har stupat, många har skadats fysiskt och mentalt. De svenska specialstyrkornas förluster är hemliga. Vi vet inte heller hur många afghaners liv de har bidragit till att släcka. Den notan har vi ännu inte fått. Kriget som sådant har kostat det svenska folket mer än 10 miljarder kronor.

President **Biden** säger att fram till 11 september i år ska 2 500 soldater tas hem. Men sanningen är den att USA har 3 500 soldater i Afghanistan, vilket New York Times har noterat. Dessutom har USA 16 000 personer anställda på kontrakt, troligen sysselsatta med militär service på flygbaser. Kvar i landet blir också specialstyrkor som agerar utanför radarn och flygbombningar och drönanangrepp fortsätter.⁴

Och nu har svenska specialstyrkor snabbt skickats till Mali.

De har med sig tre attackhelikoptrar, Black Hawk, som kan ta elva personer, en artilleripjäs och kulprutor. President Macron bjöd i början av 2020 in Nato-länderna plus Sverige till sin nya internationella styrka kallad Task Force Takuba. Sverige bidrar med 150 man, Italien 200, Estland 40 och Tjeckien 30. Det europeiska gensvaret blev nog inte så stort som Macron hade hoppats på.

Försvarsminister Peter Hultqvist ställde upp: ”Vi litar på den franska försvarsmakten; vi är solidariska”, förklarade han i P1 Konflikt. Det gjorde även riksdagen 11 juni 2020, men inte Vänsterpartiet. De tyckte det räckte med att Sverige redan deltar i den FN-ledda styrkan Minusma med ett skyttekompani på 220 personer.

Mali är en av Frankrikes gamla kolonier som Macron inte vill överge. Landet har både olja och uran. 75 procent av Frankrikes el kommer från kärnkraftverk som till största delen hämtar sitt uran från Mali.

3. <https://reliefweb.int/report/afghanistan/40-all-civilian-casualties-airstrikes-afghanistan-almost-1600-last-five-years>

4. <https://www.counterpunch.org/2021/05/07/united-states-withdraws-from-afghanistan-not-really/>

För att ”sälja in” kriget används det utnötta ordet ”terrorism”.

Det skriver **Régis Debray**, fransk författare och politiker. Bakom oroligheterna i Mali finns en komplex verklighet; fattigdom, motståndsgupper, motsättningar mellan olika befolkningsgrupper och stridsvana människor som återvänt från Libyen och Västs bombkrig. Mali styrs av regeringar tillsatta av Frankrike, och en inhemsk korruperad armé utbildad av Frankrike. De militära kupperna avlöser varandra. Debray har i Le Figaro analyserat krigets tre faser i Mali, liksom i liknande krig:

När trupperna anländer under första fasen, uppstår en känsla av eufori. Äntligen ska det bli slut på konflikterna och fred ska råda. Andra fasen handlar om misströstan. Invasionsstyrkan kör fast i ett utnöttningskrig, med offer och misstag. Protester från den förtvivlade befolkningen ökar. På hemmaplan undrar folk: Varför spendera alla dessa miljoner långt borta när det finns en sådan nöd här hemma? I tredje fasen inleds hemliga samtal, som snart blir offentliga, och en ärofull reträtt kan genomföras.

Frankrike har gått in i andra fasen och söker hjälp utifrån för att rädda ett nykolonialt krig som gått i stå. Då hastar Sverige till hjälp.

Vad gör USA och specialstyrkan Green Berets i Sverige?

De befinner sig i Sverige för att utbilda Hemvärnet i att ”planera sabotage, bakhåll och andra operationer för att upplösa varje försök till ockupation”. Det skriver journalisterna **Michael M Phillips** och **James Marson** för The Wall Street Journal i New York. Phillips besökte Gotland i januari och fick intervjuva befälhavare om den nya svenska militärstrategin och det ryska hotet.

General **Anders Löfberg**, befälhavare för de svenska specialstyrkorna, säger om de ryska piloterna och fartygen att ”de är mer och mer provokativa i luften och annorstädes” och att de ”försöker skrämma” de länder runt Östersjön som är vänner med Väst. Journalisterna påpekar att den ryska styrkeuppvisningen följde på en serie av militära övningar i Östersjön mellan Sverige och Nato.

Phillips beskriver en uppjagad stämning hos de svenska befälhavarna. De berättar om en tvåveckors övning mellan svenska specialstyrkor och amerikanska från U.S. Special Operations Command-Europe. Efter en övning flyger specialstyrkor från USA helikopter från Estland till flott-

basen Muskö för en återträff med svenska specialstyrkor och hemvärnsmän. Därefter följer en lång historia om deras resa tillbaka till skärgården. Hur de gömmer sig för fienden med hjälp av Hemvärnet och slutligen fiskas upp av en amerikansk helikopter.

Phillips fortsätter att återge lite av stämningen:

”Det är inte bara fråga om en övning – vi är oroliga”, sa General Löfberg, befälhavare för de svenska specialstyrkorna, att han anförtrött general Richard Clarke, befälhavare för U.S. Special Operations Command, under ett stängda-dörren-möte. (*Russian Aggression Spurs Neighbors to Rebuild Defenses*, The Wall Street Journal, 2021-01-05)⁵

Vem har skrämt upp vem?

Och vem tjänar på att Sverige rustar upp försvaret och sänder iväg specialstyrkor? Vapenindustrin. Som styrs av familjen Wallenberg. Via deras investmentbolag Investor, Nordens största investmentbolag. Investor har kontroll över mer än 20 bolag, bland dem finns Atlas Copco, Astra Zeneca, Ericsson och Saab.

För Saab, som står för majoriteten av svensk vapenproduktion, har året varit framgångsrikt enligt årsredovisningen (13 april 2021). Intäkterna mellan 2020–2021 ökar med 1 miljard kronor. Orderstocken för 2021 ligger på 250 miljarder kronor. Saab har trots covid-19 inte behövt ta emot något statligt stöd. Årsstämma beslöt därför att dela ut 622 miljoner kronor tillaktieägarna.

Saab presenterar tre höjdpunkter under första kvartalet 2021. De gäller order från både svenska och internationella kunder. Försvarets Materielverk ger Saab cirka 1,6 miljarder kronor för att fram till slutet av 2022 stötta utvecklingen av stridsflyget Gripen C/D. Ett ”supportkontrakt” som förlängs hela tiden. Norge tecknar ramavtal för granatgeväret Carl-Gustaf M4. Även Estland och Australien beställer granatgevär. Tredje ”höjdpunkten” gäller Global Eye till Förenade Arabemiraten. I februari levererade Saab den tredje Global Eye-radarn. Två av fem återstår.

Med radarn Global Eye kan flygvapnet övervaka och upptäcka mål på marken, i luften och till sjöss. Arabemiraten strider tillsammans med Saudiarabien i Jemen. Det krig som FN beskriver som den största

5. https://www.wsj.com/articles/russian-aggression-spurs-neighbors-to-rebuild-defenses-11609859853?mod=searchresults_pos2&page=1

pågående humanitära katastrofen i världen. (TT/Nyteknik, 2021-02-22)

Efter bokslutet har Saab fått några uppseendeväckande order från USA. Marinkåren har beställt ett träningsystem för 1,1 miljard kronor. Saab ska leverera en komplett, realistisk stridsträning för marinkårens soldater, vapen och fordon. Det ersätter nuvarande anläggningar globalt. Saab och USA:s regering tecknar också ramavtal för Carl-Gustaf och ammunition under en femårsperiod på 4,2 miljarder kronor.

Ytterligare en uppseendeväckande beställningen är Saabs kontrakt med USA:s marinkår om det marina radarsystemet Sea Giraffe Agile Multi Beam. Det ska fungera som den primära radarn för avancerad trafikledning och landning av flyg ombord på marinens kärnkraftsdrivna hangarfartyg och amfibiefartyg.

USA:s marinkår ska alltså tränas, beväpnas och flygtrafikledas av svenska Saab!

Tillsammans med Boeing tar Saab fram ett nytt skolflyg. Det är T-7A Red Hawk för USA:s flygvapen. Saab tillverkar den bakre delen. Affären gäller 351 skolflygplan – för utbildning av stridspiloter – och är värd 9,2 miljarder dollar. Med Storbritannien samarbetar Saab för att ta fram en ny version av stridsflyget Gripen E/F. De ska också skapa ett helt nytt stridsflyg.

Vad betyder allt det här?

Saab är knappast ett vanligt företag. Trots att det är privat är det beroende av stödpengar – skattepengar – för långsiktiga projekt. Med Nato-samarbete och militärt samarbetsavtal med USA har Saab utvecklats till en av världens största vapenexportörer. En storindustri med drygt 18 000 anställda.

Det destruktiva med vapenindustrin är att den behöver militära konflikter eller krig för sin tillväxt.

De internationella militära insatserna förklaras i propositionen Totalförsvaret 2021–25. Men texten är inte lätt att förstå. Påståendet: ”Sveriges engagemang i internationella militära insatser bör ses som en integrerad del av utrikes-, säkerhets- och försvarspolitiken” – Vad innebär det egentligen? Var finns det utsatta landet och dess befolkning? En militär insats tycks i första hand om att skapa säkerhet för Sverige. Ett välkänt stormaktstänkande!

Vad bestämmer om Sverige ska delta i nämnda insatser? ”Samarbete

med Nato är centralt”, skriver regeringen. Centralt är också att samarbeta med parter som ”kan bidra till säkerheten i Sveriges närområde”. Nu är vi där igen. Sveriges utsatta läge ska stärkas genom att svensk krigsmakt deltar i internationella insatser!

Erfarna socialdemokrater agerade mot krigföringen i Afghanistan.

Maj Britt Theorin (1932–2021), tidigare FN-ambassadör och politisk rådgivare till Olof Palme, gick bort i våras. Hon var en av dem som fördömde Sveriges deltagande i kriget. Redan 2002, under S-kongressen, sade hon: ”FN har aldrig godkänt bombningarna av Afghanistan.” Hon försvarade under hela sin politiska bana tanken att konflikter bör lösas genom samtal och förhandlingar och att nedrustningen av kärnvapnen var en ödesfråga för mänskligheten.

”Det är otänkbart”, sade Maj Britt Theorin vid ett fredsseminarium i Stockholm 2017, att Sverige ”avstår från att ratificera FN:s avtal om förbud mot kärnvapen”.

Sverige har fortfarande inte undertecknat avtalet.

Mikael Nyberg Dubbla måttstockar leder in i NATO 2015

Den första försvarslinjen befinner sig numera i Afghanistan, Libyen och andra främmande länder. Det är sedan 1990-talet doktrin i Nato och EU. Sverige har följt efter. Invasionsförsvaret skickades till skroten under ledning av Pentagonkonsulter. Kvar blev JAS Gripen och yrkessoldater tränade för de preventiva angreppen. Folkkrätten gäller för alla men inte för USA och dess allierade. En artikel i Fria Tidningen 29 maj 2015.

115 MILITÄRA FLYGPLAN från sex Nato-länder och Sverige, Finland och Schweiz dånar som bäst fram över myrar, fjäll och byar i Norrland. Den största flygövningen i världen i år, meddelar Transportstyrelsen.¹ Övningsområdet upptar en tredjedel av Sveriges yta, sträcker sig från Tretriksöret i norr till Storuman och Lycksele i söder.

Strax därpå ska B-52:or, de flygande dödsmaskinerna från Vietnamkriget, fälla minor i svenska vatten medan svenska, amerikanska och brittiska soldater övar landstigning i Skåne.

Ett syfte är att ”sända starka säkerhetspolitiska signaler”, förklarar generalmajor Karl Engelbrektson för Dagens Nyheter: ”Vi övar i större omfattning och visar därmed vår solidaritet med dem som vi övar med.”² Försvarsminister Peter Hultqvist talar vid ett besök i Washington om

1. <http://www.transportstyrelsen.se/sv/Nyhetsarkiv/Militarovning-2015-paverkar-civil-flygtrafik/>

2. Dagens Nyheter 150521, <http://www.dn.se/arkiv/nyheter/b52plan-ska-slappa-minor-over-ostersjon>

vikten av närmare militärt samarbete med USA.³

Efter år av smygande inordning i Nato accelererar processen. Strax före valet 2014, medan medierna var upptagna med att diskutera Sverigedemokraternas framgångar, passade regeringen Reinfeldt på att underteckna ett avtal om värdlandsstöd med Nato. Dokumentet ger USA och dess allierade rätt att efter överenskommelse med den svenska statsledningen använda svenskt territorium som bas för militära aktiviteter, ”inklusive anfall”, ”i fred, nödlägen, kriser och konflikter eller vid internationella spänningar”. Sverige förpliktar sig att efter bästa förmåga bistå Nato-trupperna och undanta dem från besvär som offentlighetsprincip och momsregler. De utländska soldaterna kommer också, om inte riksdagen sätter sig på tvären, att befrias från svenskt straffansvar oavsett vad de gjort sig skyldiga till i landet eller vid krigsaktioner i andra länder.⁴

Till skäl för de säkerhetspolitiska signalerna anförs det skärpta läget i närområdet. Ryssland har med annekteringen av Krim och stödet åt separatisterna i östra Ukraina brutit en era av fred i Europa, heter det. Därför behöver vi Natos hjälp, förklarar framträdande politiker och militärer i Sverige och Finland. Det är dags att röja undan de sista resterna av neutraliteten och kliva in i alliansen.

Tysklands före detta utrikesminister Joschka Fischer skrev i november 2014 i en krönika på ledarplats i Dagens Nyheter om Rysslands brott mot principerna för ”den europeiska ordningen efter kalla kriget”: ”icke-våld, gränsers okränkbarhet ...”⁵

Svenska politiker och kommentatorer upprepar argumentet. Vladimir Putin har visat ”att han inte respekterar den europeiska ordning som gällt sedan andra världskriget och som stadgar att gränser inte får ändras med våld”, heter det i en plädering för Natomedlemskap på ledarplats i DN den 12 januari. Argumentet återkommer regelbundet i kampanjen för svenskt Nato-medlemskap.

Det är en minneslucka.

---

3. Dagens Nyheter 150522, <http://www.dn.se/nyheter/sverige/okat-militart-samarbete-med-usa-diskuteras/>

4. Memorandum of understanding between the Kingdom of Sweden and Headquarters, Supreme Allied Commander Transformation as well as Supreme Headquarters Allied Powers Europe regarding the provision of host nation support for the execution of Nato operations/exercises/similar military activity, www.nyhetsbanken.se/arkiv/varmland.pdf

5. Dagens Nyheter 141114.

Folkrätt och europeisk säkerhetsordning var i upplösning långt innan Ryssland lade beslag på Krim. Det ledningen i Kreml nu företar sig i närområdet företog sig västmakterna – med tillskyndan från DN:s redaktörer – redan på 1990-talet i Jugoslavien.

Tyskland smugglade vapen till separatister och erkände utan hänsyn till FN eller övriga EU-länder utbrytarrepublikerna Slovenien och Kroatien 1991.

Kosovo lösgjorde sig sedan Nato i strid med FN-stadgan gått till militärt angrepp mot det som återstod av republiken Jugoslavien. Efter rysk medling drog regeringen i Belgrad 1999 tillbaka sina trupper från provinsen och accepterade det vapenstillstånd FN:s säkerhetsråd påbjudit. I februari 2008 utropade sig Kosovo i strid med FN-resolutionen ensidigt till självständig stat, diplomatiskt erkänd av USA, EU-länderna (med undantag för Spanien) och en minoritet stater i Asien, Afrika och Latinamerika.

Ett halvår senare rullar ryska stridsvagnar in i Georgien som svar på en georgisk militär offensiv mot utbrytarrepubliken Sydossetien. Putin upprepar ord för ord de skäl Nato anförde vid bombningarna av Serbien 1999. Framryckningen sägs vara en ”humanitär intervention” för att hindra ”etnisk rensning” och ”folkmord”.⁶

I mars 2014, när Krim lösgjorts från Ukraina, framhåller den ryske presidenten det ”prejudikat som våra västliga kollegor skapade med sina egna händer i en helt jämförbar situation, när de kom överens om att Kosovos unilaterala avskiljande från Serbien ... var legitimt ...”⁷

Det går att tvista om grymheterna och folkfördrivningarna på Balkan, men faktum kvarstår: bland stormakterna var det inte Ryssland utan USA, Nato och EU-länderna som med vapen började rucka gränser i Europa.

Det förbättrar inte saken. Stormakterna har alltid haft en särställning i FN-systemet, och de har aldrig varit främmande för att trampa runt i paragraferna, men den pågående upplösningen av efterkrigstidens kollektiva säkerhet är likafullt allvarlig. Världen sjunker ner i ett stormaktsspel som drar olycka över länder och folk.

---

6. Financial Times 080812.

7. Address by President of the Russian Federation, 140318, <http://eng.kremlin.ru/news/6889>.

Mot Ryssland hävdar den västliga stormaktsalliansen en folkrätt som den för egen del sätter sig över. Angreppskrig är i FN-stadgan förbjudet, försvar mot angrepp tillåtet. Men 1999, i samband med anfallet mot Serbien, drev USA igenom en utvidgning av Natos ömsesidiga försvarsförpliktelser. Alliansens säkerhet anses numera vara i fara inte bara vid väpnat angrepp utifrån utan också ”vid andra risker av omfattande slag, såsom terroraktioner, sabotage och organiserad brottslighet, och vid störningar av tillförseln av vitala resurser”.⁸

Efter den 11 september 2001 hävdade president Bush en rätt för USA att preventivt ingripa militärt i andra länder. EU:s säkerhetspolitiska rådgivare Robert Cooper utvecklade liknande tankar för unionens del. De ”postmoderna” EU-länderna och dess allierade i Nato ”måste vänja sig vid tanken på dubbla måttstockar”, skriver han i en bok som fick stort genomslag i unionens ledande kretsar. Lag och ordning och gemensam säkerhet råder i förbindelserna med andra stater av samma typ. ”Men i umgänget med mer gammaldags stater”, länder som Afghanistan, Irak och Ryssland, ”... måste européerna återgå till en gången tids grövre metoder – våld, förebyggande anfall, svek, vad som än krävs för dem som ännu lever i 1800-talsvärlden där varje stat slåss för sig själv. I djungeln måste man följa djungelns lag.”⁹

De postmoderna staterna måste sätta sig över den respekt för andra staters suveränitet som kodifierats i FN-systemet, förklarar Cooper. I de utvecklade ländernas säkerhetsgemenskap finns nämligen ingen skillnad mellan inrikes- och utrikespolitik. Mänskliga rättigheter hotas världen över, terrorism och massförstörelsevapen är globala hot, och invandrarna är som forna tiders fientliga soldater – ”deras ankomst är mindre dramatisk och deras närvaro mindre påträngande, men verkningarna kan vara lika långtgående”.¹⁰ Slutsats: ”den första försvarslinjen kan ofta befinna sig i utlandet”.¹¹ Européerna ska liksom de styrande i Washington förbehålla sig rätten till preventiva interventioner, det vill säga inblandning i

8. The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C., 990424, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm

9. Robert Cooper: *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*, Atlantic Books, London 2004, s. 61f.

10. Cooper, a.a., s. 110.

11. Cooper, a.a., s. 177.

andra staters inre angelägenheter och i yttersta fall angreppskrig.

2003 antog EU:s ministerråd sin första säkerhetsstrategi, inspirerad av Bushdoktrinen om det preventiva kriget mot terrorism och massförstörelsevapen: ”Med de nya hoten kommer den första försvarslinjen ofta att befinna sig utomlands ... Vi måste utveckla en strategisk kultur som främjar tidiga, snabba, och när så krävs, robusta interventioner.”¹² Orden var Robert Coopers.

De tankar Cooper gett uttryck för driver som allmängods omkring också i den svenska säkerhetspolitiska debatten. En ny tid har gjort neutraliteten ”stendöd”, förkunnade Ove Bring, professor vid Försvarshögskolan och före detta departementsråd i boken *Neutralitetens uppgång och fall 2008*. Nu är det ”gemensam säkerhet” som gäller. Vi ska gå med i Nato, vi ska överge ”utanförskapet” för en ”solidarism” med västliga demokratier. ”Den första försvarsbarrären ligger numera utomlands och ofta utanför det europeiska närområdet...” Det gäller bara för politikerna att sluta ducka ”när det finns krutrök med i bilden”.¹³

Det tätande militära samarbetet med USA och Nato är inte en reaktion på Rysslands framstötter i grannländerna. Det började långt tidigare.

Sverige övergav redan på 1990-talet sin tidigare folkrättsligt fotade hållning till deltagande i militära operationer i utlandet. Det handlade inte längre bara om fredsbevarande insatser under FN-flagg. Svenska soldater skulle också kunna delta i så kallade fredsframtvängande operationer, det vill säga regelrätta krig ledda av USA och dess allierade. Utrikesminister Anna Lindh försäkrade vid EU-toppmötet i Köln 1999 att det skulle krävas FN-mandat för svenskt deltagande. Men tillade: ”I princip innebär dagens uppgörelse att EU behöver ett FN-mandat för att kunna verka. Om det ska ske något undantag från denna princip måste prövas från fall till fall.”¹⁴ Samma år biföll riksdagen en liknande formulering om det nya svenska försvaret: ”En humanitär intervention

12. Peter van Ham: *The Power of War: Why Europe Needs It*, Netherlands Institute of International Relations, December 2008, s. 17, http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20081203_cdsp_power_war.pdf, Frank Foley: *Between Force and Legitimacy: The Worldview of Robert Cooper*, EUI Working Papers, RCSAS 2007/09, http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/6751/RSCAS_2007_09.pdf

13. Ove Bring: *Neutralitetens uppgång och fall – eller den gemensamma säkerhetens historia*, Atlantis, Stockholm 2008, s. 404ff.

14. Dagens Nyheter 990604.

måste prövas från fall till fall”, om FN:s säkerhetsråd skulle vara ”låst på grund av ett veto”.¹⁵

Regering och riksdag öppnade för krig i strid med gällande folkrätt, och krutrök blev det. Svensk militär har ställts till USA:s och Natos förfogande både i Afghanistan och Libyen, och nya insatser är på gång i Irak.

Den svenska krigsmakten är idag riktad efter Natos strategiska planer och samordnad från staber ner till enskilda förband med alliansen. ”Adam, Bertil”, sa soldaterna förr när de bokstaverade. Nu heter det ”alfa, beta”. FRA tillhör det amerikanska spionorganet NSA:s mest betrodda partner, svenska specialförband tränar och opererar i främmande länder med de dödspatruller USA:s president förfogar över, och det statliga svenska rymdbolaget i Kiruna bistår Pentagon i positioneringen av de satelliter som behövs för drönarattackerna mot utpekade terrorister och personer med ”misstänkt beteende” i Asien, Afrika och Mellanöstern.¹⁶

Samövningarna med militär från Nato har pågått under en längre tid. Genom EU och en ensidig solidaritetsförklaring har Sverige förbundit sig att bistå Natoanslutna grannländer vid katastrofer eller angrepp utifrån. Svensk trupp ingår i EU:s Nordic Battle Group, vars mål är att kunna sättas in i strid inom tio dagar var som helst inom en radie på 600 mil från Bryssel, och 2013 beslöt regeringen i tysthet att bidra med åtta JAS Gripen och ett minröjningsfartyg till reserven för Natos snabbinsatsstyrka.¹⁷

Nu larmar höga officerare och försvarspolitiker om en underminerad förmåga att försvara det svenska territoriet. Frånvaron av militära förband på Gotland och i andra landsändar blir motiv för närmandet till Nato. Förhistorien är i det närmaste helt okänd för allmänheten: Hur officerarna i Högkvarteret och landets försvarspolitiker bokstavligen skickade territorialförsvaret till skroten – på inrådan av en konsultfirma knuten till Pentagon, NSA och CIA. Krigsmakten skulle i stället bli en koalitionspartner till USA och Nato. Den skulle, som det hette i en hem-

15. Det nya försvaret, Regeringens proposition 1999/2000:30, http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Propositioner-och-skrivelser/prop-1999200030-Det-nya-fors_GN0330/?text=true

16. <http://mikaelyberg.nu/2014/03/30/menar-du-allvar-carl/>

17. Svenska Dagbladet 131128, http://www.svd.se/nyheter/inrikes/atta-gripenplan-i-natostyrka_8773252.svd

lig rapport, rusta sig för globala insatser ”särskilt i de världsdelar där Sverige har vitala ekonomiska och/eller politiska intressen”.¹⁸

”Sveriges roll som regional makt i Östersjön skiftar från neutralitet till ledarskap”, förklarade de amerikanska konsulterna vidare. Därför skulle ”koalitionskrigföring och Sveriges förmåga att operera i samverkan med organisationer som Nato ... få en ny och större betydelse”.¹⁹ Detta är bakgrunden till de pågående krigsövningarna i Norrland och vid de svenska kusterna. Det skrevs 1998, då den försupne Boris Jeltsin ännu styrde i Kreml och hela det ryska samhället med västliga rådgivares hjälp försatts i upplösningstillstånd.

Avvecklingen av invasionsförsvaret och neutralitetspolitiken gick smidigare än någon ansvarig rimligen kunde föreställa sig. Massmedierna hejade på med reportage om svenska pojkar och flickor som reste ut i världen för att skapa fred och rädda förtryckta kvinnor. Det blev rutin i etern att låta experter från Försvarshögskolan och Totalförsvarets forskningsinstitut kommentera världsläget. En av Ekots duktigaste reportrar blev informationsdirektör vid försvaret, och en programledare vid Studio 1 tjänade i hemlighet miljoner på ett projekt för krigsmakten.²⁰

Vapenindustrin, som med inordningen i EU och Natogemenskapen såg nya marknader öppna sig, belönade försvarspolitiker och höga militärer med chefstjänster och konsultuppdrag, samtidigt som krigsmakten och utrikesdepartementet utvecklade ett allt närmare samarbete med Svenska Freds- och skiljedomsföreningen. Organisationens dåvarande ledning förvandlade den pacifistiska folkrörelsen till ett toppstyrt, statligt finansierat lobbyorgan för den nya försvarspolitiken. Tanken var förledande: Neutraliteten leder till militärt försvar, värnplikt vapenindustri och vapenexport. Avskaffar vi neutraliteten slipper vi allt det andra, det blir fred och civila konfliktlösningar i stället. Med sådana förespeglningar tog Svenska Freds emot pengar från försvarsdepartementet för deltagande i så kallade civil-militära övningar, där

18. SAIC: *Dynamic Engagement. The Action Component of Sweden's Revolution in Military Affairs*, Stockholm : Headquarters, Swedish Armed Forces, 2001, s. 19.

19. SAIC: *Perspective Study Dominant Battlespace Awareness 2020, Final Report*, September 2, 1998, For The Swedish High Command, s. 5, 7.

20. Journalisten 081010, <http://www.journalisten.se/nyheter/srs-peter-welander-i-konroversiell-dubbelroll>

frivilligorganisationer tränades för medverkan i Natoleda operationer.²¹ Det slutade med yrkessoldater i Natotjänst, mer pengar till vapenindustrin och nya kolonialkrig. Nyttänkarna i ledningen för Svenska Freds blev PR-konsulter.

Regering efter regering tunnade ut deklARATIONERNA om neutralitet och alliansfrihet, och expertisen förklarade att neutraliteten blivit överspelas eftersom det inte längre fanns några stormaktsblock att vara neutral emellan. Det argumentet för samarbete med Nato är numera, liksom folkrättens upplösning på Balkan, raderat ur minnet. Men andra skäl lever kvar och aktualiseras så snart hangarfartygen börjar röra på sig.

Det tas för givet att USA och dess allierade har rätt att på eget bevåg ingripa i främmande länder när mänskliga rättigheter är i fara eller terrorism och massförstörelsevapen hotar säkerheten.

Så populariseras doktrinen om den första försvarslinjen. När de västliga stormakterna bestämt sig för att intervensera i inbördeskriget i Libyen röstade också Miljöpartiet och Vänsterpartiet för svensk medverkan. Revolutionären Andreas Malm ropade i Aftonbladet på JAS Gripen. Rapporterna om det pågående folkmordet visade sig i efterhand vara fabricerade.

Den rätt att ingripa som det självutnämnda världssamfundet tagit sig i Libyen och andra länder svär tvärt mot talet om gränsers okränkbarhet i konflikten med Ryssland om Ukraina.

Gäller motsvarande rätt för andra länder? Har de stater vars medborgare i årtal hållits fångna och torterats på Guantánamobasen rätt att för de mänskliga rättigheternas skull bomba New York och Washington? Kan Iran i förebyggande syfte gå till attack mot USA och Israel, två stater som från tid till annan hotar landet med krig och besitter massförstörelsevapen? Om Nato placerar sin första försvarslinje i Afghanistan eller Libyen, får Ryssland göra samma sak i Ukraina?

Frågorna framstår i vår del av världen som absurda. De avslöjar de dubbla måttstockarna. För Robert Cooper, EU-strategen, är det inget bekymmer. Tvärtom, han förklarar frankt att den rätt USA och EU tar sig inte kan tillkomma andra länder. Ty då skulle världen ”sjunka ner i kaos”. Rätten till angreppskrig måste vara ett privilegium för en ensam

---

21. Se mitt reportage i Ordfront Magasin nr 6/2001, <http://mikaelnyberg.nu/2001/05/10/svenska-freds-fran-folkrorelse-till-lobbyism/>

stormakt eller koalition av stormakter. Doktrinen om det förebyggande kriget måste därför förenas med en strävan efter varaktig strategisk överlägsenhet. USA har redan i föresatt sig att kväsa varje utmanare. EU måste hjälpa till, förklarar Cooper: ”Anta att världen ... utvecklas mot en interkontinental kraftmätning. Är Europa då rustat för det?”²²

I denna tanke ut i världskriget dånar stridsflygplanen fram över landet.

---

22. Cooper, a.a., s. 64f, 79.

Torkil Lauesen

I imperialismens kölvatten*

(utdrag)
2021

Det globala perspektivet och Sveriges roll i imperialismen

Den nya globala arbetsdelningen

Från den industriella kapitalismens genombrott i nordvästra Europa under 1800-talets första hälft och fram till det sena 1970-talet importerade de imperialistiska länderna råvaror och jordbruksprodukter från Asien, Afrika och Latinamerika, och exporterade industriprodukter. Men detta förändrades i och med nyliberalismens intåg. På 1950-talet utgjorde industriprodukter endast 15 procent av det globala Syds totala export. År 2009 stod de för omkring 70 procent.¹ Orsaken till förändringen var den outsourcing av industriproduktionen från Nord till Syd som nyliberalismen möjliggjorde.

Mellan 1980 och 2011 växte den globala kapitalismens arbetsstyrka från 1,9 till 3,3 miljarder människor, en ökning med 73 procent. Tre fjärdedelar av dessa arbetare lever i det globala Syd. Enbart i Kina och

* Originaltitel: *Riding the Wave: Sweden's Integration into the Imperialist World System*

1. John Smith, figur 2.1 i *Imperialism in the Twenty-First Century* (New York: Monthly Review Press, 2016), 5. UNCTAD, *Handbook of Statistics*, 2009 (New York & Genève: United Nations).

Indien finns 40 procent av världens industriarbetare.² Kombinerat med integrationen av före detta Sovjetunionen och Östeuropa innebär detta en kapitalistisk expansion av historiska proportioner – en väg av proletarisering som inte har skådats sedan feodalismens utdöende. Hundratals miljoner arbetare kastades ut ur statligt ägda företag och familjebaserat jordbruk för att bli proletärer i den globala kapitalistiska låglönesektorn. Detta har inte bara fått till följd att en miljard nya arbetare inkorporerats i kapitalismen, utan också att själva arbetsdelningen mellan Nord och Syd har förändrats.

Bild 2 nedan visar hur fördelningen av industriarbetare mellan Nord och Syd förändrades mellan 1950 och 2012. År 1980 fanns det uppskattningsvis lika många industriarbetare i Syd som i Nord. År 2010 fanns det 541 miljoner industriarbetare i Syd, vilket motsvarade 79 procent av världens industriarbetare, medan endast 145 miljoner industriarbetare fanns kvar i Nord. År 2012 hade andelen industriarbetare i det globala Syd ökat till 83 procent.³ Världens industriproduktions tyngdpunkt hade förflyttats från Nord till Syd.

Det handlar dock inte bara om industriproduktion; där det varit möjligt har även olika sorters kontors- och servicearbeten, de som är geografiskt okänsliga, outsourcats. Mumbai har exempelvis blivit ett globalt nav för billiga it-tjänster. Kostnaden för en indisk mjukvaruingenjör, programmerare eller vanlig sekreterare är en bråkdel av kostnaden i Nordamerika eller Europa. Volvos IT-avdelning (Volvo IT) såldes 2016 till det indiska företaget HCL.⁴ Call centers, bokföring, medicinjournaler och försäkringsdokumentation, flygbiljetter, desktop publishing, korrekturläsning och liknande flyttas till låglöneländer. Om Kina har blivit världens fabrik, så har Indien blivit världens kontor.

På 1980-talet talade akademiker om det postindustriella samhället. Vi arbetar allt mer immateriellt i så kallade kunskaps-, informations-, kommunikations-, kreativitets-, underhållnings- och upplevelseekonomier. Men om ”vi” är mänskligheten så lever vi inte i någon postindustriell värld. För det är ”någon” som tillverkar alla de skärmar,

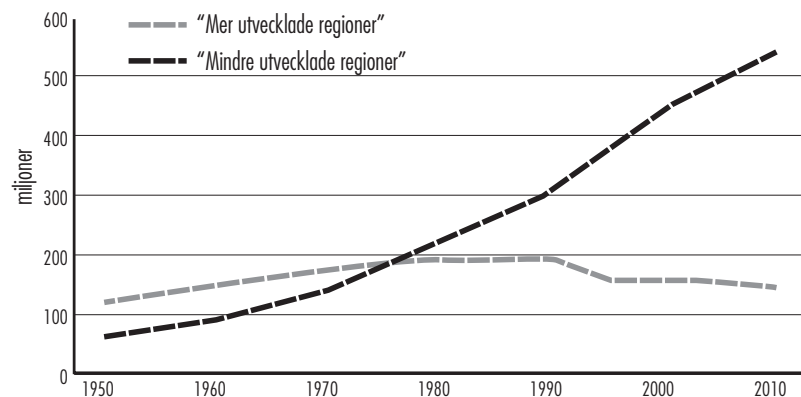
2. *ILO, World of Work Report 2011* (Genève: International Labor Organization, 2011).

3. Intan Suwandi och John Bellamy Foster, ”Multinational Corporations and the Globalization of Monopoly Capital”, *Monthly Review* 68, nr 3 (juli–augusti 2016): 124.

4. Surabhi Agarwal, ”HCL Technologies buys Volvo group's external IT business”, *The Economic Times*, den 17 februari, 2016.

datorer, iPhones och iPads som används i det postindustriella arbetet, och ”någon” tillverkar den ständigt ökande mängden av högst materiella produkter som vi konsumerar. Globalt sett växer antalet industriarbetare. Industriproduktionen är inte på nedgång. Arbetet har bara flyttats till Syd.

BILD 2. DEN GLOBALA INDUSTRIELLA ARBETSKRAFTENS FÖRDELNING, 1950–2010⁵

Industrialiseringen av det globala Syd är den ena sidan av den förändrade globala arbetsdelningen. Den andra sidan är framväxten av tjänste-, administrations-, marknadsförings- och försäljningssektorerna i Nord. Som William Milberg har konstaterat: ”Många ’tillverknings’-företag [i Nord] har ingen tillverkning alls, de tillhandahåller endast varumärkesdesign, marknadsföring, logistik för leveranskedjan och finansiella administrationstjänster.”⁶ Eller som det beskrivs i *The Economist*: ”Idag tycks fabriksgolvet ofta stå övergivna, medan kontorsbyggnader är fulla av designers, it-specialister, revisorer, logistikexperter, marknadsförings- och kundsupportpersonal, kockar och städare.”⁷

Det är viktigt att inse att den pågående industrialiseringen av det globala Syd sker i en annan historisk kontext än industrialiseringen av

Europa och Nordamerika för tvåhundra år sedan. På den tiden drevs industrialiseringsprocessen framåt av en ömsesidigt förstärkande dynamik mellan en växande masstillverkning och en köpstark hemmamarknad, en dynamik som sattes igång och upprätthölls genom tillskott av koloniala profiter. Det globala Syds industrialisering är istället huvudsakligen baserad på export till Nord. Den intensiva konkurrensen mellan leverantörerna i Syd lämnar inte plats för lönenivåer som kan bära en hemmamarknad stor nog att sluka den växande produktionen. De stora varumärkenas transnationella bolag från Nord kan välja och vraka bland de många olika tillverkarna i Syd. Branding har enorm betydelse för hur värde fördelas mellan olika länder, arbetsfunktioner och företag. Vidare har Syd ingen periferi att exploatera eller som deras reservarmé av arbetslösa arbetare kan emigrera till, så som europeiska arbetare gjorde på 1800-talet. Dörren till Nord står öppen endast för den allra mest attraktiva delen av Syds arbetsstyrka.

Globala produktionskedjor

Den nyliberala industrialiseringen av Syd innebär inte bara en ny internationell arbetsdelning – även själva produktionsprocessen har globaliserats. Kapitalismen är i ökande grad organiserad i globala produktionskedjor – från idé, utveckling och design, till tillverkning av olika komponenter, montering av den slutgiltiga produkten, branding och marknadsföring, och slutligen försäljning.⁸ Alla dessa delprocesser kan ske i olika delar av världen, beroende på var förhållandena för kapitalackumulering är optimala. Viktiga faktorer kan vara lönenivåer, arbetsrätt- och miljölagstiftning, skatter, infrastruktur och så vidare. År 2017 uppskattade Världsbanken att omkring 80 procent av all handel i världen var kopplad till transnationella bolags produktionskedjor.⁹

En del transnationella företag har helt upphört att ha egna produktions-

5. Baserat på ett diagram i John Smith (2016), 5.

6. William Milberg, ”Shifting Sources and Uses of Profits: Sustaining US Financialization with Global Value Chains”, *Economy and Society* 37, nr 3 (2008): 425.

7. The Economist, ”Back to Making Stuff. Special report: Manufacturing and Innovation”, April 21, 2012. Här från Steve Knauss, ”Unequal exchange in the 21st Century” (opublicerad artikel), 25.

8. Begreppet ”den globala varukedjan” (the global commodity chain) har sitt ursprung i världssystemteori, och introducerades i Terence C. Hopkins och Immanuel Wallerstein, ”Patterns of Development of the Modern World-System”, *Review* (Fernand Braudel Center) 1, nr 2: 111–45.

9. UNCTAD, *GVCs and Development: Investment and Value Added Trade in the Global Economy*. Summary. (Genève: UNCTAD, 2013), iii. Se även ILO, *The Impact of Global Supply Chains on Employment and Product System*, rapport nr 1, avlagd till ILO Research Department (Paris: Institut de Recherches Économiques et Sociales, 2018).

anläggningar. Apple är ett exempel på ett sådant ”fabrikslöst” – så kallat fabless – företag. Apple utför utveckling, design, marknadsföring och försäljning av produkterna, men den faktiska produktionen är helt och hållet outsourcad. Apple är ett av världens högst värderade företag med ett börsvärde på 530 miljarder US-dollar 2016. Företagets tillgångar är emellertid inte produktionsanläggningar, utan patent samt själva varumärket.

Apples produkter tillverkas i Asien. Komponenterna tillverkas av företag som Toshiba och Samsung på olika platser i Sydostasien. Alla komponenter fraktas till Shenzhen i Kina, där Foxconn, ett tillverkningsföretag med huvudkontor i Taiwan, har enorma monteringsanläggningar.¹⁰ I Foxconns Longhua-fabrik i Shenzhen, där iPhones och iPads monteras, bor det 400 000 arbetare i baracker. De arbetar tolv timmar per dag, sex dagar i veckan.¹¹ Apples ledning i Kalifornien är väl medveten om förhållandena. De kallar Foxconns anläggning i Longhua för ”Mordor”, en referens till helvetet i Tolkiens Sagan om ringen.¹² Ett antal självmord som skedde på Foxconns fabriker 2010 visar att detta inte är någon överdrift.¹³ År 2019 uppstod en bred proteströrelse mot den så kallade ”996-ordningen” inom den högteknologiska industrin i Kina, där de största företagen är Tencent, Baidu, Alibaba, Huawei, Apple och Byte Dance. Uttrycket ”996” syftar på arbetstider från 9 på morgonen till 9 på kvällen, 6 dagar i veckan.¹⁴

Om vi gräver djupare i elektronikstillverkningsprocessen så hänger den globala produktionskedjan ihop med gruvarbetare i Kongo, varav en del är barn, som bryter de mineraler som ingår i elektronikkomponenterna som tillverkas i Sydostasien, vilka i sin tur monteras ihop till smartphones av arbetare i Kina. I samma produktionskedja ingår också Apples ledning, designers, marknadsföringspersonal och säljarna i Apples butiker.

---

10. Foxconn är världens största elektronikstillverkare och tillverkar ungefär 40 % av världens elektronikprodukter. År 2012 hade Foxconn 1,26 miljoner anställda i Kina, Taiwan, Indien, Malaysia och Mexiko.

11. Charles Duhigg och Keith Bradsher, ”How the U.S. Lost Out on iPhone Work”, *The New York Times*, den 22 januari, 2012.

12. Nicole Aschoff, ”The Smartphone Society”, *Jacobin*, nr 17 (mars 2015): 2.

13. Lei Guo, Shih-Hsien Hsu, Avery Holton och Sun Ho Jeong, ”A Case Study of the Foxconn Suicides”, *The International Communication Gazette*, nr 74: 484–503.

14. Li Xiaotian, ”The 996 ICU Movement in China: Changing Employment Relations and Labor Agency in the Tech Industry”, *Made in China Journal* 4, nr 2 (2019).

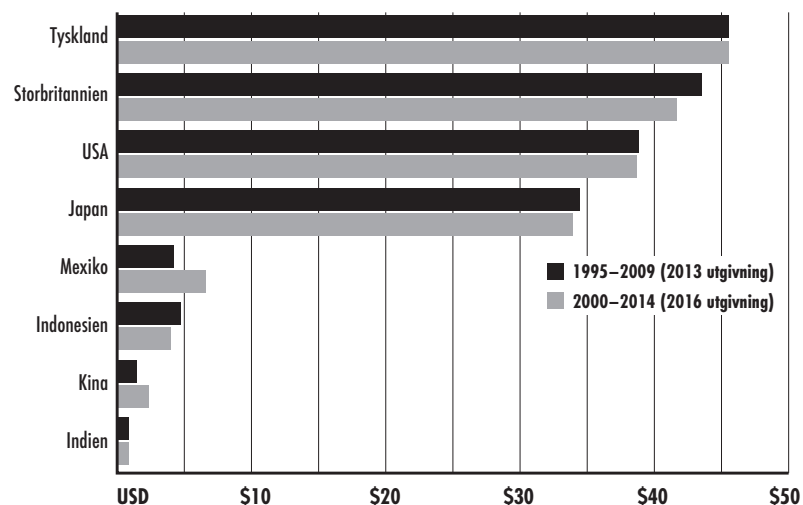
Levnadsvillkoren för dessa olika personer i kedjan är mycket olika, inte på grund av de geografiska avstånden dem emellan, utan på grund av kapitalismens politiska ekonomi.

Ett kännetecken för de transnationella produktionskedjorna är att även om produktionen sker i det globala Syd så styrs den från huvudkontor i det globala Nord. Det är denna styrning som reducerar resten av kedjan till att vara underleverantörer. Dessutom kan företagen i Nord, som befinner sig på bekvämt avstånd från fabriksgolvet, hävda att lönenivåerna och arbetsförhållanden inte är deras ansvar. På så vis kan de stora varumärkena i Nord tillskansa sig merparten av det värde som skapas av deras underleverantörers produktion i Syd. År 2005–2015 låg Foxconns vinstmarginal på omkring 2 eller 3 procent, medan Apples låg på cirka 30 procent.¹⁵

---

15. Jan Drahokoupil, Rutvica Andrijasevic och Devi Sacchetto (red.), *Flexible Workforces and Low Profit Margins: Electronics Assembly between Europe and China* (Bryssel: European Trade Union Institute, 2016), 158 och 167.

BILD 3. GENOMSnittlig TIMLÖN INOM TILLVERKNING, 2007¹⁶

Arbetskraftsarbitrage

Den nyliberala globaliseringen drivs framåt genom att produktionen flyttas till låglöneländer. Den engelska nationalekonomen John Smith kallar detta fenomen för ”arbetskraftsarbitrage” (*labor arbitrage*).¹⁷ ”Arbitrage” är ett begrepp som lånats från finansvärlden och som handlar om att göra vinst genom att utnyttja prisskillnader mellan identiska finansiella tillgångar på olika marknader. Arbetskraftsarbitrage innebär att man köper billig arbetskraft på en marknad för att producera varor, och sedan säljer varorna på en annan marknad där lönerna är högre. Ju

16. Baserat på diagrammet i Intan Suwandi, Value Chains. *The New Economic Imperialism* (New York: Monthly Review Press, 2019), 59. Data från ”Socio Economic Accounts (SEA), Release 2013 and 2016”, i Marcel P. Timmer, Erik Dietzenbacher, Bart Los, Robert Stehrer, Gaaitzen J. de Vries, ”An Illustrated User Guide to the World Input–Output Database: The Case of Global Automotive Production”, *Review of International Economics* 23, nr 3 (augusti 2015): 575–605. Om växelkurser, se Robert C. Feenstra, Robert Inklaar, Marcel P. Timmer, ”The Next Generation of the Penn World Table”, *American Economic Review* 105, nr 10 (oktober 2015). Om konverteringsfaktorer för US-dollar, se Robert Sahr, ”Individual Year Conversion Factor Tables”, Oregon State University, 2019.
17. John Smith, ”Imperialism & the Globalization of Production”. Doktorsavhandling, Department of Politics, University of Sheffield, 17.

mer separerade marknaderna är, desto större kan prisskillnaden vara för samma produkt, och desto större vinst går att göra. Det finns knappast någon marknad som är mer segregerad och därmed ”bristfällig” (ur ett liberalt perspektiv) än den globala arbetsmarknaden.

Det finns två former av arbetskraftsarbitrage: förflyttning av produktion till låglöneländer eller import av migrantarbetare från låglöneländer. Den förra är den avgjort viktigaste formen, eftersom arbetskraftens mobilitet begränsas av nationalstatens lagar och regler. Den senare används i branscher som är svåra eller omöjliga att flytta till länder med billig arbetskraft, exempelvis transport- och byggbranschen, och olika tjänstbranscher såsom städning och catering. Migrantarbetare i Nord tjänar dock fortfarande avsevärt mer än sina kollegor i Syd. Enligt Världsbanken skickade de 210 000 bangladeshiska migranter som år 2013 bodde i England tillbaka 4 058 US-dollar vardera i genomsnitt till familj och vänner i Bangladesh. Som jämförelse tjänade en arbetare i den bangladeshiska textilindustrin i snitt 1 380 US-dollar samma år. Migranten kunde således tjäna ihop tre gånger så mycket pengar genom att bo och arbeta i England än vad hen hade tjänat genom att arbeta inom textilindustrin i Bangladesh.¹⁸

Som bild 3 illustrerar bygger förflyttningen av miljoner industriarbeten till den globala Syd på stora globala löneskillnader, kombinerat med allt mer restriktiv invandring till Nordamerika, Europa, Japan och Australien.

Enligt Världsbanken är prisskillnaderna på varan arbete större än någon annan prisskillnad som skapas av nationalstaters gränser.¹⁹ Bevarandet av denna uppdelade arbetsmarknad kräver fysiska strukturer, militär och polis vid gränserna mellan Europa, USA, Australien och den globala Syd. En viktig funktion för nationalstaten är att upprätthålla gränskontroller – inte för varor och kapital, utan för arbetskraft.

18. John Smith, ”Marx’s Capital and the Global Crisis” (artikel presenterad vid konferensen ”Imperialism: Old and New”, New Delhi, 2015), 6.

19. Michael Clemens, Claudio Montenegro och Lant Pritchett, ”The Place Premium: Wage Differences for Identical Workers Across the US Border”. Bakgrundsartikel till 2009 World Development Report (Policy Research Working Paper 4671). (New York: World Bank, 2009), 1, 56.

Den glada och den ledsna smiley-kurvan

En del av den nyliberala offensiven var etablerandet av transnationella produktionskedjor, vilket är liktydigt med imperialismens integration i en globaliserad kapitalism. Dessa produktionskedjor innebar samtidigt en ökad exploatering av proletariatet i Syd. Outsourcingen av industriell produktion skapade nya former av "ojämnt utbyte", vilka är mer omfattande än det utbyte av råvaror och jordbruksprodukter från periferin mot industriprodukter från centrum som hade karakteriserat imperialismen före 1970-talet. Denna nya källa till superprofiter räddade kapitalismen från dess kris i mitten av 1970-talet och gav systemet ytterligare 40 guldår.

De transnationella produktionskedjorna överför en enorm mängd värde som skapats i det globala Syd till det globala Nord i form av profiter och billiga varor. I officiell statistik och i företagens bokföring framstår det dock som att detta värde skapas i Nord. Denna "oenighet" angående var värde skapas beror på att värdeöverföringen döljs av marknadspriset för varan i fråga.

Bildandet av ett marknadspris – exempelvis försäljningspriset på en dator – kan beskrivas som en process där varje del av produktionsprocessen bidrar med sin del av det slutgiltiga priset. En sådan produktionskedja börjar vanligen med design i Nord, sedan sker tillverkningen av komponenter och montering i Syd, varefter varorna exporteras och säljs till konsumenter i Nord.

Nationalekonomer brukar kalla en graf som visar "tillfört värde" i en sådan global produktionskedja för en "smiley-kurva".²⁰

Mängden "tillfört värde" är stor i den första delen av produktionskedjan: höglönat utvecklings- och designarbete, ekonomiavdelningar och ledning, baserat i det globala Nord. I mitten av kedjan är det "tillförda värdet" däremot lågt: låglönad arbetskraft i Syd utför den fysiska tillverkningen av produkten. Därefter ökar mängden "tillfört värde" igen i slutet av kedjan när produkten kommer tillbaka till Nord, där varumärkesbyggande, marknadsföring och försäljning äger rum.

20. Jason Dedrick, Kenneth L. Kraemer och Tony Tsai, *ACER: An IT Company Learning to Use Information Technology to Compete*. Center for Research on Information Technology and Organization (California: University of California, 1999), 156.

BILD 4. SMILEY-KURVAN²¹

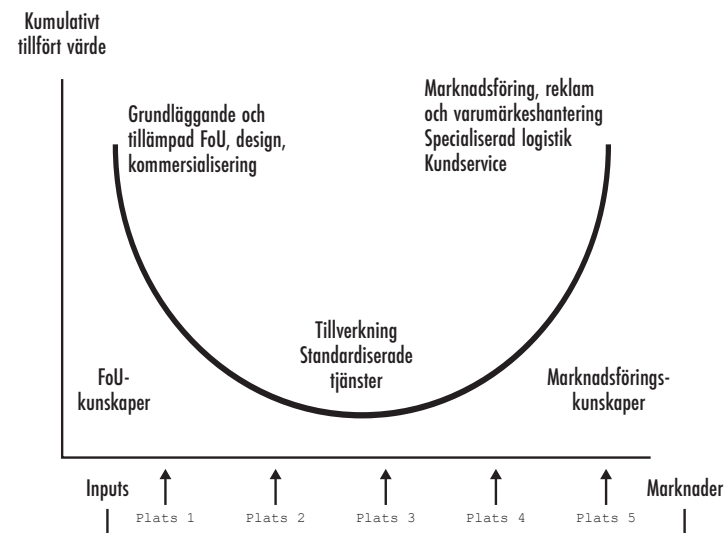
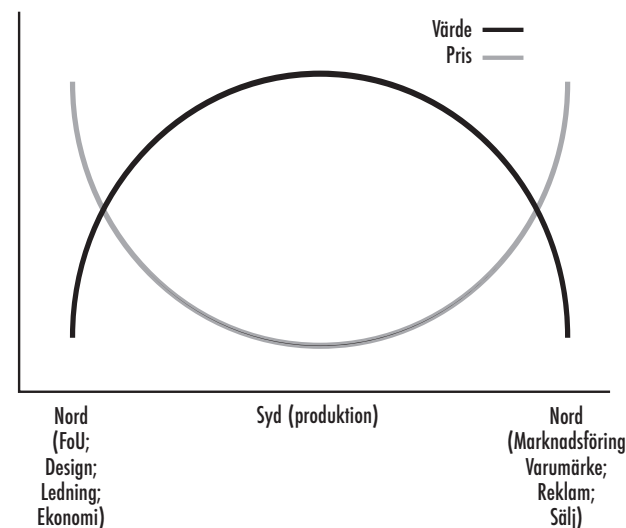

BILD 5. HUR LÖNENIVÅER PÅVERKAR BILDANDET AV VÄRDE OCH PRIS I DEN GLOBALA EKONOMIN

21. Baserat på ett diagram i R. Mudambi, "Location, Control and Innovation in Knowledge-Intensive Industries", *Journal of Economic Geography* 8, nr 5 (2008): 707.

Enligt den neoklassiska nationalekonomins smiley-kurva skapas det mesta av produktens värde i Nord, medan arbetsstyrkan i Syd endast bidrar med en liten del. Lönenivåerna i de olika delarna av produktionskedjan är det som avgör formen på kurvan.

Enligt marxistisk ekonomi har kurvan för det tillförda värdet i en sådan produktionskedja en omvänd form. Det betyder inte att den glada smiley-kurvan är ”fel”. Den visar helt enkelt processen som bestämmer marknadspriset, medan den ledsna smileyn visar det värde som arbetskraften tillför i de olika stegen i produktionskedjan. I en marxistisk analys definieras det tillförda värdet som mängden tillfört samhälleligt nödvändigt arbete – inte storleken på den lön som betalas för detta arbete.

Det som kapitalisten köper med lönen är arbetarens arbetskraft: färdigheterna, energin, kunskapen, och en viss kvantitet nedlagd tid. Blod, svett och tårar. Det som är intressant för kapitalet är arbetskraftens förmåga att producera en mängd varor som kan säljas till ett högre pris än kostnaden för de löner och andra utgifter som krävs för att producera dem. Ju högre produktivitet hos arbetskraften, ju längre arbetsdag och ju lägre lön – desto större profiter.

Medan arbetarklassen i det globala Nord har lyckats minska sin arbetsvecka till omkring 40 timmar, så är mellan 50 och 60 timmars arbetsvecka det normala i det globala Syd, och intensiteten är definitivt inte lägre. Arbetskraften i Syd har minst lika hög produktivitet som i Nord, i och med att nyliberal industrialisering i det globala Syd har infört de mest avancerade produktionsteknikerna.

Denna globala kontrast mellan å ena sidan arbetskraftens mer eller mindre lika värde, å andra sidan den enorma skillnaden i dess pris (lönen), är den centrala faktorn för internationell värdeöverföring – det är detta som är imperialism. Arbetets pris – lönen – bestäms av historiens utveckling och den aktuella graden av klasskamp. Det är detta som Marx kallade för det ”historiska och moraliska elementet”. När Marx formulerade detta begrepp bestod kapitalismen av distinkta nationalekonomier. Men i dagens nyliberala kapitalism finns en global marknad för kapital och varor, med globaliserade produktionskedjor som kopplar ihop arbetskraft i Nord och Syd. Vidare innebär de senaste decenniernas industrialisering av det globala Syd att även den teknologiska nivån och ledningsstrukturerna blir allt mer lika på en global nivå. Det värde som

finns nedlagt i en vara beror inte längre på skilda, isolerade nationella förhållanden. Värdet skapas under specifika globala förhållanden, och därmed har även varan arbete ett globaliserat värde.²² Som Samir Amin förklarade:

Mitt huvudsakliga bidrag är övergången från lagen om värde till lagen om globaliserat värde, baserat på den hierarkiska struktureringen – som i sig är globaliserad – av arbetskraftens pris runt dess värde ... detta globaliserade värde utgör grunden för imperialistisk ränta.²³

Hamnarbetaren som lastar containrar i Shanghai skapar lika mycket värde som hamnarbetaren i Rotterdam som lossar dem, förutsatt att arbetet har samma intensitet och använder samma teknologi. Priset på arbetskraften – lönen – varierar till följd av platsernas olika historia, sociala relationer och politiska förhållanden, samt till följd av arbetskraftens begränsade mobilitet, vilket Samir Amin noterade:

Kapitalismen är inte USA och Tyskland, medan Indien och Etiopien är ”halvt” kapitalistiska. Kapitalismen är USA och Indien, Tyskland och Etiopien tillsammans. Detta innebär att arbetskraften har ett och samma värde, som är knutet till produktivkrafternas utvecklingsnivå på ett globalt plan. Som svar på en polemisk fråga som ställdes till honom – hur kan man jämföra värdet på en timmes arbete i Kongo med värdet på en arbetstimme i USA? – skrev Arghiri Emmanuel: Precis som man jämför värdet på en arbetstimme som görs av en frisör i New York med en timmes arbete som utförs av en arbetare i Detroit. Man måste vara konsekvent. Man kan inte återopa ”oundviklig” globalisering när det passar och vägra att ta med den i beräkningen när det blir komplicerat! Men även om arbetskraften har ett enda värde på den globaliserade kapitalismens skala så kompenseras denna arbetskraft med väldigt olika lönenivåer.²⁴

22. Jag är medveten om att de beståndsdelar som ingår i kostnaden för att reproducera arbetskraften är billigare i det globala Syd än i Nord – till exempel livsmedel och vissa tjänster. Andra beståndsdelar är dyrare, till exempel utbildning och sjukvård. Vissa beståndsdelar är svåra att jämföra, till exempel boende. En enkel bostad i ett slumområde är billigare än en lägenhet i en europeisk stad. En lägenhet som motsvarar europeisk standard, med rinnande varmvatten, uppvärmning eller luftkonditionering, är däremot ofta dyrare i det globala Syd än i Nord. Men när det gäller de flesta konsumtionsvaror så finns det en tendens mot bildandet av ett globalt marknadspris.

23. Samir Amin, *The Law of Worldwide Value* (New York: Monthly Review, 2010), 11.

24. *Ibid.*, 84.

Kombinationen av ett globaliserat värde och låga löner i Syd är grundvalen för utvinningen av ett supermervärde, som genererar superprofiter för kapitalet och låga varupriser i Nord i förhållande till lönenivån. Skillnaden mellan arbetskraftens värde och dess pris resulterar därför i en överföring av värde från Syd till både kapital och arbetare i Nord.

Den globala fördelningen av värde²⁵

Vad är då arbetskraftens globala värde? Grovt räknat är det den genomsnittliga lönen beräknad i förhållande till antalet arbetare med olika lönenivåer i olika delar av världen. Förhållandet mellan ett lands genomsnittliga lönenivå och arbetskraftens globala värde indikerar huruvida landet tillhör världssystemets centrum eller periferi. Kvoten mellan lönenivåerna i USA och Kina är ungefär 10:1, och mellan Sverige och Bangladesh är den 50:1.

Denna definition av arbetskraftens globala värde gör att vi dessutom kan kvantifiera storleken på den transnationella värdeöverföringen och att vi kan mäta om en viss lönenivå genererar eller konsumerar värde i den globala kontexten.

I boken *Unequal Exchange and the Prospects of Socialism*, som kom ut 1986, utarbetade jag en metod för beräkning av den genomsnittliga lönefaktorn mellan det globala Syd och det globala Nord.²⁶ Jag beräknade då mängden ojämnt utbyte år 1977 till 353 miljarder (US-dollar). Zak Cope gjorde samma beräkning med siffror från 2008 i sin bok *Divided World Divided Class*.²⁷ Han kom fram till en lönekvot på 11:1 mellan OECD-arbetare och icke-OECD-arbetare, vilket ger en genomsnittlig global lönefaktor på 6,5 om man tar hänsyn till antalet arbetare i de olika delarna av världen. Om vi tillämpar denna lönefaktor på siffrorna för handeln från Syd till Nord så blir det en överföring av 4,9 biljoner US-dollar år 2008. Till detta måste man lägga bolagsprofiter på kapital som

25. Se även Torkil Lauesen, "Marxism, Value Theory, and Imperialism" i Immanuel Ness och Zak Cope (red.), *Palgrave Encyclopedia of Imperialism*, 2:a uppl (New York: Palgrave Macmillan, 2019).

26. Communist Working Group, *Unequal Exchange and the Prospects of Socialism* (Danmark: Manifest Press, 1986), 110–13 och 131–40.

27. Zak Cope, *Divided World Divided Class. Global Political Economy and the Stratification of Labour under Capitalism* (Montreal: Kersplebedeb, 2015), 254–56.

investerats i det globala Syd, vilka uppskattas till 2,6 biljoner US-dollar.²⁸

Värdeöverföringen från det globala Syd till Nord i form av profit är allmänt accepterad inom marxistiska teorier om imperialism. Men värdeöverföring i form av varor som tillverkas av lågavlönade arbetare för att sedan konsumeras av högavlönade arbetare är ett kontroversiellt ämne, eftersom det utmanar idén om en globalt enad arbetarklass och solidaritet i kampen mot den globala kapitalismen.

Men sett ur ett globalt perspektiv innebär det faktum att du är löntagare inte nödvändigtvis att du är exploaterad i marxistisk mening. En del löntagare konsumerar mer värde än de skapar. I konkreta ordalag: Det dolda värdet (som döljs av det relativt låga priset) hos smartphones, ipads, sneakers, t-shirts, IKEA-möbler, chokladkakor, bananer, kaffe osv. som produceras i det globala Syd och konsumeras av arbetare i det globala Nord kan vara högre än det värde som löntagarna i Nord skapar.

Nivån av exploatering genom konsumtion av varor som producerats med lågavlönat arbete beror på den konkreta relationen mellan priset på arbetskraft (lönenivån) i en given nation och det globala värdet på arbetskraft (den globalt genomsnittliga lönen).

Redan 1857 diskuterade Marx möjligheten att arbetare drog fördel av arbete som utförts av andra arbetare. Det sker när varor som vissa arbetare producerar säljs för mindre än sitt värde och konsumeras av andra arbetare som har råd med dem därför att deras lön är högre. Så här skrev Marx i *Grundrisse*:

Vad gäller de andra arbetarna är fallet helt detsamma: de tjänar på den deprecierade varan endast i förhållandet 1) att de konsumerar den, 2) i relation till hur hög deras lön är, vilket bestäms av det samhälleligt nödvändiga arbetet.²⁹

Det är alltså möjligt för en löntagare att konsumera mer värde än hen producerar. Detta handlar inte om moral, utan om matematik. Jag har gjort en grov uppskattning av den nivå som en arbetares inkomst behöver

28. Ibid., 262.

29. Karl Marx, "Notebook IV – The Chapter on Capital, The general rate of profit. – If the capitalist merely sells at his own cost of production, then it is a transfer to another capitalist. Worker gains almost nothing thereby." i *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy (Rough Draft)* (Baltimore: Penguin, 1973; i samarbete med New Left Review).

överstiga för att hen ska upphöra att vara exploaterad i en global kontext. Jag baserar denna grova uppskattning på löneförhållandet mellan OECD-länder och icke-OECD-länder, vilket är 11 till 1, kombinerat med OECD-siffror för genomsnittliga löner.³⁰ Den genomsnittliga årliga lönen inom OECD år 2019 var 48 587 US-dollar. Ett löneförhållande på 11:1 mellan OECD- och icke-OECD-länder ger en genomsnittlig icke-OECD-lön på 4 417 US-dollar.³¹ Denna genomsnittliga lönefaktor beräknas till 6,5, vilket ger oss 28 710 US-dollar som genomsnittlig global lön. Det finns många osäkerheter och möjliga felkällor i siffrorna på lönenivåer och antalet lönearbetare i olika länder, och den genomsnittliga OECD-lönen omfattar alla löner, höga som låga. Även med dessa förbehåll är det intressant att uppskatta det ungefärliga spannet för det globala värdet på arbetskraft i reda pengar.

Låt oss nu se hur Sverige passar in i detta globala imperialistiska ramverk.

Sveriges position i den globaliserade kapitalismen

År 1776 förklarade Adam Smith hur den internationella arbetsdelningen är källan till nationers välstånd. Om alla gör det som de är bäst på att göra, och det som naturen har gett oss de bästa förutsättningarna att göra, så kommer, enligt Smith, nationalekonomins ”osynliga hand” att se till att vi alla blir rika. I verkligheten var det inte bara nationalekonomins ”osynliga hand” som etablerade den globala arbetsdelningen och fördelade nationernas välstånd – den råa styrkans mycket synliga hand spelade också en roll. Under hela kapitalismens historia har våld spelat en väsentlig roll i skapandet och fördelningen av välstånd. För att ta ett samtida exempel: I varje steg i en smartphones produktionskedja, från brytningen av mineraler och metaller till dess elektroniska komponenter till den slutliga monteringen, förekommer förtryck och exploatering – från gruvarbetarna i Kongo som vaktas av miliser, till arbetarna i Foxconn's kinesiska fabriker, som arbetar under omänskliga förhållanden.

Den svenska kapitalismen är ingen oskyldig betraktare som står utanför den globala kapitalismen, utan är en aktiv deltagare. Svenska invest-

30. Communist Working Group (1986), 131–40. Cope (2015), 254–56.

31. OECD, ”Average wages”.

eringar i andra länder är större än andra länders investeringar i Sverige. Enorma delar av Sveriges industriella produktion har outsourcats i jakt på större vinster. Svenska Electrolux, en världsledande tillverkare av hushållsapparater, hade år 2010 outsourcat ungefär 70 procent av sin produktion till låglöneländer. Ett annat exempel är bilindustrin. Det är svårt att tillverka bilar och gå med vinst om man avlönar arbetarna på svenska nivåer. År 1999 köptes Volvo Personvagnar av Ford Motor Company. År 2010 såldes det vidare till den kinesiska biltillverkaren Geely. År 2018 köpte Geely även aktier i Volvos företagsgrenar som tillverkar lastbilar och bussar till ett värde av 3 miljarder US-dollar. Volvos fordon tillverkas förvisso fortfarande i Sverige – men även i Indien, Frankrike och USA.³² Saab Automobile outsourcade aldrig sin tillverkning och 2011 gick företaget i konkurs efter flera års ekonomiska problem.

År 2018 hade Sveriges 3 103 transnationella företag 2,16 miljoner anställda: 1,5 miljoner utomlands och 600 000 i Sverige. Det svenska transnationella kapitalet är starkt koncentrerat. De 30 största företagen hade 1 053 381 anställda år 2018: 773 611 utomlands och 279 770 i Sverige. Dessa företag hade en omsättning på 3,713 miljarder kronor utomlands, jämfört med 2,263 miljarder kronor i Sverige.

De flesta utomlands anställda finns i USA (235 899), Tyskland (103 820) samt Kina (102 748). Det är olika typer av jobb som utförs i det globala Nord respektive Syd. I Nord är de flesta jobben inom management, marknadsföring, försäljning och tjänster, medan de flesta jobben i Syd är inom tillverkning.

Ungefär hälften av investeringarna är inter-imperialistiska – svenska investeringar i Nordamerika och EU, och vice versa. Detta är ett uttryck för det globala kapitalets nivå av integration. Svenska Electrolux' varor säljs i EU och USA, samtidigt som tyska Siemens' och US-amerikanska Apples varor säljs i Sverige. Men den fysiska tillverkningen av alla tre företagens varor äger rum i låglöneländer. Betraktat utifrån imperialismens synvinkel är det investeringarna i låglöneländer som är centrala.³³

Sverige är integrerat i det imperialistiska arbetskraftsarbetsmarknads-systemet. Enligt SCB arbetade 2018 ca 576 000 människor som lever

32. Pamela Ambler, ”Volvo & Geely: The Unlikely Marriage Of Swedish Tech And Chinese Manufacturing Might That Earned Record Profits”, *Forbes*, den 23 januari, 2018.

33. Statistiska Centralbyrån, *Svenska koncerner med dotterbolag i utlandet 2018* (Östersund: Tillväxtanalys, 2020), 10.

i låglöneländer för dotterbolag till svenska företag. Av dessa fanns 252 000 människor i Asien: 103 000 i Kina och 46 000 i Indien. I Syd- och Centralamerika fanns 125 000 arbetare; 27 000 av dem i Brasilien, och 33 000 i Mexiko. I Afrika 25 000, varav 12 000 i Sydafrika. I Östeuropa fanns 144 000, varav 64 000 i Polen.³⁴ Dessa svenska dotterbolag i låglöneländer hade 2018 en omsättning på 93 miljarder kronor.³⁵

I takt med denna outsourcing har antalet industriarbetare i Sverige minskat från ca 370 000 år 1996 till 161 367 år 2018. Under samma period har antalet anställda i tjänstesektorn ökat från ca 275 000 år 1996 till 408 437 år 2018.³⁶

Den privata tjänstesektorn står för den största delen av arbetsstyrkan, med mer än 30 procent av alla anställda. Tillverkningssektorn står för 11 procent av arbetsstyrkan, och jordbruket står för 2 procent. Resten av de anställda arbetar inom offentlig sektor.³⁷

Till följd av outsourcing är det enbart i Kina och Indien lika många människor som arbetar direkt för svenska transnationella företag som det finns industriarbetare som arbetar för samma företag i Sverige.

Till antalet arbetare i låglöneländer som arbetar för svenska transnationella företag måste man också räkna alla de arbetare i lokala, självständiga företag i Syd till vilka svenska företag har outsourcat sin produktion. Exempel på sådana företag är H&M, MQ och Dressman, vilka alla har tusentals textilarbetare världen över som tillverkar deras kläder. Detsamma gäller IKEA. Hundratusentals arbetare arbetar för dessa "fabrikslösa" företag. Låt oss titta närmare på några specifika exempel.

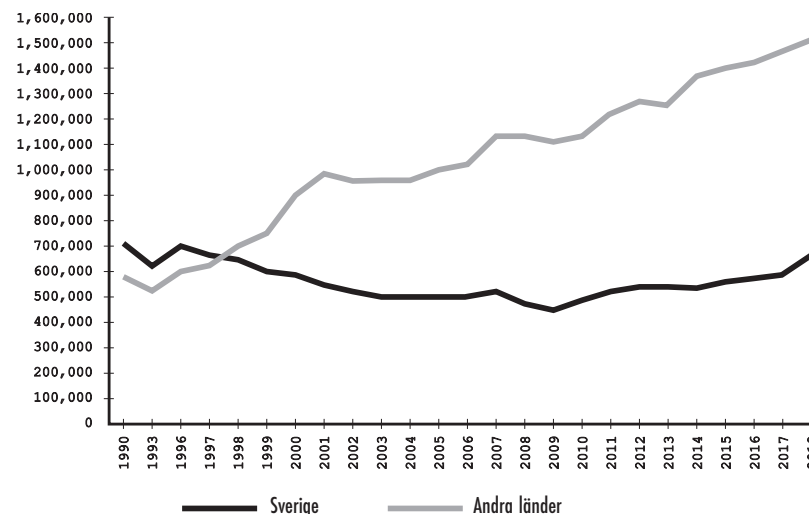
34. Ibid., 19–20.

35. Ibid., 32.

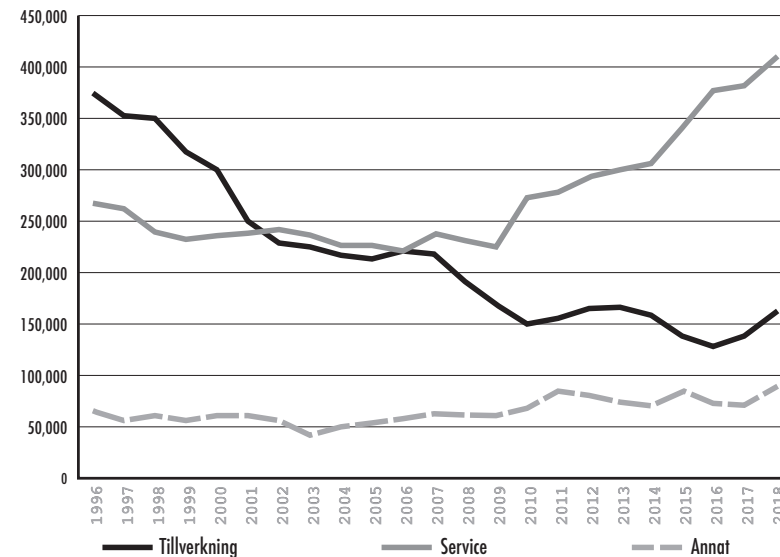
36. Ibid., 11.

37. Ekonomi Fakta, "Strukturförändringar i sysselsättningen", *Ekonomi Fakta*, den 19 december, 2019.

BILD 6. ANSTÄLLDA I TRANSNATIONELLA SVENSKA FÖRETAG, 1990–2018³⁸

BILD 7. ANSTÄLLDA I SVENSKA FÖRETAG I SVERIGE 1996–2018 PER SEKTOR: TILLVERKNING, TJÄNSTER OCH ÖVRIGT³⁹

38. Baserat på ett diagram i ibid., 8.

39. Baserat på ett diagram i ibid., 11.

H&M

H&M öppnade sin första klädbutik i Västerås 1947. År 2016 hade företaget 3 900 butiker och 87 000 anställda i 61 länder, främst i Europa, Nordamerika och Japan. H&M producerar inga kläder själva. Hela produktionen är outsourcad till 900 leverantörer i 1 900 olika fabriker med sammanlagt 116 000 arbetare. 80 procent av denna produktion sker i Asien.⁴⁰

H&M:s outsourcing brukar beskrivas som ”på armlängs avstånd” och ”konsumentdriven”. De som arbetar för H&M:s leverantörer har kortvariga och flexibla anställningsavtal; de kan anställas och sägas upp med kort varsel och arbetstimmarna kan variera från en vecka till en annan. H&M avsäger sig ansvaret för hur produktionen leds, och det är arbetarna i fabriken som själva får parera förändringar i konsumenternas efterfrågan.

År 2016 publicerade FN-organet ILO (International Labour Organization) en rapport om arbetsvillkoren i de textilfabriker i Kambodja, Indien och Bangladesh som levererar till H&M.⁴¹ I Kambodja arbetar omkring 700 000 människor i klädindustrin, varav 90–95 procent är kvinnor i åldrarna 18 till 35. Den genomsnittliga månadslönen i en kambodjansk fabrik som är leverantör åt H&M var 187 US-dollar. I de indiska fabriken var den genomsnittliga månadslönen 114 US-dollar, och i Bangladesh 87 US-dollar. Enligt ILO-rapporten räcker dessa löner till ungefär hälften av kostnaden för ett enkelt boende och de mest nödvändiga basvarorna för överlevnad.⁴²

I textilindustrin i Bangladesh, som har den billigaste arbetskraften i regionen, arbetar ungefär 3 miljoner arbetare, varav 90 procent är kvinnor. Nästan allt som produceras exporteras till utlandet.

40. T. Donaldson, ”H&M to source more garments from Bangladesh”, *Sourcing Journal*, den 14 mars, 2016.

41. Shikha Silliman Bhattacharjee, *Precarious Work in the H&M Global Value Chain*. En rapport till ILO (2016). Dess empiri om arbetsförhållandena i H&M:s fabriker bygger på insamlade uppgifter och analys av arbetsförhållanden i 17 av H&M:s leverantörers fabriker. 12 av fabriken ligger i Phnom Penh, Kambodja och 5 av fabriken ligger i Indiens Delhi National Capital Region. Rapporten bygger på intervjuer under augusti–oktober 2015 med 251 arbetare i Kambodja och Indien som arbetar i H&M:s produktionskedja.

42. Ibid.

År 2010 publicerade den tyska tidningen *Die Zeit* en undersökning av arbetsvillkoren i en fabrik som producerade 125 000 t-shirtar om dagen. Hälften av produktionen var för H&M, och resten för andra västerländska kedjor.⁴³ Fabrikens arbetare tjänade 1,36 euro på en tio till tolv timmar lång arbetsdag. Journalisterna beskrev prisbildningen för en t-shirt som tillverkas i Bangladesh och säljs av H&M i Tyskland. I en butik i Berlin säljs t-shirten för 4,95 euro. Detta försäljningspris har följande komponenter:

0,40 euro: kostnaden för 400 g råmaterial (bomullstyng) som fabriken i Bangladesh köper in

1,35 euro: det pris som H&M betalar till det bangladeshiska företaget

1,41 euro: efter tillägg av 0,06 euro per t-shirt för transportkostnader från Bangladesh till Hamburg, Tyskland

3,40 euro: efter tillägg av 1,99 euro för transport inom Tyskland, butikens lokalhyra och personalkostnader, samt marknadsföring och administrativa kostnader i Tyskland

4,16 euro: efter tillägg av 0,76 euro i profit för H&M

4,95 euro: efter tillägg av 19 procent moms (mervärdesskatt) till den tyska staten

I denna nedbrytning av prisbildningen ser vi att H&M betalar den bangladeshiska tillverkaren 1,35 euro för varje t-shirt, vilket motsvarar 28 procent av dess försäljningspris. Från det måste man dra av 0,40 euro, kostnaden för inköp av bomullstyng. Av försäljningspriset på 4,95 euro återstår då 0,95 euro att fördela mellan arbetarna och kapitalisten i Bangladesh. Detta ska täcka löner, energikostnader, materialkostnader utöver bomull, slitage på maskinerna, kostnader för lokaler andra inventarier, plus fabriksägarens profit. En rimlig uppskattning vore att den genomsnittliga arbetskraftskostnaden för tillverkningen av en t-shirt är 0,10–0,15 euro.

Då återstår 3,55 euro, 72 procent av försäljningspriset, att fördela

43. Wolfgang Uchatius, ”Das Welthemd”, *Die Zeit*, den 17 december, 2010. Här från: Tony Norfield, ”The China Price”, *Economics of Imperialism* (blogg), den 4 juni, 2011.

inom Tyskland. I detta ingår 2,05 euro för transport, försäljning och marknadsföring. H&M:s profit är 0,76 euro per t-shirt, vilket är fyra till sex gånger så mycket som tillfaller de bangladeshiska arbetare som faktiskt tillverkar t-shirten. Den tyska staten tar 19 procent av försäljningspriset, 0,79 euro, i moms.

En t-shirt som tillverkas i Bangladesh är alltså en billig vara för konsumenten, som genererar vinster för H&M och skatteintäkter för den tyska staten. Enbart momsen på den sålda t-shirten är avsevärt mycket mer pengar än lönen till arbetarna som tillverkar den. Momsen bekostar bland annat välfärdstransaktioner, till exempel ekonomiskt stöd till arbetslösa, sjuka och så vidare. I Danmark får en ”kontanthjälpsmottagare” motsvarande mellan 1 500 och 2 300 US-dollar i månaden. Sverige har liknande nivåer av välfärdstransaktioner. År 2018 tjänade en textilarbetare i Bangladesh ungefär 87 US-dollar i månaden.⁴⁴

I februari 2018 rapporterade Sveriges Television att fabriksarbetarna hos H&M:s etiopiska leverantör Hawassa tjänade 300 kronor i månaden (36 US-dollar). Samtidigt deltar H&M i ett nytt stort biståndsprojekt: Den svenska statliga biståndsorganisationen Swedfund har beviljat förmånliga lån på 125 miljoner kronor till det bangladeshiska företaget DBL, som bygger en ny textilfabrik i Etiopien som ska ge 4 000 nya jobb. H&M ska garantera hållbara arbetsvillkor och förbinder sig att bli en långsiktig kund till fabriken. I en intervju med SVT ville inte Swedfunds vd svara på om han tycker att 2 kronor i timmen – 300 kronor i månaden – är en värdig lön i Etiopien. Swedfund säger sig vilja arbeta för att höja lönerna i landet. Men trots att projektet startades 2014 finns det fortfarande inga krav på lönenivåerna på fabriken. Det omfattas inte av avtalet, meddelar Swedfund.⁴⁵

---

44. Beskæftigelsesministeriet, ”Satsen for 2021”. Bizvibe, ”Minimum Wages in Asia’s Textile and Apparel Industry”.

45. SVT Nyheter, ”H&M satsar i Etiopien – med svenska biståndspengar”, SVT Nyheter, den 18 februari, 2018.

IKEA

Möbeltillverkaren IKEA är ett annat exempel på företag som har outsourceat hela sin produktion. Som vi tidigare har nämnt så grundades IKEA 1943 av Ingvar Kamprad. I likhet med H&M flyttade IKEA sina finansiella aktiviteter ut ur Sverige år 1983 i protest mot löntagarfonderna. Idag är IKEAs huvudkontor och finansiella avdelning belägen i nederländska Delft, men designavdelningen är kvar i Sverige. År 2013 hade IKEA 349 ”megabutiker” i 43 länder, med 139 000 anställda.

IKEA började outsource sin produktion till låglöneländer redan på 1960-talet. Kamprad hade ständiga konflikter med svenska leverantörer om priserna. Vid ett tillfälle bojkottade deras branschorganisation alla leveranser till IKEA. Det ledde till att IKEA outsource sin produktion till Polen, Tjeckoslovakien, Rumänien och Ungern, och därmed halverade sina tillverkningskostnader.

Ingvar Kamprad upprepade ofta i intervjuer hur viktig konflikten med de svenska möbeltillverkarna var för IKEAs beslut att bli en ”pionjär” inom outsourcing, och i förlängningen för IKEAs utveckling till ett globalt företag. På 1990-talet flyttade IKEA mycket av sin tillverkning till Kina, Indien, Pakistan, Bangladesh, Vietnam, Malaysia, Thailand och Indonesien – alla länder med lägre löner än Östeuropa.⁴⁶

IKEAs rikedom och makt bygger på kontrollen över varumärkeskyddade designprodukter, patent på monteringslösningar samt tillverkningsrättigheter. De kan flytta tillverkningen av populära produkter – exempelvis bokhyllan Billy, skåpet Pax, bordet Lack eller sängen Sultan – till platser på jorden med optimala villkor. På senare år har IKEA koncentrerat sin produktion till 43 företag i 12 olika länder för att göra produktionen mer strömlinjeformad och minska sina transportkostnader. Det låga priset på IKEAs produkter har gjort dem gångbara för medelklasskonsumenter i det globala Syd. År 1978 bildade Ingvar Kamprad det finansiella bolaget Icano Group, som främst ägnar sig åt bankverksamhet och fastighetsspekulation.

---

46. Jens Hultman, Susanne Hertz, Rhona Johnsen och Thomas Johnsen, *Global Sourcing Development at IKEA – A Case Study*. Artikel skriven för den 25:e IMP-konferensen (Jönköping International Business School, 2009), 9–11.

Lundin Energy

Det finns också svenska exempel på en mer ”klassisk” typ av imperialism. I Mellanöstern har imperialismens mål, utöver ren geopolitik, varit att säkra tillgången till olja. De USA-ledda angreppen på Irak och Libyen är exempel på detta.

I det andra sudanesiska inbördeskriget (1983–2005) var oljekällorna av intresse. Franska, österrikiska, italienska, tyska och svenska oljebolag var inblandade i konflikten; de bidrog till fördrivning av bönder och var medskyldiga till de krigsbrott som den militära regimen begick. Den svenska deltagaren var Lundin Energy (då Lundin Petroleum). Journalisten Kerstin Lundell skriver i sin bok *Affärer i blod och olja: Lundin Petroleum i Afrika* att företaget var medskyldigt i flera brott mot mänskligheten mellan 1997 och 2003, bland annat mord på bönder och nedbrännande av byar.⁴⁷

Adolf H. Lundin var en pionjär i den svenska olje- och gruvindustrin, och familjen Lundin är än idag bolagets största delägare. Lundin Energys huvudverksamhet är oljeproduktion utanför Norges kust. År 2002 köpte Lundin upp oljebolaget Coparex, som hade prospekterings- och produktionstillgångar i Frankrike, Nederländerna, Tunisien, Sudan, Venezuela, Indonesien och Albanien. Ända sedan sin allra första tid i Sudan på 1990-talet har Lundin backats upp av inflytelserika institutionella investerare såsom svenska storbanker och statliga pensionsfonder. Bolagsstyrelsen har haft medlemmar såsom före detta statsminister Carl Bildt. Många av dessa aktörer fortsatte att investera i bolaget även efter att Lundins kopplingar till krigsbrott blev kända.⁴⁸

I juni 2010 publicerade organisationen ”European Coalition on Oil in Sudan” en rapport med namnet *Unpaid Debt*, där Sveriges regering uppmanades att undersöka anklagelser mot Lundin om medskyldighet till krigsbrott och brott mot mänskligheten under sitt arbete i Sydsudan (dåvarande Sudan), i synnerhet under perioden 1997 till 2003.⁴⁹ Bland dessa brott ingick urskillningslösa och avsiktliga attacker på civila, ned-

47. Kerstin Lundell, *Affärer i blod och olja: Lundin Petroleum i Afrika* (Stockholm: Ordfront, 2010).

48. Olof Björnsson, *Fuel for Conflict, Investors and the Case of Lundin Petroleum in Sudan*. Swedwatch rapport nr 85 (2017).

49. European Coalition on Oil in Sudan, *Unpaid Debt: The Legacy of Lundin, Petronas, and OMV in Block 5A, Sudan, 1997–2003*. European Coalition on Oil in Sudan, 2010.

brännande av bostäder, plundring, förstörelse av livsnödvändig egendom, illegalt dödande av civila, våldtäkt, kidnappning av barn, tortyr samt tvångsflyttning. Ungefär 12 000 människor dog och 160 000 blev fördrivna med våld från sin mark och sina hem, många utan att någonsin kunna återvända. Satellitbilder tagna mellan 1994 och 2003 visar att Lundins och andra oljebolags aktivitet i Sudan sammanföll med en dramatisk minskning av mängden utnyttjad jordbruksmark i det berörda området.

I juni 2010 inledde Sveriges internationella åklagarkammare en utredning av kopplingarna mellan Lundin Energy (då Lundin Oil) och dessa brott. Den 1 november 2018 delgav Åklagarmyndigheten bolaget att det riskerade ett vite på 3 285 miljoner kronor för inblandning i krigsbrott och brott mot mänskligheten. Den 15 november 2018 meddelades de misstänkta personerna i bolaget att de kunde komma att åtalas för medhjälp till brott mot folkrätten, och att en fällande dom kunde innebära livstids fängelse. Den 10 juni 2020 tillkännagav Åklagarmyndigheten att brottsutredningen var klar. ”Vi tror att vi har tillräcklig grund för åtal”, sade chefsåklagare Henrik Attorps till Dagens Nyheter, och uttryckte en fast beslutsamhet att ta fallet till domstol.⁵⁰ Sedan dess har Lundins advokater försökt fördröja rättegången så mycket de kan. Förhandlingarna kan likväl börja redan sommaren 2021.

Detta är första gången sedan Nürnberg-rättegångarna som ett företag i mångmiljardklassen har åtalats för folkrättsbrott.⁵¹ Den 13 februari 2019 tillkännagav Åklagarmyndigheten i Göteborg att en andra brottsutredning pågår rörande hot och våld mot vittnen i målet, i syfte att hindra dem från att vittna.⁵² Flera vittnen har beviljats asyl i säkra länder enligt UNHCR:s rutiner för nödsituationer. Dagens Nyheter har också rapporterat att det pågår parallella undersökningar av Ian Lundin och

50. Dagens Nyheter, ”Lundinutredningen klar – åklagaren: ”Tillräckliga skäl för åtal””, Dagens Nyheter, den 1 oktober, 2020.

51. Isabel Schoultz och Janne Flyghed, ”Denials and confessions. An analysis of the temporalization of neutralizations of corporate crime”, *International Journal of Law, Crime and Justice* 62 (september 2020). När rättegångsförhandlingarna inleds kommer den svenska icke-statliga organisationen Global Idé att rapportera på engelska från rättegången, med analys och kommentarer från experter, på www.unpaiddebt.org.

52. Dagens Nyheter, ”Lundintoppar misstänks för anstiftan till övergrepp i rättsak”, Dagens Nyheter, den 13 februari, 2019.

Alex Schneider som gäller trakasserier och övergrepp i rättssak. Enligt Thomas Alstrand, vice chefsåklagare i Göteborg, har covid-19-pandemin hindrat honom från att höra vittnen.

Svensk imperialism i Baltikum

Det ekonomiska och politiska trycket från nyliberalismen, kombinerat med behovet av att konkurrera med USA i det kalla krigets kapprustning, bidrog till den ”reellt existerande socialismens” inre kollaps. Berlinmurens fall 1989 följdes av Sovjetunionens upplösande år 1991. EU svalde snabbt Östeuropa och de baltiska delarna av den sovjetiska ekonomiska sfären. Medan Tyskland tog den största delen av kakan i Östeuropa så uppstod en chans för Sverige att återuppta sin historiska imperialistiska roll i de baltiska länderna Estland, Lettland och Litauen.

Sverige är den största utländska investeraren i Estland och stod 2016 för 27 procent av alla utländska investeringar i landet.⁵³ De största svenska företagen i Estland är Swedbank och Wallenbergs bank SEB. Tillsammans utgör de 63 procent av banksektorn i Estland. Den finska banken Luminor kontrollerar 14 procent av sektorn, och Danske Bank kontrollerar 6 procent.⁵⁴ År 2019 kontrollerade skandinaviska banker tillsammans 83 procent av den estniska banksektorn. Danske Bank i Estland är i skrivande stund föremål för en brottsutredning; mellan 2007 och 2015 passerade 1 500 miljarder danska kronor genom bankens estniska grens avdelning för utländska kunder. Dessa miljarder misstänks komma från hemlig, kriminell vapenhandel. Danske Banks estniska gren har utgjort en viktig nod i ett stort ryskt nätverk för penningtvätt, som inbegriper en av världens största pengatvättare, Altaf Khanani, samt den ökände vapenhandlaren Iurii Lunov.

Det största svenska företaget i Estlands tillverkningsindustri är LM Ericsson, som tillverkar kommunikationsutrustning. Med en omsättning på över en miljard euro år 2013 var Ericsson det största företaget i Estland och dess produktion stod för 11 procent av landets totala export.⁵⁵

53. Sveriges Kommunistiska Parti / Uppsala (2016), *De svenska monopolkapitalisterna i Baltikum*.

54. China-see Institute, ”Estonia economy briefing: A story of a Danish bank in Estonia: the bowing out part. To be continued?”

55. Crunchbase, ”Estonia Companies”.

Andra framstående svenska företag är de Wallenberg-ägda Stora Enso (träindustri) och ABB (elkraft), samt familjen Lundbergs livsmedelsbutiker Ica/Rimi, som kontrollerar ungefär 17 procent av dagligvaruhandeln i landet.⁵⁶ En orsak till dessa investeringar är den låga lönenivån i Estland. År 2015 var minimilönen i landet 500 euro i månaden, och den genomsnittliga lönen inom industrin är ungefär 1 100 euro i månaden, vilket är mindre än en tredjedel av Sveriges lönenivå.⁵⁷

I Lettland stod Sverige för cirka 19 procent av landets sammanlagda utländska direktinvesteringar år 2015.⁵⁸ Svenska banker har tillsammans en marknadsandel på 53 procent, medan lokala lettiska banker bara har omkring 15 procent.⁵⁹ Två svenska företag, Telia Sonera och Stenbeck-familjens Tele2, kontrollerar ungefär 60 procent av den lettiska telekommunikationsmarknaden.⁶⁰ Ica/Rimi kontrollerar ungefär 30 procent av den lettiska dagligvaruhandeln.⁶¹

Även i Litauen står svenska investeringar för cirka 19 procent av de totala utländska direktinvesteringarna i landet, men med större koncentration inom tillverkningsindustri än finans jämfört med Estland och Lettland.⁶² Detta beror på landets två ekonomiska frizoner, i Klaipeda och Kaunas, där Tele2, Telia Sonera, ABB och IKEA har investeringar. Litauen är det land som tillverkar den fjärde största mängden av IKEAs produkter. Telekommunikationsmarknadens kontrolleras till 70 procent av Tele2 och Telia Sonera, medan SEB och Swedbank kontrollerar 59,7 procent av banksektorn.⁶³ För att sammanfatta: Svenskt kapital dominerar bankväsendet, telekombranschen och dagligvaruhandeln i de baltiska länderna.

56. Sveriges Kommunistiska Parti / Uppsala (2016).

57. Ibid.

58. Investment and Development Agency of Latvia, ”FDI in Latvia”, den 7 april, 2020.

59. OECD, *Latvia: Review of the Financial System* (april 2016).

60. Sveriges Kommunistiska Parti / Uppsala (2016).

61. ICA, ”Market development in Baltic”.

62. Sveriges Kommunistiska Parti / Uppsala (2016).

63. The Baltic Course, ”SEB ranks 1st among Lithuanian banks by assets, loans, Swedbank leads in deposits”.

Svensk vapenindustri

Det är inte alla sorters industriell produktion som har outsourcats till låglöneländer. Av strategiska skäl finns vapenindustrin och de besläktade flygplans- och missilindustrierna kvar i det globala Nord. USA har världens överlägset största militära budget: 649 miljarder dollar år 2018. Det är mer än nästa nio länder tillsammans: Kina, Saudiarabien, Ryssland, Indien, Frankrike, England, Japan, Tyskland och Sydkorea. USA är också världens största tillverkare och exportör av vapen. Utöver att försörja sin egen inhemska marknad står landet för 36 procent av världens vapenexport, med fokus på avancerade produkter såsom stridsflygplan och missiler. År 2019 såg listan över världens tio största vapentillverkare och deras omsättning ut så här:

Lockheed Martin (44,9 miljarder dollar, USA)

Boeing (26,9 miljarder dollar, USA)

Raytheon (23,9 miljarder dollar, USA)

BAE Systems (22,9 miljarder dollar, Storbritannien)

Northrop Grumman (22,4 miljarder dollar, USA)

General Dynamics (19,5 miljarder dollar, USA)

Airbus Group (11,3 miljarder dollar, Europa)

Thales (9 miljarder dollar, Frankrike)

Leonardo (8,9 miljarder dollar, Italien)

Almaz-Antey (8,6 miljarder dollar, Ryssland)⁶⁴

Sveriges långvariga militära neutralitet har skapat ett behov av en väsentlig nationell vapenindustri – inte bara för den svenska militärens behov, utan också för export till länder som vill vara oberoende av USA (och, under en stor del av 1900-talet, av Sovjetunionen) när det gäller vapeninköp. De två viktigaste svenska vapentillverkarna är Bofors, som delvis ägs av staten, och Saab, som inte längre tillverkar bilar, utan fokuserar på avancerade stridsflygplan och missiler. Bofors tillverkar missiler, anti-

64. SIPRI, "Global Arms Trade: USA Increases Dominance; Arms Flows to the Middle East Surge", den 11 mars, 2019.

tankvapen, luftvärns- och artilleripjäser, pansarvagnar och bepansrade fordon, stridsfartyg, torpeder, sjöminor, sprängmedel samt handeldvapen och ammunition till dessa.

År 2000 delades Bofors verksamhet mellan de två bolagen Saab Bofors Dynamics AB (missiler och anti-tankvapen) och BAE Systems Bofors AB (artillerisystem samt medel- och grovkalibrig ammunition). Det senare är ett dotterbolag till brittiska BAE Systems. Därmed är den svenska vapenindustrin knuten till militäralliansen Nato, trots landets formella neutralitet.

Vapenindustrin är en speciell bransch där inte bara pris och kvalitet spelar in, utan också politik. Vem vill regeringen att landets vapenindustri ska sälja vapen till och av vem vill kunden köpa vapen? Eftersom marknaden inte är helt öppen, utan formas av politiska faktorer, kan dess aktörer göra exceptionella vinster. Samtidigt är vapenhandel ofta förenat med korruption. Enligt Transparency International har en CIA-rapport fastslagit att "vapenhandel är orsaken till 40–45 procent av all korruption inom den globala handeln".⁶⁵

Utöver korruption är branschen full av hemliga avtal. Bofors har varit inblandat i flera vapenavtal som har brutit mot svensk lag. I maj 1984 polisanmäldes företaget för smuggling av 300 stycken luftvärnsrobotar av modellen Robot 70 via Singapore till Dubai och Bahrain, under åren 1979 och 1980. Efter en lång rättegång ålades företaget 1989 av Stockholms tingsrätt att betala vite för olaglig vapenexport.

I början av 1980-talet ville Indien förse sin armé med nytt tungt artilleri från Bofors. Olof Palme hade personligen förhandlat affären med premiärminister Indira Gandhi. Sverige skulle låta Indien köpa vapnen på kredit och lovade att leverera även om Indien befann sig i en väpnad konflikt. År 1983 och 1985 klagade den indiska regeringen på att Bofors använde sig av mellanhänder som fördrade affären. 1985 tillkännagav Bofors att man hade gjort sig av med alla mellanhänder i Indien, och 1986 lade Indien till slut en order på 410 stycken haubitsar av modell Haubits FH77 till ett pris av cirka 1,4 miljarder US-dollar. Men 1987 avslöjade Sveriges Radio att Bofors hade mutat centrala beslutsfattare i

65. Andrew Feinstein, "Corruption and the Arms Trade", *War Resisters' International* (2015). Se även Joe Roeber, *Parallel Markets: Corruption in the International Arms Trade* (London: Campaign Against Arms Trade, 2005).

Indien för att få igenom ordern. Bofors nekade till anklagelserna, men svenska utrikesdepartementet begärde att Riksrevisionen skulle utreda affären.

Rapporten från Riksrevisionen visade att Bofors hade betalat minst 260 miljoner kronor till ett företag i Schweiz ägt av W. N. Chadha, som hade varit Bofors agent i Indien i många år. I Sverige väcktes aldrig åtal mot Bofors, men i Indien öppnades ett korruptionsmål. Bofors vd Martin Ardbo vägrade dock att inställa sig inför rätten och ärendet lades ner.

Sverige är fortfarande en viktig vapenexportör. Hösten 2018 var Sverige värd för fredssamtal mellan parterna i Jemens inbördeskrig. Samtidigt har Sverige sedan 1998 sålt vapen till Saudiarabien, en helt central aktör i konflikten som har genomfört frekventa flygbombningar.⁶⁶ Så sent som 2017 öppnade Saab ett kontor i Abu Dhabi, Förenade Arabemiraten för att öka sin försäljning i regionen. I augusti 2019 rapporterade medier att Saabs radar- och ledningssystem Erieye, liksom patrullbåtar från det svenska företaget Swede Ship, användes av Saudiarabien i kriget i Jemen.⁶⁷ Den danska vapentillverkaren Terma utreds också för liknande anklagelser. Terma har sålt utrustning till och underhåll av stridsflygplanet Archangel, som har använts av Förenade Arabemiraten vid angrepp på Jemen. [...]

---

66. Louise Gårdemyr, "Kan Sverige-samtalen bana väg för fred i Jemen?" *OmVärlden*, den 20 november, 2018.

67. Svenska Freds, "Nya avslöjanden om svenska vapen i kriget i Jemen", *Svenska Freds*, den 14 augusti, 2019.

BLOCK 2

**KLIMATKRISEN &
PLANEKONOMI**

Luke Cooper
Framsteg kontra naturen?
Kan marxismen och
klasskampen förhindra
miljökrisen? (utdrag)
2008

[...]

Marx teori om människans alienation från naturen

I *Manuskripten* från 1844 är teorin om alienationen ett av de viktigaste kritiska begrepp som utvecklas. Det handlade, som Ben Fine och Alfredo Saad-Filho formulerar det, om ”individens förhållande till fysisk och mental aktivitet, medmänniskor och medvetandet om dessa processer”.¹ På den mest abstrakta, allmänna nivån, syftar alienation på det regressiva avskiljandet av vad som kunde (eller snarare borde) existera i harmoni. Marx hämtar termen från Ludwig Feuerbach, som hävdade att religionen förvrängde människans natur, när den försåg en varelse bortom den här världen, som stod över och bortom mänskligheten, med mänskliga kännetecken som kärlek.² För Feuerbach är alienationen mänsklighetens avskiljande från sina egna känslor och värden, vilka tycks tillhöra en utomstående makt.³ Marx utvecklar begreppet genom att tillämpa det på sin kritik av den kapitalistiska produktionen. Liksom religionen åtskiljer ”den mänskliga fantasins, den mänskliga hjärnans och det mänskliga hjärtats självverksamhet” från individen, tillhör arbetet som utförs

---

1. Ben Fine & Alfredo Saad-Filho, *Marx's Capital*. 4th ed. London 2004.

2. Ludwig Feuerbach, *The Essence of Christianity*.

3. Ibid.

av arbetaren ”en annan”, eftersom det skapar vinst åt privat kapital.⁴

Marx hävdar i *Manuskripten* att arbetaren utsätts för förfrämligande i den kapitalistiska produktionsprocessen från föremålet för sitt arbete: från själva arbetsprocessen, från människans skapande, omvandlande förmåga och slutligen från varandra.⁵ Han menar att arbetaren blir alienerad från de varor han/hon framställer eftersom han/hon saknar medlen för att konsumera dem – eftersom den kapitalistiska produktionen tvingar in honom /hennes i försvagande fattigdom och förtvivlan. Den kapitalistiska arbetsprocessen utsuger arbetaren, men för arbetaren framträder detta som om hans/hennes eget arbete, dvs. hans/hennes egen fysiska och mentala energi, skapar en omgivning utan hopp. Det leder i sin tur till att arbetaren förfrämligas från sig själv och andra arbetare.⁶ Dessa beståndsdelar i teorin om alienation är relativt välkända, men vad som inte är det är hur Marx band samman sin teori om alienation med sin förståelse av människans förhållande till naturen.

Marx menar att kapitalismen alienerar mänskligheten från det egna ”artlivet”. Den termen är inte vanlig eller vardaglig, men det Marx menar är människosläktets eller vår mänskliga naturs väsen. Både Marx och Engels hade, som beskrivits ovan, en materialistisk uppfattning om människans natur, vilken var rotad i det mänskliga arbetets förvandlande förmåga att omstrukturera den yttre naturen genom sin aktivitet. I *Manuskripten* hävdar Marx att, medan ”[d]juret är omedelbart ett med sin livsaktivitet... *Människan* gör själv sin livsaktivitet till ett objekt för sin vilja och sitt medvetande.”⁷ Det innebär att människosläktet, till skillnad från alla andra djur, genom ”[d]et praktiska frambringandet av en *objektvärld*”⁸ och ”[g]enom den framstår naturen som *hennes* [dvs. mänsklighetens] verk och hennes verklighet. Arbetets objekt är därför att *objektivera människans artliv*.”⁹ Medan djurlivet var ensidigt, koncentrerat till vissa ekosystem och vanor, var människolivet i allt högre grad ”*universellt*”¹⁰ när hela naturen blev ett objekt för mänsklig aktivitet.

4. Marx, *Texter i urval*, s. 62.

5. John Bellamy Foster, *Marx's Ecology: Materialism and Nature*. New York 2000, s. 72.

6. Marx, *Texter i urval*, s. 64.

7. Ibid, s. 64.

8. Ibid, s. 65

9. Ibid.

10. Ibid, s. 63

Naturens roll som ”livets direkta medel” och ”livsaktivitetens objekt” för den arbetande människan ledde Marx till att dra en provokativ slutsats. Arbetets alienation genom den kapitalistiska produktionens sociala relationer ledde till förfrämligande av dess ”aktiva roll i naturens omvandling”.¹¹ Det senare var människonaturens väsen och därmed, hävdade Marx, undergrävde kapitalismen människans själva ”artliv” – eftersom naturens omvandling ägde rum inom ett system av sociala relationer som i grunden var exploaterande och alienerande. I den här kritiken pekar Marx mot ett samhälle av fria producenter, dvs. med fri mänsklig aktivitet i vilken själva gränserna mellan arbete och nöje upplöses: kommunismen. Genom att frigöra mänsklig aktivitet från alienerande kapitalistisk produktion upprättar kommunismen ett samhälle som är ett sant uttryck för mänsklighetens väsentliga väsen.

Det innebar i sin tur att den kapitalistiska produktionens sociala relationer var alienerande, dvs. förfrämligande, och bröt loss mänskligheten från naturen. Precis som religionen exempelvis berövade människor sina egna sinnesförmågor, hade arbetare i industrikapitalismens nedsmutsade urbana centra ”nått den punkt där ljus, luft, renlighet, inte längre var en del av deras tillvaro, utan istället bestod deras materiella miljö av mörker, förorenad luft och obehandlat avloppsvatten.”¹² Samtidigt var feodalherren eller kapitalisten representant för och ägare till jorden på landsbygden, och därmed föreföll det de förfrämligade arbetarna att vara jorden som orsakade deras utarmning, när den verkliga orsaken var att några få kontrollerade jorden.¹³ För Marx underströk den senare punkten hans icke-romantiska inställning till historien; i *Manuskripten* påpekar han att alienationen uppstår ur det privata ägandet av produktionsmedlen i sig, istället för att vara specifikt för industrikapitalismen – även om den, i och med den senares inbrott, hade antagit en radikalt ny form.¹⁴

11. Foster, s. 72.

12. Ibid, s. 75.

13. Ibid, s. 74.

14. ”De sentimentala tårar som romantiken faller häröver delar vi inte... För det första är redan den feodala jordegendomen till sitt väsen den bortschackrade jorden, den jord, som gjorts främmande för människan och som därför konfronterar henne i form av en handfull storherrar. Redan vid den feodala jordegendomen åvilar jordens herravälde människorna såsom en främmande makt.” Marx, *Ekonomisk-filosofiska manuskripten*, i Marx & Engels, *Filosofiska skrifter*, s. 176.

Begreppet alienation är inte Marx egendom och var ett populärt ämne i romantiskt tänkande, där det talades om moderniseringens alienerande konsekvenser för det individuella psyket. Även om den användningen av begreppet i sig är framåtpekande, gav Marx vidareutveckling den ett specifikt materialistiskt innehåll. Det gör det möjligt för oss att utveckla en materialistisk förståelse av människans förfrämligande – med åtföljande subjektiva känslor av misär och förtvivlan – från varandra, och från den naturliga världen. I Marx föreställning om människans alienation från naturen, lägger han fram ett förhållande som systematiskt är förvrängt av kapitalistiska egendomsförhållanden, och hans argument har ett kraftfullt normerande innehåll i den mån det pekar mot möjligheten av en harmonisk framtid i ett kommunistiskt samhälle. Den här analysen förebådar, som John Bellamy Foster påpekar, hans senare användning av begreppet metabolism. Samtidigt som han vanligtvis använde det för att hänvisa till den metaboliska växelverkan mellan natur och samhälle, talade Marx i *Grundrisse* om en ”allmän samhällelig metabolism”, med vilket han föreslår en ”bredare innebörd” i det universella mönstret av ”behov och förmågor” som utformats under den kapitalistiska produktionen.¹⁵ Det senare beskrev den ”komplicerade, dynamiska, ömsesidigt beroende uppsättningen av behov och förhållanden som kommit till stånd och ständigt återskapats i alienerad form under kapitalismen.”¹⁶ Det här reser återigen, som i *Manuskripten* 1844, frågan om mänsklig frihet som oupplösligt förbunden med organiserandet av det mänskliga arbetet i förhållande till naturen.

I sina senare verk gjorde Marx det här mer konkret i sin teori om människosläktets alienation från naturen. Han gjorde det genom att analysera åtskiljandet av landsbygd och stad och den kapitalistiska jordbruksproduktionens nedbrytande karaktär. När han gjorde det reste han bredare frågor om slöseri och hållbarhet. Genom att införa begreppet ”metabolisk reva” i människans förhållande till naturen, fångade han in, vilket jag nu ska visa, ”själva kärnan i våra dagars föreställning om hållbar utveckling”.¹⁷

15. Foster, s. 158.

16. Ibid.

17. Ibid, s. 164.

Den ”metaboliska revan” i förhållandet mellan människa och natur som kapitalismen skapat

Marx materialistiska inställning erkänner att naturen framtvingar vissa villkor för hållbarhet som, när de väl brutits mot, undergräver själva förutsättningarna för människans reproduktion. Marx är mycket tydlig med, vilket återspeglar hans ståndpunkt beträffande naturens värdesättning i produktionsprocessen, att naturen, och specifikt jordbruksproduktionens livskraft, är en väsentlig grund för mänsklig produktion och reproduktion, eller, för att formulera det på ett annat sätt, det mänskliga livet i sig. Utan uppkomsten av ett överskott i jordbruket, understryker Marx, är alla högre former av produktion omöjliga, eftersom människans utveckling i annat fall skulle stå kvar på stadiet med jordbruk för överlevnad och ”så kunde det överhuvud varken vara tal om merprodukt eller om mervärde”.¹⁸

Det här perspektivet ledde Marx till att bli djupt bekymrad över de effekter som moderna industrimetoder inom jordbruket fick på jordens långsiktiga bördighet. När Marx skrev *Kapitalet* under 1860-talet, hade han blivit influerad av arbeten av den tyske jordbrukskemisten Justus von Liebig, som genomfört vetenskapliga studier om markförstöring.¹⁹ Vid den här tiden fanns det utbredd oro beträffande de regressiva effekterna på jordens bördighet av den långsiktiga användningen av kemiska gödningsämnen; till att börja med föreföll de öka jordens bördighet exponentiellt, men med tiden kom överutnyttjande att urlaka jorden och lämna den improduktiv. För Marx uttryckte det kapitalismens förhärdelse, som undergrävde jordbruket på lång sikt, bara för att göra större vinster på kort sikt. Analysen av den processen ledde honom till följande uppfattning:

”varje framsteg i det kapitalistiska jordbruket är inte endast ett framsteg i konsten att utsuga arbetarna utan också i konsten att utsuga jorden, ty varje framsteg som ökar dess fruktbarhet för en begränsad tidsperiod är samtidigt ett framsteg som förstör källorna till denna fruktbarhet.”²⁰

18. Marx, *Kapitalet. Tredje boken*, s. 696.

19. Foster gör en utförlig analys av Marx skrivelser om jordens bördighet och inflytandet från Liebig. Se Foster, s. 152–164.

20. Marx, *Kapitalet. Första boken*, s. 441–442.

Här innebär att ”utsuga jorden” – det som Marx till och med på annat håll hänvisade till som ”exploatering” – helt enkelt misslyckandet med att behålla jorden som ett medel för människans reproduktion. Han drog slutsatsen att kapitalismen: ”kan endast utveckla produktionstekniken och den samhällseliga organisationen genom att samtidigt förstöra all rikedomens urkällor: jorden och arbetaren.”²¹

Industrialiseringens och urbaniseringens effekter påskyndade för Marx bara ytterligare det kapitalistiska jordbrukets i grunden ekologiska destruktivitet – och därmed produktionens naturliga grundval. Han hävdade att även om de två sektorerna ursprungligen kan förefalla skilja sig åt genom att den ena ”förödde och ruinerade arbetskraften och därmed människans naturkraft” medan den andra gör detsamma ”mer direkt [med] markens naturkraft”, sammanstrålar de ”under den fortsatta utvecklingen”.²² ”[D]et industriella systemet på landsbygden”, hävdar Marx, ”försvagar arbetarna, och industri och handel å sin sida skaffar jordbruket medel att utsuga jorden.”²³ Detta var för Marx och Engels inte bara en fråga om produktionsmetoder i jordbruket,²⁴ utan det var relaterat till den mycket mer grundläggande frågan om kapitalismens separering av stad och land. Både Marx och Engels noterade att jordbrukets andel av befolkningen, med ökningen av jordens produktivitet genom mekanisering och kemisk gödning, i allt större utsträckning minskades till ett minimum, samtidigt som de ställdes inför behovet att underhålla snabbt växande industriella befolkningar som koncentrerades i stora städer.²⁵

Marx hävdade att dessa processer i sin helhet var uttryck för den djupa ”metaboliska reva” som kapitalismen åstadkom i människans förhållande till naturen, och som skapade ”betingelser som bryter sammanhanget i den lagbundna ämnesomsättningen i naturen på ett sätt som är omöjligt att reparera”.²⁶

Återigen kan vi se Marx framhålla att naturen föreskriver villkor för hållbarhet, vilka kapitalismen systematiskt våldför sig på, och han före-

21. Ibid, s. 442.

22. Marx, *Kapitalet. Tredje boken*, s. 720.

23. Ibid.

24. T. Benton, ”Marxism and Natural Limits: An Ecological Critique and Re-Construction”, *New Left Review* nr 178 (nov-dec, 1989) s. 51–86.

25. Foster, s. 155.

26. Marx, *Kapitalet. Tredje boken*, s. 719.

slår dessutom att denna ”metaboliska reva” var ett allmänt drag i dess utveckling. Problemet stötesten var att kapitalismen inte var intresserad av mänskliga behov, eller den ekologiska hållbarhet som var oupplösligt förenad därmed, utan i maximeringen av vinster ur investeringar på kortast möjliga tid. I följande ganska anmärkningsvärda citat ur *Kapitalet*, talar Marx om hur kapitalismen utplånar det mänskliga livets materiella grundval för framtida generationer:

”Men beroendet av marknadsprisernas fluktuationer för odlingen av speciella produkter från jorden och den ständiga växlingen av dess odling med prisfluktuationerna, hela andan i den kapitalistiska produktionen, som är inriktad på den närmast liggande penningvinsten, är en motsättning till jordbruket, vilken har att hushålla med de undan för undan sammanlänkade människogenerationernas samtliga livsbetingelser.”²⁷

När Marx gör den här kommentaren, lyckades han, som John Bellamy Foster observerar, inse – långt innan det blev ett populärt begrepp – den centrala betydelsen av ett hållbart program för produktionen, vilket garanterade att den materiella, naturliga grunden för mänskligt liv, jorden, inte förstördes genom hänsynslös expansion av industrin.²⁸ För Marx och Engels var bristen på hållbarhet i det kapitalistiska jordbruket ett av uttrycken för irrationaliteten i kapitalistisk utveckling i sig, vilken de främst betraktade som ett resultat av uppdelningen mellan stad och land. Marx och Engels såg båda hur kapitalismen hade lett till snabb urbanisering, som underblåstes av industrialiseringen både i stad och på landsbygd, vilken i allt större utsträckning undergrävde det gamla feodalsystemet. Den här tendensen till urbanisering uppstår, som David Harvey noterat, när kapitalismen blir allt mer koncentrerad i de geografiska regioner som är mest vinstgivande:

”Transporter och investeringar dras till centra för omfattande produktion, finanser och handel eftersom det är där som de sannolikt är mest vinstgivande. En kraftfull centripetal kraft gör sig märkbar när ojämna geografiska investeringar i transporter ger upphov till en ännu mer ojämn geografisk utveckling.”²⁹

[...]

27. Ibid, s. 554 (noten).

28. Foster, s. 164–165

29. Harvey, ibid

Separerandet av stad och land – ”metabolisk reva” – idag

Det faktum att Marx och Engels inte kunde ha förutsett omfattningen av den industriella urbaniseringen under 1900- och 2000-talet, gör deras oro för dess ekologiska inverkan desto mer framsynt. På varje punkt har Marx och Engels analys av trenderna i kapitalismens utveckling och dess ekologiska inramning verkligen bekräftats av händelseförloppet under de senaste 150 åren. Sedan 1800-talet har åtskiljandet av stad och land, dvs. snabb urbanisering, vuxit exponentiellt och överträffat den övergripande demografiska takten i tillväxten – och nått en omfattning som Marx och Engels skulle ha haft svårt att föreställa sig. FN:s *World Urbanisation Prospects* rapporterade 2005:

”Stadsbefolkningens globala omfattning ökade från bara 13 procent 1900 till 29 procent 1950 och... nådde 49 procent 2005. Eftersom världen förutses fortsätta att urbaniseras, förväntas 60 procent av den globala befolkningen leva i städer 2030. Det ökande antalet stadsinvånare ger den bästa anvisningen om dessa oförlikneliga trender omfattning; stadsbefolkningen ökade från 220 miljoner 1900 till 732 miljoner 1950 och beräknas ha nått 3,5 miljarder 2005.”³⁰

Det här har skapat enorma bördor för jordbruket, som måste tillgodoses ökad efterfrågan från konsumenter, samtidigt som lönsamhet bevaras gentemot andra delar av den kapitalistiska ekonomin. Den trend att ständigt öka nivån på produktiviteten i jordbruksarbetet med ny teknologi och maskiner som Marx hänvisade till, har fortsatt i snabb takt. Exempelvis nådde USA:s jordbrukssektor 1994 en sådan produktivitet att mängden korn som produceras per arbetstimme var 350 gånger högre än det som producerades av cherokeeserna med sina traditionella metoder.³¹ Men den här nivån på produktionen skulle inte vara möjlig om det inte var för att jordbruket fordrar enorma mängder av energi som produceras av fossila bränslen för att driva maskinerna. Samma studie

30. United Nations Department for Economic and Social Affairs (Population Division), *World Urbanisation Prospects 2005*, <http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2005wup.htm>.

31. M. Giampietro & D. Pimentel, ”The Tightening Conflict: Population, Energy Use, and the Ecology of Agriculture, 1994, finns på nätet, bl. a. http://www.npg.org/forum_series/tightening_conflict.htm.

noterar också att ”tillförseln av energi i det moderna jordbruket i USA är 50 gånger högre” än i självförsörjande jordbruk.³² På lång sikt består faran för den jorderodning som Marx uppmärksammade, men de nya kemiska gödningsämnen och bekämpningsmedel som delvis avvärjde den kris i jordbruket som Marx observerade under 1800-talet har dessutom förorenat miljön och minskat den biologiska mångfalden.

Den historiska utvecklingens gång ger också bekräftelse på ännu en aspekt av Marx analys, nämligen den metaboliska revans internationella dimension. Marx uppfattade, som Bellamy Foster påpekar, att den metaboliska revan på den sociala nivån var uppenbar inte bara i antagonismen mellan stad och land, utan också, med hänvisning till Marx skrifter om brittiska kolonistörers exploatering av irländsk jord, på ”en mer global nivå” när ”kolonier såg sin mark, sina resurser och jord borttrövad för att understödja industrialiseringen av de koloniserande länderna”.³³ Ur vår nutida standpunkt fortsätter vi att se sociala orättvisor och ojämlikhet i jordbruket, som internationellt fördjupar de ”metaboliska revorna”, både på en samhällelig och en naturlig nivå. Men det har antagit en annan form än den process som Marx pekade på i Irland.

Världskapitalismens ojämna och sammansatta utveckling har lett till att efterblivna former av böndernas jordbruksproduktion existerar sida vid sida med mer framskridna former i ett alltmer integrerat internationellt handelssystem. Medan det högproduktiva jordbruket i väst, å ena sidan, undergräver den långsiktiga ekologiska hållbarheten, skapar den, å andra sidan, en starkt konkurrensutsatt miljö för mindre producer. Jordbruket i väst producerar årligen, som Samir Amin noterar, så mycket som 1–2 miljoner kilo spannmål per jordbruk, medan den siffran för världens tre miljarder bönder kan variera mellan 10 000 och 50 000 kilo (för de som har tillgång till bekämpningsmedel, vissa maskiner och så vidare) ända ner till nivån för självförsörjning.³⁴ Amin pekar på faran att när väst öppnar marknader i syd för sina jordbruksprodukter kan levebrödet för tre miljarder bönder allvarligt undergrävas, tvinga in

32. Ibid.

33. Foster, s. 161.

34. Samir Amin, ”The Conditions for an Alternative Global System based on Social and International Justice”. Dokument från World Social Forum i Mumbai 2004.

dem i fattigdom eller rena misären.³⁵

Det skulle inte vara något problem att hitta en dryg nyliberal som skulle fråga: "Vad är problemet?" Denne skulle hävda att, när allt kommer omkring, innebär snabb global demografisk tillväxt en ökning av efterfrågan på jordbruksprodukter, varför tillgången måste öka för att tillmötesgå efterfrågan, och följaktligen är det fel, som Amin gör, att tala om att bönderna "hotas" av frihandeln med jordbruksprodukter. Även om det här argumentet först kan tyckas övertygande, är det avsiktligt missvisande och ytligt. En allt snabbare urbanisering och det åtföljande behovet av spridning av högproduktiva jordbruksmetoder, kommer att leda till miljöförstöring på kort till medellång sikt, och struntar i det faktum att produktion för avlägsna marknader är underkastad avbrott för kriser. Ännu billigare leverantörer kan också uppträda, vilket förstör jordbruket och mångfalden i både den lantliga och den urbana miljön, gör befolkningar beroende av importerade livsmedel, vars priser plötsligt kan stiga, eller också kan tillgången störas. Att formulera frågan i termer av "tillgång" och "efterfrågan" struntar, kort sagt, i det faktum att det handlar om verkliga människor, dvs. Verkliga samhällsklasser som står för tillgång och efterfrågan. En snabb kapitalistisk urbanisering är inte en krisfri, rationellt styrd process, utan är anarkisk och krisdrabbad, och uppstår speciellt när, vilket Amin lyfter fram, bönderna blivit systematiskt undergrävda eller helt och hållet konfiskerade. I Kina är exempelvis en del av orsaken till att urbaniseringen uppnåtts så snabbt under de senaste 20 åren den systematiska och avsiktliga exproprieringen av jordbrukare.

Det här visar att frågan om jordbruksproduktionen och dess ekologiska hållbarhet förblir en lika central fråga idag som den var under 1800-talet – visserligen ett problem som, tack vare den enorma ökningen av världshandeln, idag har mer av en internationell, global omfattning. Dagens miljökris har nästan alltid en viss global dimension. Hungersnöden i Niger (2005) kan exempelvis tyckas vara uttryck för ett lokalt sammanbrott i jordbruksproduktionen, dvs. Den sociala utvecklingens krav på miljön. Men faktum är att den var uttryck för strukturella faktorer på en global nivå; det fanns mycket mat på marknaderna, men de fattiga hade inte råd att köpa den på grund av skatter på livsmedel som framtvings

---

35. Ibid.

av IMF. Det visar, på en mer generell nivå, som Paul Burkett hävdar, att alla begrepp om miljökriser hänvisar till mänsklig utveckling genom natur och samhälle, och krisen inträder när den mänskliga utvecklingen är utsatt för begränsningar "utöver det normala".³⁶ Miljöförstöring leder, kort sagt, till sociala kriser, medan sociala kriser skapar miljöförstöring.

Analysen ovan visar att det helt klart finns tillräckligt med empiriska och deskriptiva bevis som visar att kapitalismens jakt på vinster i grunden rubbar människans förhållande till naturen, samtidigt som kapitalistisk exploatering lämnar arbetaren alienerad från både sina naturliga och sociala förhållanden. Låt oss nu föra över analysen till en djupare undersökning av kapitalackumulationens tendentiella lagar, och den ekologiska destruktivitet som är deras oundvikliga resultat.

Kapitalackumulationens ekologiska destruktivitet

Marx hävdade i början av *Kapitalet* (första boken) att i "de samhällen, där det kapitalistiska produktionssättet härskar, uppträder rikedom som en 'oerhörd varuanhopning'".³⁷ Ett tidigare otänkbart antal och register av varor och tjänster blev tillgängliga – och det, hävdade han, var en del av kapitalismens "civiliserande uppdrag". Metodologiskt sett intog Marx den här åsikten delvis därför att han insåg att varan inte kunde betraktas åtskild från det arbete den förkroppsligade, och dess användbarhet eller bruksvärde.³⁸ Kapitalismens historiska roll bestod, som noterats ovan, av att utveckla arbetets och produktionens tekniska och sociala form, och därigenom erbjuda den materiella grunden för att förkorta arbetsdagen och säkra levnadsstandarden. Men Marx insåg också att den kapitalistiska ackumulationens själva process egentligen motverkade dessa framsteg.

Det här kunde tydligt uppfattas med avseende på dess ekologiska destruktivitet; det var för Marx en produkt inte av moderna produktions-tekniker i sig utan det faktum att de äger rum i enlighet med den kapitalistiska ackumulationens lagbundna tendenser. Kapitalismen var, liksom tidigare klassamhällen, splittrad mellan konfiskerande och konfiskerade klasser, men den skilde sig genom den nya, dominerande roll som spel-

---

36. Burkett, s. 107.

37. Marx, *Kapitalet, Första boken*, s. 31.

38. Ibid, s. 32.

ades av kapital, marknad och varuproduktion. Marx sammanfattade verkliga kapitalismen som ett system med allmän varuproduktion, i vilket arbetarnas arbete – i privat ägd och kontrollerad produktion – framställer varor och tjänster för försäljning på marknaden. Det kräver att kapitalismen i grunden åtskiljer sfärerna för produktion och konsumtion, och en tredje sfär, baserad på marknadens utbyte, förmedlar dem. Inget av det här skulle kunna hända om det inte vore för kapitalets jakt efter att ackumulera, dvs. att expandera och skapa nytt kapital, i form av pengar (vinst), vilket sedan återinvesteras i jakten efter mer. Kapitalismens tendens till miljödestruktivitet ligger ytterst, som hävdats ovan, i jakten efter profit; det kan förklaras vetenskapligt genom Marx arbetsvärdelära – när den tillämpas på miljöförstöring. Paul Burkett har kallat det att ”nära sig” förhållandet mellan naturen och kapitalet utifrån ”värdeformen”. Termen är lämplig eftersom teorin är avhängig en förståelse av de olika former som värde uttrycks på under kapitalismen. På den mest abstrakta nivån är kapital självexpanderande värde och vad oss beträffar antar detta två huvudformer: varor och pengar.

I förkapitalistiska samhällen var pengar och varuförhållanden inskränkta, begränsade till vissa funktioner som spelade en ytterst perifer roll i samhällets reproduktion som helhet. I och med kapitalismen blir omvänt marknadsreglering av varor genom bytesvärdet den form i vilken produktionsprocessens värde (den samhälleligt nödvändiga arbetstiden) kommer till uttryck. Marx säger att bytesvärde är den enda form i vilken värde kan uttryckas under kapitalismen.³⁹ Värde blir följaktligen enhetligt uttryckt i de produkter som byts på marknaden, dvs. varor och pengar. Men källan till detta värde ligger inte i utbytet utan i produktionen, eftersom, som vi sett, arbetets utbyte med naturen är källan till all värdeproduktion. Kapitalisten måste betala för dessa produktionskostnader genom att köpa arbetskraft eller investera i maskiner (som förkroppsligar arbete från deras egen produktion). Med avseende på naturen och arbetet finns det följaktligen en avgörande skillnad, eftersom naturen inte kräver några kostnader för reproduktion, vilket arbetaren gör (dvs. de behöver lön för att köpa mat, kläder, tak över huvudet och så vidare). Det är en ”fri gåva” till kapitalackumuleringen – som felaktigt behandlas som en skenbart oändlig och fritt exploaterad källa till bruksvärde.

---

39. Burkett, s. 80.

Naturen blir emellertid värdesatt, men endast indirekt i förhållande till arbetskostnader, eller mer specifikt, kostnaden för reproduktionen av samhälleligt nödvändig arbetstid under givna naturförhållanden. Speciellt bördig eller lättarbetad jord betingar exempelvis en högre hyra, eftersom den skulle kräva mindre arbete att bruka, och därigenom sänka kapitalistens arbetskostnader. Det är i allmänhet ett drag i underordningen både av bytesvärde och bruksvärde under självexpanderande värde, dvs. själva kapitalet, och det leder, vilket är avgörande, till ”den allt större dominansen för lönsam försäljning... över produktion för bruk.”⁴⁰

Kapitalismen och den nuvarande ekologiska krisen

Ett antal drag i den nuvarande miljöförstörelsen kan förstås som uppkomna ur företrädet för lönsam försäljning över produktiv användning. David Held, Anthony Mc Grew m.fl. skisserar det samhälleligt goda och de behov som tillhandahålls av skogar:

”Skogar är ofantliga ekonomiska och ekologiska resurser, framför allt för trä. Trä är en vital beståndsdel i många industriella produkter och processer, som källa till bränsle, produkter baserade på papper och massa och är en resurs för snickeri, stängsel och möbler. Skogar tillhandahåller ekologiskt en enorm förvaringsplats för genetisk biomångfald och är en väsentlig beståndsdel i det globala atmosfär- och klimatsystemet.”⁴¹

Kapitalismen behandlar dock inte dessa bruksvärden rättvist, eftersom avskogningen drivs av efterfrågan på timmer, vilken har ökat under hela tiden efter andra världskriget. De tropiska skogarnas estetiska och kulturella förmåner är exempelvis kantade med svårigheter för kapitalet som källa till lönsam ackumulation. De kan i slutänden aldrig ge vinster som kan konkurrera med den fortsatta exporten av trävaror, vilka med minimala startkostnader är en ”fri gåva” från naturen. Även där naturskyddsområden utvecklas genom statliga initiativ, är de ständigt ansatta av marknaden. Det kan anta lagliga former när den privata sektorn utövar lobbying mot politiska institutioner, eller också kan de undergrävas av olaglig skogsavverkning eller tjuvjakt, medan staten är under-

---

40. Burkett, s. 81.

41. D. Held, A. McGrew m. fl., *Global Transformations: Politics, Economics, Culture*. Cambridge 1999.

finansierad och saknar medel för att genomdriva sina egna regleringar. I båda fallen inkräktar kapitalet på dessa områden och kräver att de öppnas för kapitalackumuleringen.

Beroendet av fossila bränslen som primär energikälla i det moderna samhället illustrerar också hur kapitalistiska samhällsförhållanden leder till djup irrationalitet i utvecklingen. Om vi för ett ögonblick bortser från deras ekologiska inverkan, kan vi fortfarande se att förnyelsebara energikällor och fossila bränslen fungerar i enlighet med fundamentalt olika dynamik vad gäller rum och tid – vilket gör fossila bränslen mycket bättre anpassade till ett system med allmän varuproduktion. I temporala termer är de förnyelsebara källorna obegränsade på lång sikt vad gäller exploatering, men de kan bara exploateras i begränsad hastighet. Medan fossila bränslen är en ”lagrad” resurs som, samtidigt som den har en begränsad mängd (och därför är tidsbegränsad), inte desto mindre kan exploateras i snabb takt, eller snarare begränsas de bara av de rumsliga begränsningar som påverkar hur snabbt reserverna kan lokaliseras och utvinnas. Processen med prospektering, produktion och försäljning av fossila bränslen gör den dessutom till en idealisk investering på ett sätt som förnyelsebar energiproduktion helt enkelt inte passar för. Den grundläggande skillnaden är att fossila bränslen, som energikälla, själva kan göras till varor, medan förnyelsebara källor, som vind, sol och vågor, inte bara är energikällor som sådana, utan medlen för att utnyttja dem i form av vindkraftverk, solpaneler och tidvattenfördämningar kan anta formen av varor och därför också kapital. För att solkraften ska tas upp i stor skala, skulle det krävas en övergång till en annan sektor av kapitalet, dvs. tillverkning och infrastruktur, med höga fasta kostnader och frågetecken som hänger över dess ”kommersiella livskraft” (dvs. lönsamhet). Samtidigt som liknande höga kostnader i allt större utsträckning är förknippade med utvinning av fossila bränslen, kompenseras de för närvarande av stigande oljepriser, vilket delvis är en konsekvens av materiell knapphet. Det finns dessutom en socialhistorisk dimension i och med att en sektor av den härskande klassen har samlat en betydande samhälllig makt i industrin för fossila bränslen som kan hindra forskning och innovation vad gäller förnyelsebara energikällor och därigenom nedvärdera dem som potentiell investering.

Både den moderna kapitalismen och den miljöförstöring den ger upphov till är internationell till sin omfattning. I den nuvarande världs-

ordningen är nivåer av internationalisering inte bara en fråga om handel, utan berör detaljerade nätverk för globaliserad produktion. Men de domineras av stora koncentrationer av företagskapital. En jämförelse år 2000 av storleken på företagsförsäljning med storleken på BNP visar att 51 av de 100 största ”ekonomierna” i världen var företag och bara 49 var länder.⁴²

David Harvey formulerar det så här:

”Ofantliga koncentrationer av företagsmakt [finns nu] inom energi, medier, läkemedel, transporter och även detaljhandel (exempelvis WalMart).”⁴³

Kapitalet inför därför ohämmad internationalisering, men bara på grundval av de stora monopolens dominans, och reproducerar därigenom systematiskt en ojämn utveckling med åtföljande ojämlikheter. Beträffande miljön leder det till flagranta ojämlikheter i nivåerna för konsumtionen av resurser och, alldeles tydligt relaterat till detta, miljöförstöring.

Trots detta ligger det i kapitalismens själva natur att dess centraliserande och monopoliserande drag existerar ömsesidigt sida vid sida med motverkande tendenser. På senare år har mycket sagts, med goda skäl, om Kinas dramatiska uppstigande som industriell världsmakt. Dess billiga arbetskraft och integration i det globala handelssystemet har spelat en nyckelroll i att stabilisera speciellt USA:s ekonomi.⁴⁴ Kinas uppstigande har åtföljts av en dramatisk ökning av miljöförstöringen. David Harvey noterar följande:

”De två huvudsyndarna i ökningen av utsläppen av koldioxid under de allra senaste åren har varit den globala ekonomins kraftcentrum, USA och Kina (som ökade sina utsläpp med 45 procent under det senaste årtiondet)... I Kinas fall fördubblas industrialiseringens snabbhet och ökningen av bilägandet trycket på energikonsumtionen. Kina har gått från självförsörjning i oljeproduktionen till att bli den nästa största importören efter USA.”⁴⁵

42. S. Anderson & J. Cavanagh, *Top 200*. Institute for Policy Studies, December 2000.

43. David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford 2005, s. 38.

44. Se Peter Main, ”From Mao to the Market”, *Fifth International* årg.2 (2007), nr 4.

45. Harvey, s. 173.

Dessa enkla fakta illustrerar omfattningen av kapitalismens konsumtionsproblem; för att stiga fram som en världsmakt, på en starkt konkurrenspräglad global marknad, är det naturligt och oundvikligt att en stat som Kina – som har tydliga imperieambitioner men ännu inte statusen som imperium – kommer att efterlikna produktionens form och metoder i världens främsta makt. Sådana stater kommer att ha en oundviklig tendens att använda existerande teknologier i ökad utsträckning för att öka den industriella produktionen, medan man undviker höga kostnader för forskning, utveckling och innovation. Det faktum att allt detta drivs av kaoset i marknadens konkurrens understryker det som Marx poängterade, att socialismen är den enda räddningen ur den här processen, eftersom den låter mänskligheten påbörja det långsiktiga arbetet med att rationellt reglera sitt utbyte med naturen på ett sätt som är ekologiskt hållbart. Idag existerar det alldeles tydligt ett grundläggande problem med slösaktig produktion och i en del stater rent slöseri när det gäller konsumtion. Den underblåses dessutom av en produktion av fossila bränslen som släpper ut koldioxid.

Kapitalackumulation och hållbarhet

Närmandet till förhållandena mellan kapital och natur enligt ”värdeformen” kan användas som en grund från vilken vi kan undersöka kapitalets ekologiska irrationalitet. Med all respekt för den kritiken av kapitalismen, vilken inom sin negering av produktionen för bruk eller behov, till förmån för lönsamhet, det är viktigt att notera att kapitalismen skapar sina egna funktionella behov, och att saker och ting därför kan komma att få ett bruksvärde inom dess ekonomiska process med kapitalackumulation. Michael Lebowitz formulerar det på följande sätt:

”Begreppet bruksvärde övergår från något som är inbäddat i ’varje system oavsett mänskliga behov’ till en mer specifik förståelse av hur samhälleliga önskningsar och behov formas under det kapitalistiska produktions sättet.”⁴⁶

Låt oss, med detta i åtanke, betrakta de fossila bränslenas roll i den kapitalistiska ackumulationsprocessen. Ett drag i den moderna jordbruks-

industrins ekologiskt sett djupt ohållbara karaktär är, som jag noterade ovan, dess beroende av fossila bränslen för att driva maskiner. För kapitalackumulationen inom jordbrukssektorn spelar fossila bränslen en avgörande roll i att driva det ”döda arbete” (dvs. maskinerna) som i stor omfattning kan öka produktiviteten. När fossila bränslen används i globala godstransporter spelar de en funktionell roll för kapitalet eftersom de sänker omloppstiden, och ökar därigenom, om allt annat är lika, lönsamheten.

Den senare punkten är extremt viktig, vad gäller kapitalackumulationens ekologiska irrationalitet, när den betraktas i samband med den moderna kapitalismens ojämna och sammansatta utveckling. Det kan visas genom att använda Marx analys av kapitalets kretslopp i *Grundrisse*. Marx såg att kapitalet i produktionsprocessen rör sig med en cirkulär dynamik genom olika former; den färdiga produkten (varan) säljs och omvandlas till pengar, vilka sedan återförvandlas i produktionens förutsättningar (råmaterial, verktyg, löner).⁴⁷ Han ville veta hur den rörelsen påverkade kapitalets självförverkligande, dvs. ackumulationen av profit. När Marx gjorde det, visade han hur kapitalismen skapade en viss spatial-temporal geografi, dvs. krävde en viss strukturering av rum och tid, vilken var djupt anti-ekologisk.

Cirkulationens avdelningar, hävdar Marx, upptog specifika mängder av tid, och de påverkade hur lönsamt företaget var. Ju snabbare kapitalets omlopp kunde fullbordas, desto mer varor kunde skapas av arbetet under varje given mängd tid; och, på samma sätt, ju snabbare de kunde säljas och återfås som vinst, desto större blev den totala mängden profit som återgick till kapitalisten. Spatiala avstånd tycktes, kort sagt, minska i förhållande till tiden. Det innebar att cirkulationens hastighet framträdde som en naturlig barriär mot arbetstidens förverkligande, eftersom ju längre cirkulationsprocessen varade – i tid – desto större mängd arbetskraft skulle behövas för att förverkliga samma mängd profit.⁴⁸ Marx drog slutsatsen att kapitalet:

”å ena sidan måste sträva efter att riva ner varje hinder för kommunikationen, dvs. för utbytet, och lägga under sig hela världen som sin marknad, strävar det å andra sidan efter att tillintetgöra rummet med

46. Citerat i Harvey, *Limits to Capital*. London 2006, s. 8–9.

47. Marx, *Grundrisse*. Harmondsworth 1973, s. 537–538.

48. *Ibid*, s. 538–539.

hjälp av tiden, dvs. att reducera den tid som det tar att komma från ett ställe till ett annat till ett minimum. Ju mer utvecklat kapitalet är, ju vidsträcktare den marknad är, på vilken det cirkulerar och som utgör cirkulationens bana i rummet – desto mer strävar det samtidigt efter större utbredning av marknaden och efter ytterligare tillintetgörelse av rummet genom tidsbesparing.”⁴⁹

Genom den här analysen går en minnesvärd föreställning om den kapitalistiska omvandlingens hastighet. Det påminner oss om Marx och Engels påstående i *Kommunistiska manifestet* att i och med kapitalismen ”allt som är fast förflyktigas” när samhället dramatiskt omvandlas. Föreställningen att kapitalismen ”erövrar jorden” tycks också påstå att den här ”tillintetgörelse[n] av rummet genom tidsbesparing” skapar kraftfulla krav beträffande naturen. Marx påstående att kapitalet i sig själv strävar efter att avskaffa cirkulationstiden – för att säkra cirkulation utan cirkulationstid – är slående suggestivt, eftersom det innebär att kapitalismen eftersträvar något som är fysiskt omöjligt. Det åberopar en bild av kapitalismen som kämpar för att bryta rummets och tidens lagar – den ultimata ”metaboliska revan”. Jakten efter att utvidga kapitalismen rumsligt (”erövra jorden”), samtidigt som den reducerar den tid som tillbringas i rörelse (”tillintetgöra rummet genom tiden”) driver även konkret på vissa mönster i utvecklingen. Om investeringarna exempelvis inte erbjuder en tillräcklig avkastning på en för kapitalisten tillräcklig kort tid, då blir de inte attraktiva, och det skapar motivation för en hel rad socialt och ekologiskt osunda ”genvägar” i produktionsprocessen. I mer allmänna termer måste därtill behovet av snabb avkastning negera alla försök till långsiktig och hållbar planering.

Därtill kan fogas de geografiska och infrastrukturella krav som skapas av dessa mönster för kapitalets cirkulation. Den senare kräver en viss geografi och skapar därför tendentiella mönster för utvecklingen. Se exempelvis på transport- och kommunikationssystemen. David Harvey noterar följande:

”Transport- och kommunikationssystemens spatialt fixerade och orörliga fysiska infrastrukturer (hamnar, flygplatser, transportsystem) krävs för att frigöra andra former av kapital och arbete för enkel rumslik rörelse.”⁵⁰

---

49. Marx, *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*. Stockholm 1971, s. 159–160.

50. David Harvey, *Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical*

Under de senaste femton till tjugo åren har minskningarna i kostnaden för godstransporter, och utvecklingen av kommunikationsteknologi, utformat ett av dragen i upprättandet av globala nätverk för produktion av varor och tjänster. Det internationella handelssystemet kan exempelvis planera hur kläder tillverkade i Kinas utsvettningfabriker rör sig till konsumenter i väst. Globaliseringen skapade ett verkligt deflationstryck i varorna, genom att använda dessa billiga källor till arbetskraft, vilket gjorde det ekonomiskt bärkraftigt att skeppa varor över hela världen.

Slutsats

Den globala kapitalismens i hög grad sammansatta, integrerade karaktär – trots alla ojämnheter och obalanser – har också en motsägelsefull social och politisk inverkan på alla utsugna och förtryckta klassers liv. Den globala produktionens och teknologins utveckling har en kraftfull förenande effekt på både arbetare, fattigbönder och städernas fattiga; när kommunikationens omfattning ökar, och den tid den tar minskar, blir det lättare (förvisso inte lätt) att organisera motståndet. Kapitalismen kommer samtidigt allt mer att dominera den förtryckta klassens tid, när den kräver ökad utsugning, medan den också förstör den rumsliga, dvs. naturliga miljön i vilken mänskligheten lever och arbetar. Kapitalismen skapar på det sättet förutsättningarna för sin egen negering – men dess destruktiva tendenser är sådana att Marx och Engels varning att historien kommer att sluta antingen i ”hela samhällets revolutionära omgestaltning eller med de kämpande klassernas gemensamma undergång” framstår som mer angelägen än någonsin.⁵¹

Även om man alltid ska vara försiktig med apokalyptiska förutsägelser, är det inte desto mindre graden av konsensus bland de som borde veta, vetenskapssamhället, som är anmärkningsvärt med den period vi lever i, och det är svårt att överskatta den ekologiska krisens omfattning. Så här formulerades det av 1 575 av världens framstående vetenskapsmän 1992:

”Människan och naturen befinner sig på kollisionskurs. Människans aktiviteter tillfogar miljön och livsviktiga resurser grov och ofta oåterkallelig skada. Om de inte kontrolleras kommer mycket av vår nu-

---

Development. London 2006, s. 101.

51. Marx & Engels, *Kommunistiska manifestet*, s. 10.

varande praxis att riskera den framtid vi önskar för det mänskliga samhället och planeten och djurriket, och kan förändra den levande världen så att det blir omöjligt att upprätthålla livet på det sätt som vi känner till. Grundläggande förändringar brådskar om vi ska kunna undvika den kollision som vår kurs kommer att medföra.”⁵²

På grundval av kända fakta borde väl alla rättänkande människor instämma i den analysen. Ändå gör de naturligtvis inte det. De rika och mäktiga förnekar antingen fortfarande det oförnekliga eller insisterar på att även om det behövs en del åtgärder för att förhindra de värsta katastroferna måste deras vinster vara okränkbara. Frågan – ”var finns roten till problemet” – är därför av oerhörd betydelse, inte av intellektuella utan av politiska orsaker. Kapitalismen må ha skapat en samhällig arbetsdelning som tillhandahållit den tekniska, vetenskapliga och materiella grunden för verklig jämlikhet mellan människor, för ett samhälle grundat på fria människor som inte är alienerade, men just den samhälliga uppdelningen har kommit att bli ett hinder för frigörelse, och måste störas. Den socialistiska organiseringen av produktionen kan återintegrera mänskligheten med naturen, dvs. avsluta dess alienation, på grundval av en växande kunskap om vår omgivning och ett program för en hållbar och ekologiskt sund utveckling.

Ett vanligt argument som ofta upprepas i den ekologiska rörelsen är att behovet av handling är ”alltför brådskande” för att börja tala om revolutionen eller socialismen som den nödvändiga lösningen på klimatförändringarna – även om kapitalismen ytterst kan klandras. På en nivå saknar det här argumentet grundläggande intellektuell konsekvens; kapitalismen är orsaken, men vi har inte tid att göra oss av med kapitalismen. Det är lika med att ha råttor i ditt hem men insistera på att du inte har tid att göra i ordning en råttfälla eftersom det är ”alltför bråttom”. Om vi samtidigt bara sprang runt och hävdade att vi behöver bli av med kapitalismen, skulle vi inte komma långt.

Vi behöver binda samman de underordnade klassernas sociala och ekonomiska kamp med behovet att försvara den naturliga miljön, som grundvalen för mänskligt liv. En nyckelaxel för socialistiskt ingripande

i miljörörelsen är, å ena sidan, den stora frågan om kapitalismen, men också, å den andra, behovet att ta upp de förtryckta klassernas sociala och ekonomiska krav, dvs. arbetarklassen, bönderna, de fattiga, ursprungsbefolkningarna och de utblottade. Massorna måste därför inte bara vinnas för en kamp för skydd av sin egen omedelbara, speciella miljö, utan också kampen mot produktionen av fossila bränslen och för en planerad övergång till förnyelsebara energier.

Medan kommunister i det förflutna band samman kampen om, låt oss säga, jobb eller löner med kampen för makten, måste vi idag binda samman kampen om exempelvis Stormen Katrinas efterverkningar i New Orleans, förra sommarens (dvs. 2007) nordeuropeiska översvämningar eller den centralafrikanska torkan med kampen mot kapitalismen och för arbetarklassens makt. Under det tjugoförsta århundradet kan vi förvänta oss framväxten av socialrevolutionära kriser, när institutioner i stater och hela regioner blir allvarligt undergrävda av ekologiska katastrofer. [...]

---

52. ”World Scientists Warning to Humanity”, Union of Concerned Scientists, 1992. Citerad ur John Bellamy Foster, ”The Scale of the Ecological Crisis”, i dennes *Ecology Against Capitalism*. New York 2002, s. 73.

Naomi Klein
Det här förändrar allt:
kapitalismen kontra klimatet
(utdrag)
2014

[...]

Otänkbara sanningar

När man går förbi de bord som ställts upp av Heartlandkonferensens sponsorer är det inte alls svårt att inse vad som är på gång. Heritage Foundation prånglar ut rapporter liksom Cato Institute och Ayn Rand Institute. Rörelsen för klimatförnekelse - som är långt ifrån någon organisk sammanslutning av "skeptiska" forskare - är rakt igenom en skapelse av det ideologiska nätverk som visas upp här, just det som kan ta åt sig den största delen av äran för att planetens ideologiska karta har ritats om under de fyra gångna decennierna. En undersökning av Riley Dunlap och statsvetaren Peter Jaques visade att så mycket som 72 procent av de böcker som förnekade klimatförändringen, de flesta utgivna på 1990-talet, kom från högerinriktade tankesmedjor, en siffra som stiger till 87 procent om privata utgåvor (som blir allt vanligare) inte räknas.

Många av dessa institutioner inrättades i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet, när USA:s affärselit fruktade att den allmänna opinionen började bli farligt antikapitalistisk och tenderade till, om inte socialism så i alla fall en aggressiv keynesianism. Som svar på detta lanserade de en kontrarevolution, en generöst finansierad intellektuell rörelse som hävdade att girighet och obegränsad profitjakt inte var

något att be om ursäkt för utan innebar det största hoppet om mänsklig frigörelse som världen någonsin sett. Under denna frihetsflagg kämpade de för sådana politiska idéer som skattesänkningar och utförsäljning av alla centrala statliga tillgångar, från telefoner till energi och vatten - den riktning som är mest känd i hela världen som "nyliberalism".

I slutet av 1980-talet, när Margaret Thatcher hade suttit vid rodet i Storbritannien och Ronald Reagan i USA och när kommunismen hade brutit samman, var dessa ideologiska krigare beredda att utropa sig som segrare: historien hade tagit slut och det fanns, som Thatcher ofta upprepade, "inget alternativ" till deras marknadsfundamentalism. De var fyllda av självbelåtenhet och nästa uppgift var att systematiskt befästa storföretagens befrielseprojekt vilket vanligtvis lyckades bäst under politisk oro och storskaliga ekonomiska kriser och förstärktes ytterligare genom avtal om frihandel och medlemskap i Världshandelsorganisationen.

Allt hade gått så bra. Projektet hade till och med lyckats med att mer eller mindre överleva 2008 års finanskollaps som direkt hade orsakats av en banksektor som hade befriats från så många tunga regleringar och kontroller. Men för dem som samlats här på Heartlandkonferensen är klimatförändring ett hot av ett annat slag. Det handlar inte om politiska motsättningar mellan republikaner och demokrater, det handlar om de fysiska gränserna för atmosfären och haven. Om de förfärliga förutsägelser som kommer från IPCC inte bemöts och om vårt vanliga levnadssätt faktiskt driver oss rakt mot brytpunkter som hotar vår civilisation, då är följderna uppenbara: det ideologiska korståg som kläcks i tankesmedjor som Heartland, Cato och Heritage måste göra tvärstopp. Inte heller de olika försöken att dämpa klimataktiviteten genom att påstå att den kan anpassas till marknadslogiken (utsläppshandel, klimatkompensation, mätning av naturens "tjänster" i pengar) lurade dessa sant troende det minsta. De vet mycket väl att vi har en global ekonomi som skapats genom och är helt beroende av förbränning av fossila bränslen och att ett så starkt beroende inte kan förändras genom några få försiktiga marknadsmekanismer. Det kräver hårdhänta ingrepp: omfattande förbud mot förgiftande verksamhet, kraftigt understöd till gröna alternativ, dyra bestraffningar för överträdelser, nya skatter, nya offentliga arbeten, återtagande av privatiseringar - listan över ideologiska skrämokott blir längre och längre. Kort sagt allt som dessa tankesmedjor - som alltid har

varit offentliga företrädare för långt mäktigare företagsintressen - ivrigt har gått till angrepp mot i flera decennier.

Dessutom har vi frågan om ”global rättvisa” som hela tiden återkommer i klimatförhandlingarna. Rättvisdebatten bygger på det enkla vetenskapliga faktum att global uppvärmning orsakats av en ansamling av växthusgaser i atmosfären under två sekler. Det betyder att de länder som fick en ordentlig tjuvstart med industrialiseringen har åstadkommit mycket mer utsläpp än de flesta andra. Och ändå drabbas många av de länder som har släppt ut minst först och värst av följderna av klimatförändringen (en följd av geografisk otur men också av den speciella sårbarhet som fattigdomen skapar). För att ta itu med denna strukturella orättvisa så handfast att det går att övertyga länder som Kina och Indien att inte destabilisera det globala klimatsystemet måste de tidiga nedsmutsarna som Nordamerika och Europa till att börja med axla en större del av bördan. Detta är vad Bolivias klimatförhandlare Angelica Navarro Llanos menade när hon föreslog en Marshallplan för jorden. Och det är den sortens omfördelning av förmögenhet som utgör det värsta av alla tankebrott på ett ställe som Heartland Institute.

Till och med insatser för klimatet på hemmaplan verkar för dem vara misstänkt likt socialism. Alla uppmaningar till tät bebyggelse med bostäder till överkomliga priser och helt nya allmänna transporter är uppenbarligen bara metoder för att ge understöd till fattiga som inte har förtjänat det. För att inte tala om vad detta krig mot kolet betyder för själva grundtanken om global frihandel, med dess påstående att geografiska avstånd bara är en ren fantasi som kommer att krossas av Walmarts diesellastbilar och Maersks containerfartyg.

Men mer grundläggande än något av detta är deras stora skräck för att, om det fria marknadssystemet verkligen har satt igång fysiska och kemiska processer som om de tillåts fortsätta i obegränsad omfattning hotar stora delar av mänskligheten och dess existens, så har ju deras korståg för att moraliskt frälsa kapitalismen varit förgäves. Inför sådana hot är girighet när allt kommer omkring inte alls så bra. Och det är detta som ligger bakom den snabbt växande förnekelsen av klimathotet bland hårdhudade konservativa. De har insett att så fort de medger att klimatförändringen finns på riktigt förlorar de den centrala ideologiska striden i vår tid - om vi måste planera och styra våra samhällen så att de avspeglar våra mål och värderingar eller om den uppgiften kan anförtros

marknadens magi.

Föreställ dig för ett ögonblick hur allt detta ser ut för en karl som Heartlands styrelseordförande Joseph Bast, en gemytlig skäggig figur som studerat ekonomi vid University of Chicago och som under en längre intervju berättade för mig att hans personliga kallelse var att ”befria människor från andra människors tyranni”. För Bast verkar klimataktivitet vara världens undergång. Det är det inte, eller behöver i varje fall inte vara det, men i alla avseenden är handfast begränsning av utsläpp byggd på vetenskaplig grund lika med *hans* världsuntergång. Klimatförändringen spränger den ideologiska grund som den nutida konservatismen vilar på. Ett trossystem som förtalar kollektiva handlingar och förklarar krig mot alla inskränkningar för företag och mot allt offentligt går helt enkelt inte ihop med ett problem som kräver kollektiv handling i en aldrig tidigare skådad omfattning och en drastisk inskränkning av de marknadskrafter som till stora delar bär ansvaret för att ha åstadkommit och fördjupat krisen.

Och för många konservativa, framför allt de religiösa bland dem, blir utmaningen ännu djupare, eftersom den inte bara hotar tron på marknaderna utan också centrala kulturella föreställningar om vad människorna gör här på jorden. Är vi herrarna som finns här för att kuva och dominera eller är vi en art bland många andra, utlämnade till godtycket hos krafter som är mer komplicerade och oförutsägbara än vad till och med våra mest kraftfulla datorer kan åstadkomma någon modell för? Som Robert Mane, professor i statsvetenskap vid La Trobe University i Melbourne säger: klimatvetenskap är för många konservativa ”en förolämpning mot deras djupaste och mest omhuldade grundläggande tro på 'mänsklighetens' förmåga och i själva verket dess rätt att lägga under sig jorden och alla dess frukter och att etablera ett 'herravälde' över naturen.” Han noterar att för dessa konservativa ”är en sådan tanke inte bara felaktig. Den är intolerabel och djupt förolämpande. De som predikar den doktrinen måste motarbetas och till och med fördömas.”

Och fördömer gör de, ju mer personligt desto bättre - vare sig det rör sig om den före detta vicepresidenten Al Gore för de palats han har, eller den berömda klimatforskaren James Hansen för det arvode han tar för sina föredrag. Så finns det också ”Climategate”, en påhittad skandal där folk från Heartland och deras förbundna hackade sig in på klimatforskarens e-post och påstod sig ha hittat manipulerade uppgifter

(forskarna förklarades gång på gång oskyldiga till att ha gjort något fel). År 2012 satte Heartland till och med sig självt i knipa genom att driva en affischkampanj som jämförde dem som tror på klimatförändring (*warmists* på förorenarnas språk) med den mordiska kultledaren Charles Manson och Unabombaren Ted Kaczinsky. "Jag tror ändå på global uppvärmning. Gör du?" frågade den första affischen med röda feta bokstäver under en bild av Kaczinsky. För folket vid Heartland ingår förnekandet av klimatforskningen i ett krig och det är något de gillar.

Många av förnekarna medger ganska öppet att de misstror forskningen på grund av att de känner en stark fruktan för klimatförändringen, för om den verkligen går att belägga blir de politiska följderna katastrofala. En brittisk bloggare som regelbundet talar på Heartlands sammankomster, James Delingpole, har påpekat: "Den moderna miljörörelsen framhåller med framgång många av de frågor som ligger vänstern varmt om hjärtat: omfördelning av förmögenheterna, högre skatter, fler ingrepp av staten, regleringar." Heartlands ordförande Joseph Bast uttrycker sig ännu tydligare. För vänstern är "klimatförändringen perfekt ... Den är anledningen till att vi bör göra allt som den i alla fall har velat göra."

Bast som inte har särskilt mycket av den självgodhet som är vanlig bland många förnekare är lika ärlig när det gäller att medge att han och hans kolleger inte började engagera sig för klimatfrågor på grund av att de hade upptäckt svagheter i de vetenskapliga slutsatserna. I stället blev de oroade av de ekonomiska och politiska följderna av dessa slutsatser och därför började de ifrågasätta dem. "När vi betraktar den här frågan säger vi: Det är ett recept för en massiv utbyggnad av statsmakten", sa Bast till mig och slutade med: "Innan vi tar det steget ska vi granska forskningen en gång till. Så tror jag att konservativa och libertarianska grupper sa sig när de tänkte efter och sa: Vi kan inte bara godta det här som en trosbekännelse, vi måste forska på egen hand."

Nigel Lawson, Margaret Thatchers före detta finansminister som har börjat förkunna att "grönt är det nya röda", har genomgått en liknande intellektuell utveckling. Han berömmar sig av att ha privatiserat centrala brittiska tillgångar, sänkt skatterna för de rika och brutit stora fackförbunds makt. Men klimatförändringen åstadkommer, för att citera honom, "en ny rättighet att tränga in, lägga sig i och reglera." Han drar av detta slutsatsen att det måste röra sig om en konspiration - den klassiska teleologiska omvändningen av orsak och verkan.

Rörelsen för förnekande av klimatförändring är full av figurer som slår knut på sig själva med liknande förklaringar. Där finns gamla fysiker som Fred Singer som har arbetat med teknisk utveckling för USA:s krigsmakt och som i regleringarna av utsläpp tycker sig höra ett förvrängt eko av den kommunism han kämpade mot under kalla kriget (övertygande dokumenterat av Naomi Oreskes och Eric Conway i boken *Merchants of Doubt*). Till samma grupp hör Tjeckiens förra president, Vaclav Klaus, som talade vid en av Heartlands konferenser när han fortfarande var statsöverhuvud. För honom, vars karriär inleddes under det kommunistiska styret, tycks klimatförändringen ha medfört ett återupplivande av kalla kriget. Han jämför försöken att förhindra den globala uppvärmningen med "de kommunistiska centralplanernas ambitioner att kontrollera hela samhället" och säger: "för en som tillbringat större delen av sitt liv under kommunismens 'ädla' era är detta omöjligt att godta."

Och man kan förstå att från deras synpunkt måste den vetenskapliga sanningen om klimatförändring förefalla påtagligt orättvis. Människor som deltog i Heartlands konferenser trodde ju att de hade vunnit de ideologiska krigen - om än inte rättvist så i alla fall fullständigt. Nu förändrar klimatforskningen allt. Hur ska man kunna vinna en strid mot statliga ingripanden om själva möjligheten att leva på vår planet kräver statliga ingripanden? På kort sikt kan man hävda att de ekonomiska kostnaderna för att ingripa är större än kostnaderna för att låta klimatförändringen fortsätta några decennier till (och en del nyliberala ekonomer håller med hjälp av nyttokostnadskalkyler och framtida "diskontering" på att driva sådana resonemang). Men de flesta tycker faktiskt inte om att deras barns liv "diskonteras" i någon annans excel-plan och de brukar ha en moralisk motvilja mot tanken att låta länder försvinna eftersom det skulle bli alltför dyrt att rädda dem.

Det är därför de ideologiska krigare som hade samlats på Marriott har dragit slutsatsen att det finns bara ett sätt att stoppa ett så stort hot som detta, och det innebär att påstå att tusentals forskare ljuger och att klimatförändringen är en noga planerad bluff. Att påstå att stormarna inte alls blir starkare, det är bara som vi inbillar oss. Och skulle det vara så att de har blivit kraftigare beror det inte på något som människor gör - eller kunde sluta att göra. De förnekar med andra ord verkligheten, eftersom följderna av denna verklighet helt enkelt är otänkbara.

Och här kommer min obekväma sanning: Jag tror att dessa hård-

hudade ideologer förstår den verkliga betydelsen av klimatförändringen bättre än de flesta "varmisterna" i politikens mitt, de som fortfarande påstår att våra reaktioner kan bli gradvisa och smärtfria och att vi inte behöver börja kriga med någon, inte ens med de företag som säljer fossilt bränsle. Innan jag går vidare vill jag uttrycka mig helt klart. Som 97 procent av världens klimatforskare intygar har folket i Heartland fullkomligt fel om forskningen. Men när det handlar om de politiska och ekonomiska *konsekvenserna* av dessa vetenskapliga upptäckter och framför allt karaktären av de grundliga förändringar som krävs, inte bara för vår energianvändning utan för den ideologi som vår liberaliserade och profitinriktade ekonomi vilar på, ser de allt fullkomligt klart. Förnekarna tar fel i många detaljer (...) men när det gäller omfattningen och grundligheten i de förändringar som krävs för att undvika katastrofen har de räknat alldeles rätt.

Vad pengarna beträffar...

När mäktiga ideologier ifrågasätts genom oomkullrunneliga belägg från verkligheten dör de ändå inte ut fullständigt. De blir i stället till kulter i marginalen. Ett fåtal trofasta blir alltid kvar och kan intala varandra att problemet inte var ideologin, det var svagheten hos ledarna som inte tillämpade reglerna tillräckligt bestämt. (...) Vid det här stadiet i historien - efter Wall Streets sammanbrott 2008 och bland alla ekologiska kriser - borde frimarknadsfundamentalisterna, om det funnits någon rättvisa, ha förvisats till en liknande betydelselös tillvaro där de obemärkt kunde klappa sina exemplar av Milton Friedmans *Frihet att välja* och Ayn Rands *Och jorden skälvde*. De klarar sig från detta skändliga öde eftersom deras idéer om företagsamhetens befrielse, hur verklighetsfientliga de än kan bevisas vara, fortfarande är så lönsamma för världens miljardärer så att de får både mat och kläder i sina tankesmedjor av Charles och David Koch, ägare till de brokiga jätteföretagen för smutsig energi Koch Industries, och från ExxonMobil.

De tankesmedjor som stöder förnekarna och andra stödgrupper i det som sociologen Robert Brulle kallar "rörelsen mot miljörörelsen" drar till exempel enligt en färsk undersökning tillsammans in över 900 miljoner dollar per år för sitt arbete med diverse högerkampanjer, det mesta i form av "oklara bidrag" - medel från konservativa organisationer som inte helt säkert kan spåras.

Detta visar begränsningarna med teorierna om exempelvis kulturellt präglade åsikter som enbart handlar om individualpsykologi. Förnekarna sysslar inte bara med att skydda sin egen personliga världsåskådning - de skyddar mäktiga politiska och ekonomiska intressen som har gynnats kraftigt av Heartlands och andras sätt att fördunkla debatten om klimatet. Bindningarna mellan förnekarna och dessa intressen är välkända och väl dokumenterade. Heartland har fått över en miljon dollar från Exxon-Mobil tillsammans med stiftelser med anknytning till bröderna Koch och den bortgångna konservativa finansären Richard Mellon Scaife. Exakt hur mycket tankesmedjan får från företag, stiftelser och enskilda med förbindelser till fossilbränsleindustrin är fortfarande oklart på grund av att Heartland inte offentliggör namnen på dem som donerar pengar till dem. De påstår att de upplysningarna skulle ta uppmärksamheten från "betydelsen av vår inställning". I själva verket har interna dokument som läckt ut avslöjat att en av Heartlands stora donatorer är anonym - en ljusskygg individ som har skänkt mer än 8,6 miljoner dollar speciellt till tankesmedjans angrepp på klimatforskningen.

Samtidigt är de forskare som framträder vid Heartlands klimatkonferenser i nästan samtliga fall så indränkta i dollar från fossila bränslen att man praktiskt taget kan känna det på lukten. Låt mig nämna två exempel: Patrick Michaels från Catoinstitutet, som höll inledningsanförandet för konferensen år 2011, sa en gång till CNN att 40 procent av hans konsultföretags inkomster kommer från oljeföretag (Cato har mottagit pengar från ExxonMobil och familjen Kochs stiftelser). En undersökning som Greenpeace gjort av en annan av talarna, astrofysikern Willie Soon, visade att 100 procent av hans nya forskningsanslag 2002 och 2010 hade kommit från donatorer med anknytning till fossilbränsleindustrin.

Folk som har fått betalt för att torgföra dessa forskares åsikter - på bloggar, i insändare och i tv-framträdanden - finansieras ur många av de redan nämnda källorna. Pengar från de stora oljeföretagen finansierar Committee for a Constructive Tomorrow, där man hittar Marc Moranos hemsida och det finansierar också Competitive Enterprise Institute, en av Chris Horners intellektuella hemvister. Ett reportage i *The Guardian* från februari 2013 avslöjar att ett nätverk av anonyma amerikanska miljardärer mellan 2002 och 2010 hade skänkt nästan 120 miljoner dollar till "grupper som sprider tvivel om forskningen bakom klimat-

förändringen ... den kraftiga strömmen av pengar inledde en konservativ motattack mot Barack Obamas miljöprogram. Den omöjliggjorde alla möjligheter att kongressen skulle göra något åt klimatförändringen.”

Det går inte att exakt få reda på hur dessa pengar formar åsikterna hos dem som tar emot medlen eller om de har någon betydelse alls. Vi vet att om man har ett betydande ekonomiskt intresse i fossilbränsle-ekonomin blir man, vilken politisk anknytning man än har, mer benägen att förneka verklighetens klimatförändring. Ett exempel är att de enda delar av USA där åsikterna om klimatförändring är något mindre delade än i andra delar av landet är i regioner som är starkt beroende av utvinning av fossila bränslen - som kolgruveområdet i Appalacherna och kusten vid Mexikanska golfen. Där förnekar republikanerna fortfarande klimatförändringar på samma sätt som de gör i resten av landet men det gör också många av deras demokratiska grannar (i delar av Appalacherna tror bara 49 procent av demokraterna på en klimatförändring orsakad av människor, jämfört med 72-77 procent i andra delar av landet). Kanada har samma regionala uppdelning. I Alberta, där inkomsterna skjuter i höjden på grund av tjärsanden, var det bara 41 procent av de tillfrågade som svarade att människor bidrar till klimatförändringen. I östra Kanada, som har upplevt mycket mindre uppseendeväckande fördelar av utvinning av fossila bränslen svarar 68 procent av de tillfrågade att det är människor som värmer upp planeten.

En liknande uppdelning kan också iaktas bland forskarna. Visserligen anser 97 procent av de aktiva klimatforskarna att människan är den viktigaste orsaken till klimatförändring, men bland ”ekonomiska geologer” - det vill säga geologer som studerar naturformationer för att göra dem kommersiellt brytningsvärda - är siffrorna radikalt annorlunda. Bara 47 procent av dem tror på att klimatförändringen orsakas av människor. Slutsatsen av allt detta blir att vi alla har en benägenhet att förneka sanningen när den blir alltför kostsam. Som Upton Sinclair så elegant formulerade saken: ”Det är svårt att få en människa att förstå någonting när hennes lön är beroende av att inte förstå det.”

Plan B: Bli rik på en varmare värld

Ett av de mest intressanta resultaten av de många färska studierna om uppfattningen av klimatet är det tydliga sambandet mellan vägran att acceptera forskningsrönen om klimatförändring och sociala och ekonom-

iska privilegier. En övervägande del av dem som förnekar klimatförändringen är inte bara konservativa utan också vita och män, en grupp som har högre inkomster. Och de är mycket mer benägna än andra vuxna att vara mycket säkra på sina åsikter, hur uppenbart felaktiga de än kan vara. En mycket diskuterad avhandling om detta ämne av sociologerna Aaron McCright och Riley Dunlap (med den minnesvärda titeln ”Cool Dudes”, Coola snubbar) drog slutsatsen att som grupp var konservativa vita män med bestämda åsikter om den globala uppvärmningen nästan sex gånger mer benägna att tro att klimatförändring ”aldrig händer” som resten av de vuxna tillfrågade. McCright och Dunlap ger en enkel förklaring till detta fenomen: ”Konservativa vita män har i oproportionellt hög grad intagit maktpositioner i vårt ekonomiska system. Med tanke på den omfattande utmaning som klimatförändringen utgör mot det industrikapitalistiska ekonomiska systemet är det föga överraskande att de konservativa vita människors starka försvar av det rådande systemet får dem att förneka klimatförändringar.”

Men förnekarnas relativa ekonomiska och sociala privilegier gör inte bara att de har mer att förlora på genomgripande sociala och ekonomiska förändringar. Det ger dem också möjlighet att se lugnare på riskerna av klimatförändringar, om det skulle visa sig att deras annorlunda åsikter var felaktiga. Det föll mig in när jag lyssnade på ännu en talare vid Heartlands konferens som visade upp något som bara kan beskrivas som en total brist på empati för offren för klimatförändringen. Larry Bell (rymdarkitekten) lockade fram mycket skratt när han talade om för publiken att lite värme inte är så dumt. ”Jag flyttade till Houston med flit!” (Houston befann sig då mitt i något som skulle visa sig bli det torraste året i Texas som någonsin registrerats.) Den australiensiske geologen Patrick Michaels påstod att ”världen faktiskt mår bättre från mänsklig synpunkt under varmare tider”. Och han sa att människor som oroade sig för klimatförändringen skulle göra samma sak som fransmännen gjorde efter det att den förödande värmeböljan i Europa 2003 dödade nästan 15 000 personer enbart i Frankrike: ”De upptäckte Walmart och luftkonditionering.”

Jag lyssnade på dessa lustigkurrar samtidigt som uppskattningsvis tretton miljoner människor på Afrikas horn svalt på den förtorkade jorden. Det som gör dessa förnekare så känslolösa är deras fasta övertygelse att, om de har fel om klimatforskningen är några graders upp-

värmning ingenting som rika människor i industrialiserade länder behöver oroa sig så mycket för.¹ ("När det regnar går vi under tak. När det är varmt söker vi oss till skuggan", förklarade kongressledamoten Joe Barton från Texas vid ett kongressförhör i underutskottet för energi och miljö.)

Alla de andra då, tja de borde sluta jaga bidrag och sätta igång och tjäna pengar. (Strunt i att Världsbanken i en rapport 2012 varnade för att fattiga länder som drabbas av stormar, torka och översvämningar redan har så höga kostnader för detta att det "hotar att omintetgöra flera decenniers hållbar utveckling".) När jag frågade Patrick Michaels om rika länder inte är skyldiga att hjälpa fattiga att betala för dyra anpassningar till ett varmare klimat fnös han: Det finns ingen anledning att ge resurser till länder "eftersom deras politiska system av någon anledning saknar förmåga att anpassa sig". Den verkliga lösningen var mer frihandel, påstod han.

Michaels vet säkert väl att frihandel knappast kan hjälpa öbor när deras länder försvinner, och lika väl vet han utan tvivel att de människor på planeten som drabbas värst av värme och torka inte kan lösa sina problem genom att köpa ett nytt luftkonditioneringssystem på kreditkortet. Och det är på den punkten mötet mellan extrem ideologi och klimatförnekelse blir riktigt farligt. Det är inte bara så att dessa "Coola snubbar" förnekar klimatforskningen eftersom den hotar att göra slut på deras dominans-baserade världsbild. Det är därför att denna världsbild förser dem med de intellektuella redskapen för att räkna bort stora delar av mänskligheten och till och med att räkna ut hur de ska göra sig förtjänster på den härdsmltan.

Att inse vilket hot detta tänkesätt, som innebär ett utplånande av empatin - och som kulturteoretikerna kallar "hierarkiskt" och "individualistiskt" - utgör är något mycket angeläget, eftersom klimatförändringen kommer att sätta vår moraliska karaktär på prov på ett sätt som sällan förekommit. När USA:s handelskammare försökte förhindra att det amerikanska naturvårdsverket skulle reglera koldioxidutsläppen hävdade

---

1. Mycket av denna känsla av säkerhet bygger på fantasier. De rika kan visserligen klara av att köpa sig en viss säkerhet under en tid, men till och med den rikaste nationen på vår planet kan falla samman vid en stor chock (som orkanen Katrina visade). Och inget samhälle, hur väl det än finansieras och styrs kan verkligen anpassa sig till väldiga naturkatastrofer när den ena kommer snabbt och våldsamt, hack i häl på den nyss föregående.

de vid en uppvaktning att i händelse av global uppvärmning "kan befolkningen anpassa sig till varmare klimat genom en rad anpassningar i fråga om beteende, fysiologi och teknik".

Dessa anpassningar oroar mig mer än något annat. Om vår kultur genomgår någon sorts fundamental förändring i sina styrande värderingar, hur kan vi ärligt tro att vi ska "anpassa" oss till de människor som blivit hemlösa och arbetslösa genom allt intensivare och allt vanligare naturkatastrofer? Hur ska vi behandla de klimatflyktingar som kommer till våra kuster i läckande båtar? Hur ska vi klara oss när sötvatten och mat blir ännu mer sällsynt?

Vi vet vad svaren på dessa frågor är, eftersom processen redan pågår. Företagens jakt på naturtillgångar blir än mer rovgirig och våldsam. Bördig mark i Afrika kommer även i fortsättningen att beslagtas för att garantera mat och bränsle till rikare nationer, och utlösa en ny våg av nykolonial plundring som drabbar de mest plundrade platserna på jorden (vilket journalisten Christian Parenti så väl dokumenterar i sin bok *Tropic of Chaos*). När extrem värme och våldsamma stormar utplånar små bondgårdar och fiskebyar överlämnas marken till stora utvecklingsbolag för att bli jättehamnar, lyxhotell och industriområden. Landsbygdsbor som tidigare varit självförsörjande förlorar sin mark och uppmanas att flytta in i den växande slummen i städerna - för sin egen säkerhet, säger man till dem. Torka och svält används även i framtiden som förevändningar för att marknadsföra genetiskt manipulerat utsäde som tvingar bönder att skuldsätta sig.

I de rikare nationerna kommer vi att skydda våra största städer med dyra havsvallar och stormbarriärer samtidigt som vi utlämnar väldiga områden i kustområdena, där fattiga och urbefolkning bor, till den förödelse som orsakas av stormar och högre vattenstånd i haven. Vi kan mycket väl göra detsamma på världsnivå och använda smarta tekniska lösningar för att sänka temperaturen på hela jorden, lösningar som utgör en mycket större fara för dem som lever i tropikerna än på norra halvklotet [...]. Och i stället för att erkänna att vi står i skuld till migranter som tvingats fly från sin mark till följd av det vi gjort (eller inte gjort) bygger våra regeringar ständigt effektivare fästningar och inför ännu mer drakoniska lagar mot immigration. Och i den nationella säkerhetens namn ingriper vi utländska konflikter om vatten, olja och brukbar jord eller startar egna konflikter. Kort sagt kommer vår kultur att göra vad

den redan gör, bara ännu brutalare och mer barbariskt, eftersom det är vad vårt system är utformat för att göra.

På senare tid har ganska många stora multinationella företag börjat tala öppet om hur klimatförhållanden kan påverka deras affärer och försäkringsbolagen följer detta på nära håll och diskuterar de allt oftare förekommande katastroferna. Direktören för Swiss Re Americas har till exempel medgett att "Vad som håller oss vakna på nätterna är klimatförändringen", medan företag som Starbucks och Chipotle har slagit larm om att extremt väder kan påverka tillgången på viktiga ingredienser. I juni 2014 varnade Risky Business Project - som leds av miljardären och före detta borgmästaren i New York, Michael Bloomberg, samt USA:s före detta finansminister Henry Paulson och hedgefondgrundaren och miljöfilantropen Tom Steyer - för att klimatförändringen skulle komma att kosta USA:s ekonomi miljarder dollar varje år enbart på grund av skador vid kusterna till följd av högre vattennivåer. Gruppen sa att företagsvärlden måste ta detta och andra hot på allvar.

Sådana uttalanden uppfattas ofta som stöd för kraftfulla aktioner för att förhindra uppvärmningen. Men det är fel. Att en del företag är beredda att erkänna de troliga följderna av klimatförändring innebär inte att de stöder sådana hårdhänta åtgärder som skulle hålla uppvärmningen under två grader. I USA har försäkringslobbyn till exempel varit den mest högljudda sektorn när det gäller den växande påverkan, och de största bolagen har anställt grupper av klimatforskare som ska kunna hjälpa dem att förbereda sig för de katastrofer som kan komma. Men ändå har industrin inte gjort särskilt mycket för att tvinga fram en aktiv klimatpolitik - tvärtom, många företag och handelsgrupper har skänkt avsevärda medel till de tankesmedjor som skapat rörelsen för förnekelse av klimatförändringen.

Under en tid utspelades denna till synes motsägelsefulla dynamik inom själva Heartland Institute. Vid denna världens främsta institution för klimatförnekelse finns något som kallas Centrum för ekonomi, försäkring och fastigheter. Fram till maj 2012 var det i stort sett språkrör för försäkringsföretagen under ledning av en av de ledande konservativa i Washington, Eli Lehrer. Vad som skilde Lehrer från hans kolleger på Heartland är emellertid att han är beredd att torrt konstatera: "Klimatförändring är uppenbarligen något reellt och uppenbarligen i påtaglig omfattning orsakat av människor. Jag tror faktiskt inte att det är på sin

plats att debattera något av dessa fakta."

I samma stund som Lehrers kolleger vid Heartland organiserade globala konferenser i det speciella syftet att bygga upp en illusion om en seriös debatt arbetade Lehrers avdelning tillsammans med försäkringslobbyn för att skydda bolagens bokslut i en framtid med klimatkaos. Enligt Lehrer "var det i allmänhet ingen enorm konflikt från den ena dagen till den andra" mellan hans arbete och hans kollegers när de sysslade med att förneka klimatförändringen. Det berodde på att vad många av försäkringsbolagen ville ha av Heartland inte var handling för att förhindra klimatkaos utan i stället en linje som skulle skydda eller till och med öka deras profiler oavsett väderlek. Det betyder att köra ut staten från den del av sjukförsäkringsverksamheten som delvis finansieras med allmänna medel, ge företagen större frihet att höja avgifterna och införa högre avdragsrätt, rätt att göra sig av med kunder i högriskområden och andra åtgärder för en fri marknad.

Till slut bröt sig Lehrer loss från Heartland Institute sedan det hade lanserat sin affisch där människor som tror på klimatförändring framställs som massmördare. Eftersom en del av dem som trodde på klimatförändringar var företag som generöst gav bidrag till Heartland Institute var det försöket inte så lyckat. Ändå var Eli Lehrer snabb att i en intervju betona att meningsmotsättningarna handlade om PR och inte om inriktningen av verksamheten. "Den offentliga linje som Heartland drev är i allmänhet en som jag stöder", sa han. I själva verket gick arbetet inte alls särskilt bra ihop. Heartlands förnekelseavdelning arbetade så intensivt för att utså tvivel på vetenskapen att det bidrog till att paralysera alla allvarliga försök att reglera utsläppen av växthusgaser, medan försäkringsdelen slogs för en linje som skulle göra det möjligt för bolagen att förbli lönsamma oavsett vad resultatet av utsläppen skulle bli i verklighetens värld.

Och detta pekar mot vad som verkligen ligger bakom den lättsinniga attityden till klimatförändring, oavsett om det tar sig uttryck i förnekelse av katastrofer eller katastrofkapitalism. De inblandade anser sig ha rätt att syssla med detta spel med höga insatser eftersom de tror att de och det de äger kommer att skyddas från förödelsen i fråga åtminstone i ytterligare en eller två generationer.

I ett större sammanhang förutspår många klimatmodeller att rika länder - av vilka de flesta ligger på nordligare breddgrader - kan få en

del ekonomiska fördelar av ett något varmare klimat, i form av allt från längre växtperioder till kortare handelsvägar genom den smältande isen i Arktis. Samtidigt upptäcker de rika i dessa regioner redan allt fler avancerade metoder att skydda sig från framtida extrema väderlekar. Inspirerade av händelser som superstormen Sandy marknadsför nya fastighetsförmedlare sina förgyllda privata infrastrukturer för katastrofer till hugade boende - där finns allt från nödbelysning till pumpar och generatorer som drivs med naturgas (för en ny bostadsrättsanläggning på Manhattan) till fyra och en halv meter höga översvänningsportar och vattentäta rum som är förseglade "som en u-båt". Stephen G. Kliegerman, verkställande direktör för fastighetsförsäljning vid Halstead Property sa till *New York Times*: "Jag tror att köparna glatt skulle betala för att verkligen kunna lita på att det inte blir fruktansvärt besvärligt för dem i händelse av en katastrof."

Många storföretag har samtidigt egna reservgeneratorer för att kunna hålla belysningen tänd vid stora strömbrott (som Goldmann Sachs gjorde under Sandy fast dess elektricitet faktiskt aldrig slogs ut) och egna specialgrupper med meteorologer (FedEx).

Försäkringsbolag i USA har till och med börjat skicka ut privata brandkårer till sina viktigaste kunder när deras palats i Kalifornien och Colorado hotas av skogsbränder. Det är en "portvaktsservice" som AIG (American International Group) varit först med att introducera.

Samtidigt fortsätter den offentliga sektorn att smulas sönder, till stor del tack vare krigarna här på Heartlands konferens. De är hängivna nedmonterare av staten och deras ideologi har undergrävt många delar av den offentliga sektorn, till exempel katastrofberedskapen. Det är deras röster som med glädje skickat den federala budgetkrisen vidare till delstater och kommuner vilka i sin tur löser det problemet genom att låta bli att reparera broar och byta ut brandbilar. Det "Frihetsprogram" som dessa kämpar så förtvivlat försöker skydda mot vetenskapliga fakta är ett av skälen till att många samhällen kommer att vara sämre förberedda för katastrofer när de kommer.

Miljövännerna har länge talat om klimatförändringarna som ett kraftfullt medel för jämlikhet, den stora fråga som påverkat alla, både fattiga och rika. Den skulle få oss att gå samman. Men allt tyder på att den åstadkommer raka motsatsen, så att vi blir ett samhälle med sådana som har allt och andra som inte har något, uppdelade mellan dem vilkas välstånd

ger dem ett icke föraktfullt skydd mot våldsamt väder, åtminstone tills vidare, och dem som utlämnas till alltmer dysfunktionella staters välvilja.

Förnekelsens grymmare sida

När följderna av klimatförändringen blir omöjliga att bortse ifrån blir den grymmare sidan av förnekelseprojektet - som numera utgör en hotfull undertext - alltmer uppenbar. Det har redan börjat. I slutet av augusti 2011, när stora delar av världen fortfarande plågades av rekordhöga temperaturer, publicerade den konservativa bloggaren Jim Geraghty en text i *Philadelphia Inquirer* där han hävdade att klimatförändringen "kommer att hjälpa till att på många sätt förstärka, inte försvaga, USA:s geopolitiska makt". Han förklarade att eftersom klimatförändringen hårdast drabbar länder i utveckling "kommer många stater som kan utgöra ett hot mot oss att upptäcka att de befinner sig i ett mycket svårare läge." Och han betonade att detta var bra: "I stället för att bli vår undergång skulle klimatförändringen bli höjdpunkten i att trygga ett andra amerikanskt sekel." Fattar ni? Eftersom människor som skrämmer amerikanerna har oturen att bo i fattiga och varma områden kommer klimatförändringarna att koka dem så att Förenta staterna kan stiga upp som fågeln Fenix ur den globala uppvärmningens flammor.²

Vi kan vänta oss fler sådana avskyvärda yttranden. Medan världen värms upp kommer den ideologi som känner sig så hotad av klimatforskningen - den ideologi som förkunnar att var och en är sig själv närmast, att de som faller offer förtjänar det och att vi kan bemästra naturen - föra oss rätt ut i kylan. Och det blir bara kallare när teorierna om vissa rasers överlägsenhet, som nått och jämnt döljer sig under ytan i vissa delar av förnekelseörelsen, ursinnigt kommer tillbaka.³ I den groteskt ojämlika

2. I början av 2011 skrev Joe Read, nyvald representant i delstaten Montanas lagstiftande församling historia genom att lägga fram den första motionen om att officiellt förklara att klimatförändring är bra. "Global uppvärmning är välgörande för välståndet och affärsklimatet i Montana", hävdade motionen. Read förklarade: "Även om det blir varmare får vi en längre växtsäsong. Det kan bli mycket välgörande för delstaten Montana. Varför ska vi stoppa den utvecklingen?" Motionen avslogs.

3. Ett tecken på denna utveckling är att American Freedom Alliance (högerinriktad organisation som bland annat förnekar den globala uppvärmningen) ordnade en egen konferens för att ta ställning mot klimatforskningen i Los Angeles 2011. En del av alliansens program är att "avslöja hoten mot den västerländska civilisationen" och den

värld som denna ideologi har gjort så mycket för att intensifiera och befästa är inte dessa teorier något man kan välja att hålla sig till, de är nödvändiga för att rättfärdiga förhårdnade hjärtan som möter de till stor del oskyldiga offren för klimatförändringar på södra halvklotet och inför de övervägande afro-amerikanska städer, till exempel New Orleans, som är de mest sårbara på norra halvklotet.

I en rapport från 2007 om klimatförändringens inverkan på säkerheten utgiven av Center for Strategic and International Studies förutsåg CIA:s före detta direktör R. James Woolsey att på en mycket varmare planet skulle "altruism och generositet förmodligen avtrubbas". Vi kan redan se denna känslomässiga avtrubbning visas upp från Arizona till Italien. Klimatförändringen håller redan på att förändra oss och göra oss okänsligare. Varje omfattande katastrof tycks väcka mindre fasa och åstadkomma färre välgörenhetsarrangemang. Kommentatorerna talar om "medlidandetrötthet" som om medkänsla och inte fossila bränslen skulle vara den begränsade resursen.

Som för att bevisa denna tes startade organisationen Americans for Prosperity (AFP), som stöds av bröderna Koch, en kampanj för att stoppa federala hjälpsändningar till New York och New Jersey, sedan stora delar av dessa delstater hade förstörts av orkanen Sandy. Vi behöver härda ut och ta ansvar för att klara oss själva, sa Steve Lonegan, som då var direktör för AFP:s avdelning i New Jersey.

Och så har vi den brittiska tidningen *Daily Mail*. Mitt under de ovanligt stora översvämningarna på vintern 2014 hade denna tabloidtidning en rubrik på förstasidan som uppmanade läsarna att skriva på ett upprop till regeringen och uppmana den att "ta en del av de elva miljarder pund per år som läggs ner på hjälp till utlandet och lindra svårigheterna för de brittiska översvämningarnas offer." På några få dagar hade över 200 000 människor skrivit på uppropet om att skära ner utlandshjälpen till förmån för lokal katastrofhjälp. Naturligtvis har Storbritannien - den nation som uppfann den koleldade ångmaskinen - släppt ut koldioxid i industriell mängd längre än någon annan nation i världen och har därför en speciell skyldighet att öka och inte ta tillbaka biståndet till utlandet.

är känd för sin hetskampanj om "islamsk penetration av Europa" och liknande påstådda planer i USA. Och vid den tiden var en de böcker som såldes vid Heartlands konferens i Washington en "spänningsroman" där klimataktivister konspirerar med islamiska terrorister om att förstöra eldistributionsnätet i USA.

Men strunt i det. Åt helvete med de fattiga. "Härda ut." Själv är bäste dräng. Om vi inte förändrar kurs radikalt är detta de värderingar som får styra vår stormiga framtid i än högre grad än de redan styr nutiden.

Leo Huberman

Socialismens ABC (utdrag)

1953

[...]

15. Socialistisk planhushållning

Vi har nu kommit till en analys av socialismen. Låt oss från början vara klara över att de som tror på socialismen inte hävdar att förändringen från privat till allmänt ägande av produktionsmedlen kommer att lösa alla mänsklighetens problem - det gör inte änglar av djävlar och inte heller skapar det ett himmelrike på jorden. Däremot påstår socialisterna, att socialismen avhjälper kapitalismens huvudplågor, avskaffar exploateringen, fattigdomen, otryggheten och krigen och skapar en grundval för större välfärd och lycka för mänskligheten.

Socialismen betyder inte stegvisa lappverksreformer av kapitalismen. Den betyder en revolutionär omvandling - ett samhällsbyggande efter fullständigt annorlunda ritningar.

Istället för individuella ansträngningar för individuell profit kommer det att bli gemensamma ansträngningar för gemensamma vinster.

Tyg kommer att vävas, men inte för någon att tjäna pengar på, utan för att förse folk med kläder - och på samma sätt blir det med andra varor.

Människors makt över medmänniskor kommer att minska; människornas makt över naturen kommer att öka.

Möjligheterna till att producera mesta möjliga kommer att utnyttjas till det yttersta för att skapa välfärd för alla, istället för att strypa produktionen av profitskäl.

Den överhängande faran för depressioner och arbetslöshet, nöd och otrygghet, försvinner med vetskapen att planerad nyttoproduktion alltid säkrar arbetstillfällena för alla - ekonomisk säkerhet från vaggan till graven.

När framgång inte längre mäts i antal lyxartiklar utan i vilken utsträckning man lyckas samarbeta med medmänniskor, då ersätts guldets ordning med en gyllene ordning.

Imperialistiska krig, som skapas av profitjägarnas jakt på utländska marknader där de kan sälja "överskottsvaror" och investera "överskottskapital", omöjliggörs, eftersom det inte kommer att finnas något "överskottskapital" eller "överskottsvaror" - och inga profitjägare.

När produktionsmedlen inte längre befinner sig i privata händer kommer inte samhället att delas upp i en arbetarklass och en arbetsgivarklass. En människa kan inte inneha en position varifrån hon kan exploatera en annan - A kommer inte att kunna göra profit på B's arbete.

I korthet så är socialismens kärna, att landet inte längre kommer att ägas av några få och misskötas av dessa för sina egna intressen, utan landet kommer att ägas av folket och skötas av folket i folkets intresse.

Hittills har vi bara sysslat med en del av socialismens "kärna", nämligen att landet skall "ägas av folket" - vilket också kan uttryckas som samhälleligt ägande av produktionsmedlen. Vi kommer nu till andra delen av denna definition - "skötas av folket i folkets intresse". Hur ska det kunna ordnas? Svaret på den frågan är *centraliserad planering*. Samhälleligt ägande av produktionsmedlen är en nödvändig del av socialismen, lika väl som central planering är det.

Uppenbarligen krävs det mycken möda för att kunna centralt planera en hel nation. Det är så mödosamt att många människor i kapitalistiska länder - speciellt de som äger produktionsmedlen och därför tycker att kapitalismen är det bästa av alla av system - är övertygade om att det inte går. National Association of Manufacturers (Industriförbundet) har, till exempel, gång på gång understrukt detta. Här är en av de klaraste meningarna om detta ämne, taget ur förbundets "Den amerikanska industrins plattform", som publicerades för några år sedan:

"En liten grupp människor kan inte besitta den vishet, framsynthet och insikt som behövs för att framgångsrikt planera, styra och stimulera människornas göranden."

Om denna anklagelse är riktig så är det utomordentligt allvarligt

för var och en som funderar på ett socialistiskt system. Ty socialistisk ekonomi måste vara en planerad ekonomi, och om det är omöjligt med planering, då är socialismen omöjlig.

Är det möjligt med central planering? 1928 hände någonting som gjorde att frågan om planering inte längre var en gissningslek utan kunde besvaras. 1928 lade Sovjetunionen fram sin Första Femårsplan. När den var färdig påbörjade man sin andra femårsplan och sedan den tredje femårsplanen (och så kommer det att fortsätta så länge Sovjet är socialistiskt - eftersom en socialistisk stat måste ha en plan).

Nu behöver vi inte gissa längre huruvida det är möjligt för en nation att fungera med central planering eller inte. Vi vet. Sovjetunionen försökte. Det lyckades. Det är möjligt.

Oavsett vad man anser om det ena eller det andra i Sovjet och oavsett om man älskar eller hatar Sovjetunionen så måste man erkänna att ekonomin är planerad - och det gör också Sovjets bittraste fiender. Om vi således vill förstå hur planerad ekonomi fungerar i ett socialistiskt land så måste vi granska den ryska modellen.

Vad innebär en plan? När du eller jag eller vem som helst gör upp en plan har den alltid två moment - ett f ö r och ett h u r, ett mål och en metod. Målet är en del av vår plan och sättet en annan del.

På samma sätt är det med socialistisk planering. Den har ett mål och en metod. Sidney och Beatrice Webb (vilkas studie av Sovjetunionen, *Soviet communism: a new civilization?*, trots att den publicerades på mitten av 30-talet, fortfarande reser sig som ett magnifikt monument över ett helt livs pionjärforskning inom samhällsvetenskaperna) visade på den avgörande skillnaden i målsättning mellan socialistiska och kapitalistiska länder:

"I ett kapitalistiskt samhälle så är alltid syftet med företagen, också de allra största, att ge profit i pengar till aktieägarna ... i Sovjetunionen, med vad som kallas proletariats diktatur, är syftet ett helt annat. Det finns inga aktieägare som ska tillfredsställas och det tas ingen hänsyn till profit i pengar. Det enda syfte som finns, är att skapa maximal säkerhet och välfärd för hela samhället på lång sikt."

Detta om målet i en planerad socialistisk ekonomi. Vi har redan diskuterat att det allmänna syftet är folkens behov och inte profit. Vad vi huvudsakligen ska syssla med här är inte f ö r utan h u r, inte målet utan metoden, för att uppnå detta. Vad vi vill veta är vilken politik som måste

föras, för att nå detta eftertraktade mål.

Behoven är gränslösa - men det finns en gräns för de tillgängliga tillgångarna som ska möta dessa behov. Den politik som förs måste således grunda sig på vad som är möjligt och inte vad de ryska planerarna skulle vilja göra. De reella möjligheterna kan bara överblickas om man får en fullständig och korrekt bild av landets tillgångar.

Detta är vad den Statliga planeringskommissionen (Gosplan) gör. Dess primära uppgift är att ta reda på vem och vad och var och hur om allting i Sovjetunionen. Vilka naturtillgångar finns i landet? Hur många arbetare finns det? Hur många fabriker, gruvor, kvarnar, lantbruk? Var finns de? Hur mycket producerade de förra året? Hur mycket skulle de kunna producera om de fick en viss del material och ett bestämt antal fler arbetare? Behövs det fler järnvägar och varv? Var borde de ligga? Vad finns tillgängligt? Vad behövs?

Fakta. Tabeller. Statistik. Berg av siffror.

Från varenda institution över hela den enorma Sovjetunionen, från varenda fabrik, lantbruk, kvarn, gruva, sjukhus, skola, forskningsinstitution, fackförening, kooperation, teatergrupp, från vartenda avlägset hörn i detta kolossala område kommer svaren på frågorna: Vad gjorde ni förra året? Vad gör ni i år? Vad hoppas ni åstadkomma nästa år? Behöver ni hjälp? Kan ni ge hjälp? Och hundratals ytterligare frågor.

All denna information väller in till Gosplans kontor där den samlas, organiseras och systematiseras av experter. "Hela arbetsstyrkan i Gosplan uppgår nu till omkring två tusen statistikexperter och forskningstekniker av olika slag och lika många tjänstemän ytterligare - detta är med all säkerhet den bäst utrustade och mest omfattande permanenta, statistiska utfrågningsmaskinen i världen."

När dessa experter har avslutat sorterandet, systematiseringen och kontrolleringen av insamlade data så har de en bild av det *existerande läget*. Men det är bara en del av deras arbete. De måste nu ställa sig frågan: *hur kunde läget vara?* I detta skede måste planerarna sammanträda med regeringen. "Den statliga planeringskommissionens slutsatser och förslag överlämnades till regeringen, planeringen skiljdes från det politiska ledarskapet och det senare underordnades inte den förra."

Planering betyder naturligtvis inte att det blir mindre betydelsefullt att fatta politiska beslut, som ska förverkliga planen. Politiken bestäms av regeringen och sedan är det planerarnas uppgift att lösa problemen på

effektivast möjliga sätt på basis av det material som de samlat in. Efter diskussionerna mellan Gosplan och regeringen läggs det första förslaget till planen fram.

Men bara ett förslag. Ännu är det inte den färdiga Planen. I en socialistisk planekonomi räcker det inte med "hjärntrustens" plan. Den måste underställas alla människor. Detta blir nästa steg. Förslagen skickas ut för genomläsning och kommentarer till en rad olika folkkommissioner och andra centrala organ som sysslar med nationalekonomiska problem som t.ex. Folkkommissionen för den tunga industrin, den lätta industrin, handel, transport, utrikeshandel etc. Varje centralt departement skickar vidare olika delar av planen till närmast lägre instans och slutligen kommer tillämpliga delar av planen ner till den enskilda industrin eller jordbruket. Förslagen utsätts för mycket noggrann granskning och överväganden i varje steg. När de kommer till sista anhalten på resan från Statens planeringskommission till fabriken eller kollektivjordbruket tar alla intresserade arbetare och bönder aktiv del i diskussionerna och överläggningarna om planen, ställer förslag och gör påpekanden. Efter denna genomgång skickas förslagen tillbaka upp för samma steg och när slutligen återigen den Statliga planeringskommissionen i förändrad och utökad form.

Arbetarna i fabriken och bönderna på jordbruket har uttalat sig om planens fördelar och nackdelar. Detta är en modell som ryssarna med all rätt är stolta över. Det händer ofta att dessa arbetare och bönder ogillar förslagen som gäller just deras del. Ofta presenterar de en motplan, där de visar att de kan öka produktionen än mer än vad som förväntas av dem. Detta att miljontals ryska medborgare diskuterar och debatterar den provisoriska planen anser ryssarna vara verklig demokrati. Målen som skall nås och arbetsmetoderna för att nå dem bestäms inte uppifrån. Arbetare och bönder är medbestämmande. Och vad blir resultatet? En kompetent observatör svarar så här:

"Var jag än reste i Sovjetunionen mötte jag arbetare som sa, med stolthet: 'Det här är *vår* fabrik, det här är *vårt* sjukhus, det här är *vårt* semesterhem.' De menar inte att de äger dessa saker själva, individuellt, utan att de fungerar och producerar ... direkt för arbetarnas bästa och att de är medvetna om detta. De är dessutom mycket medvetna om att de själva är ansvariga för att allting fungerar in i minsta detalj."

Tredje steget på förberedelserna för planen innebär en slutlig gransk-

ning av de återsända förslagen och siffrorna. Gosplan och regeringen går igenom förslagen och tilläggen, gör de nödvändiga ändringarna och sedan är planen klar. I sin slutliga form skickas den tillbaka till arbetarna och bönderna och hela nationen satsar all energi på att fullgöra uppgifterna. Gemensamt handlande för det gemensamma bästa blir verklighet.

I ett socialistiskt system, genom samhälleligt ägande av produktionsmedlen och central planering, kan hela folket bestämma över sitt eget öde - människan är herre över de ekonomiska krafterna. Produktion och konsumtion grundas på en plan som frågar: Vad har vi? Vad behöver vi? Hur ska vi bära oss åt för att få vad vi behöver med det vi har? Med en sådan plan är det möjligt att ge var och en ett meningsfyllt arbete och rätten till arbete kan garanteras. Paragraf 118 i Sovjetunionens grundlag slår fast dessa ord:

"Medborgare i Sovjetunionen har rätt till arbete, d.v.s. garanteras rätten till anställning och betalning för arbete efter kvalitet och kvantitet. Rätten till arbete säkras genom den socialistiska organisationen av nationalekonomin, den konstanta tillväxten av det sovjetiska samhällets produktivkrafter, undanröjandet av de ekonomiska kriserna och avskaffandet av arbetslösheten."

Det sammanbrott som inträffade 1929 kallas ofta för en världskris. Det är fel. Produktionsstoppet, som åtföljdes av arbetslöshet och misär för massorna, drabbade alla delar av jordklotet - utom en. Depressionsvägen kastade sig mot Sovjetunionens gränser - och vek undan.

Ryssarna var säkra bakom de vallar som skapats genom en socialistisk planekonomi.

Centralplanering är ett karakteristiskt drag för socialismen. För att göra det begripligt hur sådan planering sker var det nödvändigt för oss att undersöka den ryska modellen - eftersom Ryssland för ögonblicket är det enda socialistiska landet i världen.

Vi får emellertid inte göra misstaget att tro att socialism i varje annat land skulle innebära exakt detsamma som i Sovjetunionen. Det skulle det inte göra. I t.ex. ett socialistiskt USA skulle det inte vara någon brådska med att bygga upp industrin, eftersom vi redan har den största och bästa i världen. Vår första uppgift skulle, tvärtom mot vad som var fallet i Sovjetunionen, vara att bygga ut produktionen av konsumtionsvaror.

På samma sätt i andra länder. Naturtillgångarna är olika, klimatet är olika, folkens tycke och smak är olika, hälsa, utbildning och kultur har

kommit olika långt. Uppfattningen om frihet och mänskliga rättigheter är olika, historia och tradition är olika. Sovjetunionens speciella förhållanden, som fick landet att utveckla den sorts socialism som bäst passade dess behov, skulle inte vara desamma i andra länder och deras socialism skulle bli av ett annat slag.

Men de breda perspektiven skulle bli desamma för alla länder som omfattar socialismen. I alla skulle produktionsmedlen ägas gemensamt och det skulle bli central planering.

Charles Bettelheim

Kulturrevolution & industriell organisering i Kina (utdrag) 1973

KAPITEL II. INDUSTRIENS PLANERING

1. De olika egendomsformerna i industrin

I. Statsegendom och kollektiv egendom

I Kina finns två former av samhällelig egendom, statsegendom och kollektiv egendom (den som tillhör ett begränsat arbetarkollektiv, t.ex. en produktionsbrigad).

I Shanghairegionen t.ex. (den omfattar förutom den egentliga staden också de stora ytterområdena), finns det omkring 9 800 företag och produktionsenheter, varav 3 200 är statsföretag och 6 600 kollektiva företag.

När det gäller styrelsen uppdelar sig företagen i tre kategorier:

1. De större företagen, som styrs ”av staten”, det vill säga de lyder under ”statliga” myndigheter, såsom centralregeringen eller de offentliga myndigheterna i en provins eller i en region. Den ”statliga styrelsen” kan alltså vara decentraliserad (se nästa sida).
2. De mindre företagen i städerna, som styrs på nivån av en ”gata” eller ett ”kvarter”, i regel under den därtill svarande revolutionskommitténs ledning. (Dessa båda kategorier av företag tjänar befolkningens, industrins och exportens behov.)

3. De industriföretag som fungerar på distriktens, folkkommunernas och produktionsbrigadernas nivå. Dessa företag tjänar framför allt jordbruket, men också vissa fabriker i städerna (det senare mycket sekundärt).

I städerna finns de kollektivt ägda fabrikerna och produktionsenheterna på "gatans" nivå. Enheterna styrs inom ramen för ett bostadsområde eller en gata. I ytterområdena finns denna kollektiva egendom i huvudsak på folkkommunernas och brigadernas nivå.¹

De kollektiva företagen är små eller medelstora, företag. De är till antalet fler än de statliga fabrikerna, men deras produktionsvärde är mycket lägre. De levererar nämligen endast 4 % av industrins produktionsvärde, medan statsegendomen står för 96 %.

Sedan 1957 och framför allt sedan kulturrevolutionen har den allmänna inriktningen varit att decentralisera företagets styrelse genom att anförtro de lokala myndigheterna styrelsen av allt fler produktionsenheter för att ge det lokala initiativet fritt utlopp. Det sammanlagda producerade värdet med denna styrelse har i Shanghai utvecklats på följande sätt: 1957 härrörde nästan hälften eller 46 % av industrins produktionsvärde från företag som direkt lydde under centralregeringen. 1970 kommer endast 6,8 % av industrins produktionsvärde från företag som lyder under centralregeringen, medan 93,2 % härrör från lokalt styrda företag.

Denna strävan till decentralisering är ett resultat av vad kineserna kallar "kampen mot centralstyrelsens diktatur". Målet för denna kamp är att befrämja det "dubbla initiativet", det vill säga på en gång från centralregeringens och de lokala myndigheternas sida.

Beträffande företagets storlek skiljer man mellan stora, medelstora och små företag. De båda sistnämnda kategorierna bidrar med huvuddelen av produktionen.

I Shanghai är endast 90 av de 3 200 statsföretagen stora (de flesta av dessa 90 företag har mer än 3 000 arbetare), 300 medelstora och 2 810 små företag.

Åtskillnaden mellan stora, medelstora och små företag är inte enbart

---

1. 1971 tillhörde 3 800 industriföretag i Shanghai-regionen folkkommunerna eller produktionsbrigaderna (kollektiv egendom) och 1 000 styrdes av distriktet. Dessa tre sorters företag sysselsatte 280 000 personer. Det totala antalet industriarbetare i Shanghai-regionen var 2 560 000.

numerisk, ty skiljelinjen mellan kategorierna beror på produktionens art. I den mekaniska industrin t.ex. betraktas ett företag som stort om det sysselsätter mer än 1 000 arbetare. I textilindustrin däremot betraktas ett företag som stort bara om det sysselsätter mer än 3 000 arbetare.

Den procentuella andelen av produktionsvärdet efter företagets storlek är: stora företag, 27,5 %; medelstora, 24,5 %; små, 47 % av den totala produktionen.²

Skapandet av folkkommunerna var utgångspunkt för en betydande utveckling av de kollektiva egendomsformerna inom industrin.

II. "Gatufabrikerna"

"Gatufabrikerna" är kollektiva företag som byggts upp på initiativ av invånarna i ett kvarter eller på en gata. De står under överinseende av kvarterets eller gatans revolutionskommitté. De kom till framför allt i samband med Stora språnget framåt, men kulturrevolutionen gav dem ett betydande uppsving.

Dessa fabriker representerar en ny form av industriell utveckling och en strävan att spränga de tidigare formerna. Det gör det bland annat möjligt för kvinnorna att gå ut i samhällsarbetet. Nästan alla dessa företag har skapats på hemmafruarnas initiativ.³ Det grundläggande skälet till att de inlemmats i produktionen är framför allt politiskt. De flesta kunde klara sitt hushåll på mannens lön. De har alltså inte börjat arbeta bara för att få ytterligare lön, utan av viljan att delta i produktionen.⁴

Gatufabrikerna innefattar flera typer av produktion:

- a. De tjänar ortsbefolkningens omedelbara behov (lagning av kläder, sömnad, tvättning, reparationer av skilda slag). På så sätt underlättar de arbetet i hemmet och gör det möjligt för allt fler hemmafruar att gå in i produktionen.
- b. De tillgodoser även mer omfattande behov: finmekanik, tillverkning av transistorapparater, osv.

---

2. Siffrorna är från 1970. 1971 var andelarna 30 %, 26 % resp. 44 %.

3. 1971 arbetade omkring 200 000 personer i denna typ av företag i staden Shanghai.

4. Om gatufabrikernas och kvarterfabrikernas samhälleliga, ideologiska och politiska roll, se Claudie Broyelle, *La Moitié du ciel*, Denoël-Gonthier, Paris, 1973.

För dessa företag finns inga statliga investeringar, och allt skapas med de medel som finns att tillgå (utnyttjande av spill, gamla maskiner, och självfinansiering). För närvarande arbetar de små kollektiva företagen i städerna i huvudsak för lokala behov. Men de arbetar också för att tillgodose mer omfattande industriella behov och ibland för export. I folkkommunerna eller i distrikten arbetar de små företagen främst för jordbrukets behov (utsäde, jordbruksredskap och maskiner, smärre transportmedel, osv.) och någon gång för andra fabrikers behov.

Om en av dessa fabriker växer utöver en viss storlek blir de statsegendom. Denna övergång betraktas som bekräftelsen på att det som företags har lyckats. Fabriken innefattas då direkt i statsplanen. T.ex. har en textilfabrik i Shanghai som arbetade med bomullsavfall till slut blivit statlig fabrik.

Den kinesiska ekonomiska politiken lägger stor vikt vid att utveckla små och medelstora företag. Kinas industriella utveckling stödjer sig i stor utsträckning på sådana företag. Detta bör inte betraktas som enbart en ekonomisk nödvändighet, utan också som ett politiskt val. En av de största politiska fördelarna med dessa små och medelstora företag ligger i det faktum att arbetarstyregrupperna lättare utvecklas i dem än i de stora komplexa företagen, som är mer präglade av det kapitalistiska produktionsättet och av dess jätteskala. Den nuvarande politiska inriktning syftar just till att bryta eller att begränsa denna jätteskala för att inrätta produktionsenheter som kan kontrolleras av arbetarna.

2. Styrelseformerna i den statliga industrisektorn

I. Styrelsen på tre nivåer (Exemplet Shanghai)

Basnivån för styrelsen utgörs av själva fabriker. I Shanghai lyder de under två typer av organ: industribyråerna och specialkompanierna.

Industribyråerna specialiserar sig på att samordna de olika produktionsenheter som levererar samma kategori av produkter. Det finns nio byråer i Shanghai: järnindustri, metallindustri, textil och hantverk, elektrisk och mekanisk industri, elektronik och telekommunikationer, lätt industri, elektrisk energi, byggnadsindustri (huvudsakligen fabriker och bostäder, men även skolor, sjukhus, osv.). Varje byrå har

från fall till fall ledningen för några tiotal eller några hundratals fabriker (upp till 300 å 600 fabriker).

Specialkompanierna står under industribyråernas kontroll. Deras ansvarssektor är mer begränsad: tillverkning av traktorer, medicin, osv. Det finns ett hundratals specialkompanier i Shanghai. De flesta produktionsenheterna är anslutna till industribyråerna genom dessa kompaniers förmedling. Emellertid är vissa mycket viktiga fabriker direkt anslutna till sina motsvarande byråer.

Byråerna och kompanierna utövar en enad ledning av företagen på det ekonomiska och politiska planet. Denna ledning rör planeringen. Byråerna och kompanierna ingriper i utarbetandet, samordnandet och i fastställandet av planen samt i dess verkställande.

II. Den kinesiska decentraliseringen

För de företag som står direkt under centralregeringen (de är mycket få) tjänar de respektive ministerierna som mellanled. För att planeringen ska bli enhetlig på provinsnivå omfattar planen för varje provins också de företag som lyder under centralregeringen. Dessa är inga främmande kroppar för provinsen och får på en gång hjälp av centralregeringen och av revolutionskommittén i provinsen både med planeringen av produktionen och med fördelning av produkterna.

De lokala myndigheterna (provinser, distrikt eller regioner) spelar för närvarande en betydande roll i planeringen och i styrelsen. Denna decentralisering gör det möjligt för provinsen eller regionen att organisera en mycket intimare samverkan mellan de olika produktionsenheterna inom sitt område. Styrelsen på provinsnivå präglas av den allmänna idén att varje provins ska ha en relativt självständig industriell utveckling. Detta möjliggör en mer harmonisk utveckling eftersom en mängd sinsemellan kompletterande produktioner därigenom inrättas. Det stimulerar också innovationerna och sökandet efter råvarukällor på provinsnivå.

Styrelsen i provinserna syftar till att samordna produktionsenheternas olika verksamheter och inte till att krossa deras initiativ. Den sista tiden har Kina genomfört en kamp mot centraliseringen, som var ett led i Liu Shao-chis linje. I en del provinser, särskilt i norr, hade organisationer av trustkaraktär inrättats vilka eliminerades under kulturrevolutionen.

Den kinesiska decentraliseringen skiljer sig alltså radikalt från den

man kan iakttä i Sovjetunionen och i de europeiska "folkdemokratierna" (utveckling av företagsföreningarnas roll, minskat antal planerade kontrollsiffror, osv.). Först och främst är det politiska sammanhanget annorlunda. I dagens sovjetiska decentralisering är det företagsledarna som skaffar sig mer och mer makt och inte arbetarna. Denna decentralisering består i själva verket i en ny maktfördelning inom en statsbourgeois. Ur ekonomisk synvinkel kombineras den i Sovjetunionen med en allt slappare prisplanering och med profitens allt större roll.

I Kina, däremot, är decentraliseringen ett medel för arbetarna att kollektivt behärska sina existensvillkor. I Kina planeras priserna och profiten sätts inte i högsätet. Den kinesiska planeringen skiljer sig alltså från den sovjetiska också till själva metoderna.

Decentraliseringen förklarar den kinesiska ekonomins utomordentliga dynamik och den överallt konstaterade nedskärningen av förvaltningsapparaten till ett minimum. Denna decentralisering är för övrigt en av förutsättningarna för utvecklingen av de socialistiska styrelseformerna, av arbetarnas deltagande i styrelsen. En sådan decentralisering kombineras effektivt med en ekonomisk plan förutsatt att varje företag sätter allmänintressena så som man själv ser dem och så som de konkretiseras genom planen framför sina egna intressen. Om detta ideologiska villkor inte föreligger är ingen decentralisering förenlig med planeringen. Då måste man inskränka sig till att ge tvångsmässiga och detaljerade order och binda sig vid att byråkratiskt försäkra sig om att den realiserar. Man vet vad det ger.

III. Begreppet "enad plan"

För denna typ av plan som inte är administrativt centraliserad använder kineserna uttrycket "enad planering". Detta enande är framför allt politiskt och inbegriper i stor utsträckning massornas initiativ, ty dess roll är att ena dessa initiativ och att medverka till deras utveckling.

Den enade planen är förbunden med verkställandet av de principer som arbetarna utgår från vid förberedandet av planen och i styrelsen. På alla nivåer och i alla produktionsenheter är grundprinciperna följande: att hålla politiken i fast ledning, det vill säga att inte sätta företagets egenintresse framför kollektivets och den kinesiska revolutionens intresse, att stödja sig på massornas initiativ, att i största möjliga utsträckning utvecklas med egna krafter, att "ta jordbruket som bas och industrin

som huvudfaktor", att "förbereda sig mot krig och mot naturkatastrofer och göra allt för folket", att följa den allmänna linjen för byggandet av socialismen och tillämpa kriterierna "kvantitet, snabbhet, kvalitet, sparsamhet", att "gå på två ben"⁵ och att "företräda traditionella och moderna metoder". Vid utarbetandet av planen på alla nivåer tar man också hänsyn till de konkreta (kvantitativa och kvalitativa) riktlinjer som görs upp för de olika industrierna i enlighet med den allmänna politiska linjen och med en balanserad global utveckling.

Uttrycket "enad plan" innebär enandet av produktionsenheternas olika planer för att komma fram till en mängd på olika nivåer förbundna planer: utvecklingsplan för hela Kina, provinsplaner, lokala planer.

Vissa produkter som kallas "huvudprodukter" planeras direkt på nationell nivå, t.ex. de stora råvarorna (kol, stål, osv.). När det gäller andra mindre betydelsefulla produktioner utarbetas planen på provinsnivå (cement, möbler, osv.). Slutligen när det gäller sådana varor vilkas produktion är så utspridd att det skulle vara meningslöst med en centralplan, utarbetas planen på distriktsnivå (åkerbruksredskap, bruksvaror, osv.). Således ingår de kollektiva företagets produktion, som till övervägande delen är avsedd att konsumeras på orten, i distriktets plan.

Den landsomfattande planen berör främst de företag som lyder direkt under centralregeringen. Det som är avsett för export ingår också i centralplanen. I Kina finns det ett monopol på utrikeshandeln. Det är statliga organ som handlar import och export och de ska sköta kontakterna med de berörda produktionsenheterna. Det finns få uppgifter om det tekniska förberedandet av planen för utrikeshandeln. Däremot är de allmänna politiska riktlinjerna kända: att inte vara alltför mycket beroende av den ena eller andra importen, att föra en biståndspolitik gentemot vissa länder och att öka och sprida antalet länder med vilka man handlar.

Den landsomfattande planen upprepar inte i detalj alla de provinssiella och lokala planerna, men den tar de olika provinsernas huvudsakliga behov med i beräkningen. T.ex. när det gäller cement ger centralregeringens plan de provinser som producerar för mycket anvisningar om hur mycket de bör leverera för att tillgodose de andra provinsernas

5. Att "gå på två ben" innebär att bygga både mycket enkla och moderna, små och stora fabriker, och att använda avancerad eller traditionell teknik.

behov. Detta krav är innefattat i provinsplanen som har att förutse två delar: den egna provinsens och de andra provinsernas cementbehov.

Inte ens beträffande fördelningen av "huvudprodukterna" lägger sig de statliga fördelningsorganen i detalj i hur varje provins eller varje distrikt använder de råvaror som de fått sig tilldelade. Inom varje provins tillämpas samma förfarande för varje distrikt som får anvisningar om de behov som de måste täcka åt andra distrikt. På detta sätt förbinds de olika nivåerna på ett smidigt sätt och inte genom abstrakta, stela och byråkratiska föreskrifter.

Begreppet "enad plan" är ett fundamentalt uttryck för kampen mot förvaltningscentralismen. Det gäller att skapa de betingelser som ger de direkta producenterna möjlighet att reellt kontrollera produktionsmedlen, och inte att beröva dem denna kontroll i en annan form än marknaden medels beslut fattade av centrala byråer. Den "enade planeringen" är en integrerande del i den socialistiska vägen.

IV. Planeringen av produktionen och konsumtionsmedlens fördelning.

De statliga handelsorganen. Undersökningarna av konsumenternas behov.

Planeringen av produktionen av konsumtionsmedel sker väsentligen på distrikts- eller provinsnivå. Statsplanen och planerna för de olika produktionsenheterna gäller inte enbart produktionen, utan också produkternas fördelning. Konsumtionsmedlen förmedlas alltid genom de statliga handelsorganen som spelar en väsentlig roll i samordningen och utarbetandet av planerna som gäller dem. Dessa organ har också en mycket viktig kontrollfunktion. De företräder konsumenterna gentemot företagen (för att komma på det klara med konsumenternas önskemål äger möten rum mellan företagen och handelsorganen) och övervakar noggrant vilka behov som kommer till uttryck. Produktionsenheterna gör själva, tack vare sina undersökningsgrupper, ansträngningar för att hålla sig underrättade om befolkningens behov. Dessa undersökningar görs i samarbete med och med hjälp av de statliga handelsorganen. För att bedöma den exakta mängden olika produkter befolkningen behöver, utför de statliga handelsorganen de nödiga beräkningarna och tar därvid framför allt hänsyn till lagrens omloppshastighet, den dagliga avsättningen, osv.

De undersökningar som görs bland konsumenterna tjänar till att förbereda produktionsenheternas planer. Men dessa planer går inte i detalj in på alla möjliga varianter av en och samma produkt. Beräkningen av de olika varianterna sker i den löpande styrelsen.

När det gäller nya produkter prövas prototyper för att fråga köparna till råds och på så sätt bestämma vad de har för önskemål (den ena eller andra skotypen t.ex.). Kvantiteterna beräknas av de statliga handelsorganen och justeringar äger rum under årets lopp.

När det gäller redan tillverkade produkter gör produktionsenheterna också undersökningar på själva försäljningsställena, i familjerna och på arbetsplatserna för att få reda på vilka ändringar man önskar.

Här är ett exempel på hur en produkt ändrades efter undersökning på arbetsplatserna. I en fabrik tillverkade man en viss sorts gummirockar för folkkommunerna. När fabriken arbetare kom till en kommun för att arbeta och göra undersökningar höll man på med omplaneringen på risfälten. De märkte att rocken släpade i gyttjan när de stod hukade. Efter diskussion med bönderna ändrade de gummirockarna medels ett knappsystem så att plaggets framflikar kunde fästas upp under arbetet i risfälten.

V. Den kinesiska planeringens särdrag

Metoden för utarbetandet av planen (tur och retur från basen till toppen) utmynnar i gemensamt fattade beslut. Sista ordet ligger hos partiet, men då angelägenheterna väsentligen avklaras genom diskussioner är de motsättningar som kan finnas kvar sekundära.

Den kinesiska planeringen har alltså sina särdrag. Planen syftar till att så mycket som möjligt stödja sig på massorna, det är inte uteslutande en sak för "experter". Det är en politisk sak. Planen förenar de från partiet utgående politiska riktlinjerna (allmän linje och konkreta direktiv) med massornas initiativ. Genom den mobiliserar man på effektivast möjliga sätt alla försök till innovationer och man strävar att inte slösa bort vad arbetarna producerat. Den centrala förvaltningens roll i utarbetandet av planen och sedan i dess verkställande är tämligen begränsad, men den är viktig för allt som har med realiserandet av den allmänna jämvikten att göra. Denna typ av planering syftar till att utveckla produktivkrafter som vilar på de förenade arbetarna, till att verkställa en socialistisk samverkan.

Den samhällseliga arbetarens enhet måste utvecklas på grundval av

politiken och ideologin. Denna enhet medger att ställa i utsikt att de varuförhållanden som alltjämt består senare ska elimineras och nya socialistiska samhällsförhållanden uppstå. Denna process är direkt förbunden med den ideologiska revolutionering som genomförs genom den klasskamp som utspelar sig under ledning av Kinas kommunistiska parti.

Det arbete som läggs ned i produktionen kan således bli ett direkt och reellt samhälleligt arbete, det kan efterhand upphöra att vara ett arbete som utförs uteslutande eller huvudsakligen för en lön och det kan väsentligen utföras för att tillgodose de samhälleliga behoven. Uppfattningen om den "enade planen" med utgångspunkt från basen tjänar en sådan omvandling.

3. Förberedandet av den enade planen

I. Planarbetet i en fabrik: exemplet Pekings allmänna konfektionsfabrik

Planerna förbereds genom diskussioner nedifrån och upp och uppifrån och ned. Staten (i det här fallet centralregeringens planeringskommitté) ger några allmänna anvisningar till de 17 olika byråerna i Pekingregionen, t.ex. till textilbyrån. Denna ger de olika fabriken grova anvisningar. Anvisningarna har karaktären av rådgivande normer. De uppställs preliminärt av centralregeringen, regionen och textilbyrån efter samråd med handelsdepartementen. De tjänar som ett första utkast till förslag med utgångspunkt från basen, det vill säga från varje fabrik.

Pekings allmänna konfektionsfabrik t.ex. har en produktionskapacitet av 20 miljoner plagg. De ursprungliga anvisningarna (som redovisar denna kapacitet och de olika produkter som fabriken kan leverera) diskuteras av arbetarna. Dessa diskussioner medger att ta hänsyn till fabriken anläggningar, innovationerna och massornas skapande initiativ.

Samtidigt sänder handelsdepartementen ut grupper till fabriken för att lämna upplysningar av skilda slag, t.ex. om marknadssituationen för jackor: hur mycket som behövs, vilka storlekar, vilket material, bomull, nylon, vilket snitt, rund krage; långa ärmar, korta ärmar, osv.

Fabriken arbetare och anställda å sin sida beger sig till lagren och försäljningsställena för att direkt samla upp kundernas åsikter. Efter en lång rad diskussioner i avdelningarna görs ett förslag till textilbyrån i Pekingregionen.

För produkter som är avsedda för export utarbetar det berörda departementet förslag som massorna också diskuterar och fabriken framlägger i sin tur motförslag. Planeringsorganet gör de beräkningar som är nödvändiga för den allmänna jämvikten och fastställer de slutgiltiga anvisningarna i samråd med fabriken. Sedan meddelas planeringsorganets beslut till fabriken.

Det finns en årsplan för industrin som i sin tur kan indelas i planer för tre månader och för en månad. Månads- och kvartalsplanerna kan ändras alltefter marknadens behov. Om det är nödvändigt kan produktionens årliga målsättningar ändras i synnerhet för att undvika att fabriken levererar onödiga produkter. Sådana beslut tillkommer planeringsorganet att fatta. Inom fabriken är det produktionsgruppen under revolutionskommittén som konkret befattar sig med fastställandet av årsplanen.

Planen för Pekings allmänna konfektionsfabrik gäller i första hand ett år, men fabriken gör också förslag till femårsplanerna.

Några av de viktigaste normerna för planförberedelsen är: totalvärde, huvudproduktionens kvantitet, inköpspriser, profit, arbetsproduktivitet, kvalitet samt mängden och mångfalden produkter. Det finns också normer beträffande arbetskraften, råvarorna, osv. Under planens verkställande görs ett bokslut över alla dessa olika punkter upp regelbundet.

Planen och boksluten gäller inte bara vilka mål som ska uppnås och vilka normer som ska iakttas, utan också vilka åtgärder som ska vidtas. Hur ska man genomföra de olika uppgifterna? Vilka ändringar bör göras i anläggningarna, i maskinerna, i leveranserna och i råvarulagren? Man söker i största möjliga mån lösa svårigheterna på platsen genom kampanjer för teknisk revolutionering för att på så vis spara på råvaror, förbättra anläggningarna, öka produktiviteten och förbättra kvaliteten.

II. Planarbetet i provinsen Liaoning

Provinsen Liaoning har en befolkning av 28 miljoner invånare. Två tredjedelar lever på landsbygden och en tredjedel i städer. Det finns omkring 2 400 000 arbetare i provinsen.

Förr dominerade den tunga industrin stort. Nu har industriproduktionen breddats såväl i de industrigrenar som fanns förut som i de nya grenarna i enlighet med det grundläggande direktivet att varje provins bör ha en relativt självständig utveckling. Provinsen har numera en mångsidig industriproduktion (järnindustri, mekanisk industri, kol,

olja, elektricitet, kemisk industri, elektronisk industri, textilindustri, beklädnadsindustri skoindustri, möbelindustri, osv.). Jordbruket har också utvecklats och breddats. Industriproduktionen står för 90 % av det totala produktionsvärdet i provinsen, jordbruksproduktionen för 10 %.

Om detta förklarar en medlem av Liaonings revolutionskommitté:

”Provinsens nuvarande jordbruksproduktion skulle kunna räcka för oss. I Chenyangregionen, där stadsbefolkningens procentuella andel är störst i provinsen — 60 % mot 40 % landsbygdsbefolkning —, är produktionen av spannmål och grönsaker tillräcklig. Förr måste man varje år importera 800 miljoner jin⁶ spannmål. Efter två års ansträngningar hade vi förra året lyckats bli självförsörjande på det kvantitativa planet. Vad beträffar grönsakerna var det förr nödvändigt att importera från Kanton och från en provins i norr. Sedan förra året producerar vi tillräckligt mycket för att bidra till stadsbefolkningens behov och vi kan t o m. exportera en del. Grönsaksproduktionen har ökat till 1 miljard 500 miljoner jin. Fakta har visat att vi trots den stora stadsbefolkningen kunde producera vad spannmål och grönsaker vi behöver och samtidigt utnyttja den industriella potentialen.”

Beträffande planen påpekar samma medlem:

”På planeringens område befinner vi oss för närvarande i kamp-kritik-omvandlingens skede.”

”Liu Shao-chis revisionistiska linje, som innebar att sätta profiten i högsätet, att utnyttja materiella belöningar, att låta experterna dominera, och att följa efter utlandet håller på att vederläggas.”

”I fabrikenas produktion bör vi inte uteslutande ta hänsyn till profiten, vi bör framför allt ta hänsyn till landets ekonomiska behov.”

”För att öka produktionen bör vi främst lita till det politiska och ideologiska arbetet så att vi arbetar för revolutionen och för att tjäna folket och inte för materiella belöningar. När det gäller att förverkliga planen litar vi till trippelalliansen mellan arbetare, tekniker och kadrer och inte till ett litet antal specialister.”

Planarbetet sker i flera etapper. Först ges allmänna riktlinjer som återspeglar bedömningarna av de samhälleliga behoven. Dessa riktlinjer består inte i exakta siffror, utan ger de olika produktionsenheterna rang-

6. 1 jin väger 0,500 kg.

och storleksordningar. Ett första planarbete äger rum i varje produktionsenhet. Detta arbete vilar på principen att ”mobilisera folkmassorna”. En punkt understryks ofta: man måste vara realistisk, hålla en tillräcklig marginal och förutse hinder. Man måste på en gång vara djärv och blygsam.

Decentralisering, men samordnad samverkan mellan de olika fabriken och mellan de olika provinserna

För att bestämma vissa av konsumenternas eller nyttjarnas behov anställer arbetarna undersökningar. T.ex. kommer arbetarna i en jordbruksmaskinfabrik och gör undersökningar i folkkommunerna för att få bättre kännedom om deras maskinbehov. Om flera fabriker berörs av samma produktion samlas representanter för de olika fabriken för att se hur man på rättvisast möjliga sätt ska fördela produktionen av den ena eller andra typen av produkter mellan sig.

Resultaten från undersökningarna och sammanträdena diskuteras inom varje fabrik i revolutionskommittén, i arbetarstyre-grupperna och i trippelalliansens kommittéer.

Planförslagen sammanställs och diskuteras på en samordnande nivå. Denna nivå är olika alltefter vilka produkter det är fråga om och efter var de konsumeras. De instanser som kan delta i dessa diskussioner är distriktets revolutionskommitté, provinsens revolutionskommitté och i fråga om de stora industrierna centralregeringen.

De berörda politiska och administrativa instanserna går igenom och samordnar förslagen och gör upp balansen mellan resurser och behov. På så sätt kommer man fram till ett planförslag som tar hänsyn till de olika delförslagen allt under det att man upprätthåller kontakten med de olika produktionsenheterna. Detta förslag går tillbaka till de berörda enheterna och diskuteras på nytt av arbetarna.

En av medlemmarna i Liaonings revolutionskommitté beskriver processen på följande sätt:

”För det första från basen till toppen; för det andra en kombination av basen och toppen (det vill säga att ”toppen” inte arbetar i ett slutet kärl, utan att det därmed sätter sig i förbindelse med de olika produktionsenheterna för att utarbeta ett nytt planförslag); för det tredje en kombination som huvudsakligen litar till provinsens insatser och för det fjärde en kombination av provinsens och centralregeringens ansträngningar.”

”Statens” behov, det vill säga de som utgår från centralregeringen och som återspeglar de andra provinsernas, Folkets befrielsearmés, osv. behov, meddelas de olika provinserna och slås in i provinsplanerna. Likaså ingår de resurser som kommer från andra provinser och som man kan påräkna i provinsplanerna. På det hela taget försöker man emellertid alltid se till att provinserna och distrikten är relativt självständiga.

Exempel på hur planen förverkligas tack vare och med stöd av folkmassorna
Förutsatt villkoren för planförberedelsen och det faktum att man bemödar sig om att vara blygsam inte bara uppfylls planerna i de flesta fall, utan de överträffas. Men om en plan inte kan förverkligas diskuterar man sig fram till vad som måste offras i den från början förutsedda planen. Övervägandena kommer då att göras under genomförandet av planen och i nära samråd med folkmassorna.

Före kulturrevolutionen brukade man överlämna alla dessa problem i experternas eller företagsledarnas händer. Denna tendens har trots massrörelsens kritik inte helt försvunnit.

Det har t.ex. hänt att medlemmarna i revolutionskommittén på en fabrik ansett planen ogenomförbar och velat skära ner den utan att ha rådfrågat massorna. Ledarna för denna fabrik kritiserades av arbetarna. Efter förnyad genomgång av svårigheterna fann man på lösningar och tack vare de åtgärder som föreslogs under diskussionerna med arbetarna kunde den ursprungliga planen genomföras.

Vid förberedandet och verkställandet av planen uppstår ständigt problemet hur man ska uppnå jämvikt mellan de olika behoven av slutkonsumtion och av produktiv konsumtion. Man förkastar den metod som skulle bestå i att automatiskt sänka de förutsedda produktionsmålen. Tonvikten läggs på att eftersträva lösningar som medger att hålla fast vid de högst ställda målen. Det är det man kallar att söka en ”aktiv jämvikt” och inte en ”passiv jämvikt”. Man säger också att man behandlar bristande jämvikt på ett positivt och inte på ett negativt sätt. Detta sker i samråd med arbetarna.

Sålunda berättar en medlem av Liaonings revolutionskommitté:

”I förra årets plan blev det problem med kolet. Skulle man göra förutsägelser efter kolproduktionen och således sänka planens målsättningar i fråga om de andra produkterna, eller skulle man fullt och fast mobilisera mas-

sorna för att öka kolproduktionen? Arbetarna diskuterade frågan under flera möten. De kom till slutsatsen att om det fattades kol skulle man vända till folkmassorna för att öka produktionen och använda det sparsamt.”

”Kolbristen och de konsekvenser som följde därav påpekades för de breda massorna. När det väl blev känt hur det låg till satte arbetarna igång sina ansträngningar. Kolproduktionen ökade med några miljoner ton i provinsen. De realiserade inbesparingarna var också i storleksordningen några miljoner ton. På så sätt fick den industriella verksamheten tillräckligt med bränsle för att utveckla produktionen, och statsplanen uppfylldes.”

”Detta visar att det är bättre att stödja sig på massornas initiativ än på räkneregler.”

III. Femårsplanerna

Femårsplanerna är mycket mindre detaljerade än årsplanerna, men de utarbetas enligt samma principer. De innefattar huvudsakligen allmänna riktlinjer om hur mycket det är nödvändigt att öka den viktigaste produktionen. De går inte in på detaljerna i varje produktionsenhet, något som betraktas som ett onödigt och orealistiskt arbete. I stället gör man upp mer ingående förslag när det gäller att inrätta större produktionsenheter, vilket sker i nära samråd med alla de arbetare som har kännedom om denna typ av industri. Inte heller där handlar det om ett arbete som inskränker sig till ”experterna”, utan ett massarbete.

Femårsplanerna innefattar dessutom förslagen till djupgående renoveringar och betydande ökningar av produktionsenheternas skala. Valet av vilka fabriker som ska renoveras eller utökas sker i samråd med produktionsenheterna själva. Inom en industrigren avgör de politiska instanserna och produktionsenheterna gemensamt vilka av dem har störst möjligheter att utökas eller att renoveras under gynnsammaste villkor. Dessa val i sin tur fastställs slutgiltigt efter samråd med samtliga arbetare i de berörda företagen.

Detaljerna i förslagen blir också föremål för en massdiskussion inom företagen. Eventuellt har man diskussioner med arbetarna i andra fabriker, i synnerhet i de produktionsenheter som ska tillhandahålla den nödiga utrustningen för att genomföra utökningen eller renoveringen. Dessa samråd är mycket inträngande och innebär vid behov utbyte av arbetare mellan de olika företagen för att man ska få en klar föreställning om de lokala förutsättningarna.

IV. Tillämpandet av planen tar hänsyn till hela landets intressen

Om förberedelsearbetet görs i nära samråd med arbetarna och vilar på en uppmärksam och konkret bedömning av situationen i syfte att uppnå realistiska och blygsamma planer är det i princip inga större problem att förverkliga dem. Eftersom dessutom arbetarna deltagit i planarbetet och själva fastställt målsättningarna kan de anse att planens genomförande verkligen är "deras sak" och sätta sina ansträngningar i verket för att uppnå de förutsedda målen. Emellertid finns det ständigt ojämnheter i utvecklingen. Därför går inte allt under årets lopp i detalj så som förutsetts i planen. Det är oundvikligt att vissa svårigheter och vissa problem uppstår. Också här bemödar man sig om att lösa problem och svårigheter på platsen med hjälp av arbetarnas initiativ. Först i sista hand begär man hjälp från andra produktionsenheter eller ber om nedskärning av planförutsägelse hos distriktets eller provinsens revolutionskommitté.

När planen trots allt inte helt kan förverkligas ställs problemet om vilka behov som ska offras. Enligt principen att sätta tillgodoseendet av de allmänna behoven främst är det de uppgifter som svarar mot förverkligandet av de andra provinsernas behov som i allmänhet betraktas som angelägnast.

En medlem av Nankings revolutionskommitté förklarar i fråga om detta: "Man bör främst åstadkomma jämvikt på nationell nivå, utan nationell jämvikt skulle det inte finnas någon provinsiell jämvikt."

Tillämpandet av denna princip blir emellertid föremål för en konkret undersökning för att ta reda på om den inte kommer att medföra alltför stora svårigheter inom provinsen.

Under alla förhållanden kan fabriken själv inte besluta om att skära ner produktionen på fabriksnivå. Det tycks bara vara i undantagsfall planen för en fabrik har måst skäras ner. Detta beror på de kinesiska ekonomiska planernas realism och på de direkta förhållandena mellan arbetarna i de olika produktionsenheter som deltar i tillverkningen av samma produkt. Dessa förhållanden spelar en avgörande roll när det gäller att hjälpa till att lösa de konkreta problem som uppstår när ett av planens delmål hotar att inte kunna realiseras. [...]

II. Den socialistiska samverkan

Huvudaspekten av den socialistiska samverkan mellan fabriker innebär att varje företag är lika angeläget om den omgivande befolkningens eller kundföretagens eller konsumenternas intressen som om sina egna intressen. Vi ska här ge två exempel på denna samverkan.

Samverkan i kampen mot naturförstöringen

Det första exemplet rör kampen mot naturförstöringen, där iögonfallande resultat uppnåts i stora städer som Tientsin eller Shanghai tack vare samverkan mellan befolkningen och de olika företagen.

I dessa städer har tack vare samverkan avloppsvattnet upphört att släppas ut i floderna, underjordiska kanaler grävts och fabriker som förädlar detta vatten byggts. Dessa fabriker medger att återvinna tusentals ton nyttiga produkter, att erhålla utsäde till att göda tiotusentals hektar med.

Viktiga resultat har uppnåts också med spill, fast avfall och avfallsgas vilka används som nya råmaterial. I Fuchung i Liaoning utvinns ur avfallsgas, avloppsvatten och slagg från Oljeraffinaderiet nr 3 nitton kemiska produkter och sällsynta metaller. Luften kring raffinaderiet har renats till följd av förändringar i dess funktionssätt och råvaror till ett värde av flera miljoner yuan erhålls varje år (soda, sulfatprodukter, kolsyresnö, råmaterial för tillverkning av konstfibrer, osv.).

Samverkan i strävan efter kvalitet

Det andra exemplet rör strävan efter produkter med hög kvalitet och varaktighet tack vare en nära samverkan mellan producentföretagen och de nyttjande företagen och mellan producentföretagen och konsumenterna.

Denna samverkan utmynnar i avsevärda resultat, vilka man kan försäkra sig om hos nyttjarna i industrin och i jordbruket, i handelsförbindelserna och hos de enskilda köparna. Dessa resultat tillgodoser väsentligen nyttjarnas intressen och inte producenternas. För producentföretagen innebär förbättrandet av kvaliteten, hållbarheten och varaktigheten nämligen i allmänhet mer arbete (forskning, omställning ...) och kanske högre inköpspriser. Men dessa förbättringar följs inte automatiskt av en prisförhöjning eller av en ökning i den totala försäljningen. T.o.m. motsatsen inträffar när föremålen blir mer varaktiga.

Genom att handla på detta sätt sätter producentföretagen landets helhetsintressen framför sina egna intressen. Det är det som är drivkraften till ett ekonomiskt framåtskridande av ny typ, som innebär att produktionen inte längre behärskas av strävan att öka bytesvärdet, penninginkomsterna eller profiten, utan av strävan att höja bruksvärdet. Detta förutsätter radikala omvandlingar i de sociala förhållandena, såväl i den ekonomiska basen som i överbyggnaden.

Tvärtemot vad som hävdas i vissa uppfattningar som åberopar sig på marxismen men förnekar dess grundläggande idéer sker sådana omvandlingar inte spontant. De bestäms inte mekaniskt av produktivkrafternas utveckling. Därför, och den punkten är väsentlig för att förstå den proletära kulturrevolutionen och dess roll, måste man hävda att de *förändringar i den ekonomiska basen som man för närvarande bevittnar i Kina endast kan vara produkten av en kamp som förts och som alltjämt förs av arbetarna för att omvandla den samhällsliga arbetsdelningen, upphäva de hierarkiska förhållandena inom produktionsenheterna, överta styrelsen och behärska tekniken*. En sådan kamp är politisk och ideologisk. Det är inte bara en revolt. Det är en revolutionär kamp. För att nå sitt mål kräver den en enighet i uppfattning och handling och en korrekt bedömning av de möjliga förändringarnas natur och inbördes samband. Därför kräver den ett revolutionärt partis ledning.

[...]

Torkil Lauesen I imperialismens kölvatten* (utdrag) 2021

Klimatkrisen

Utöver pågående ekonomiska och politiska kriser – vilka i sig redan i grunden hotar all mänsklig utveckling – har vi växande miljö- och klimatproblem. Rovdrift på naturresurser, utarmning av jorden och förbränning av fossila bränslen för att tillgodose kapitalets behov av ständigt ökande ackumulation och individuell konsumtion – allt detta har gradvis skärpt denna motsättning under hela 1900-talet. Under seklets andra hälft antog motsättningen en kvalitativt ny dimension, då många menade att vi inträtt i antropocen, ”den epok i jordens historia under vilken människan har en avgörande inverkan på planetens tillstånd, dynamik och framtid”.¹

Detta sammanföll med konsumtionssamhällets genombrott i länder som Sverige, med en väsentlig ökning i förbrukningen av olja och andra råvaror, och följaktligen också i mängden koldioxidutsläpp och förorening av mark, luft och vatten. Ulrich Brand och Markus Wissen har kallat detta för ”den imperiella livsstilen”. Det är dock en livsstil som håller på att nå sin gräns:

---

* Originaltitel: *Riding the Wave: Sweden's Integration into the Imperialist World System*
1. Anthropocene Working Group, ”Results of Binding Vote by AWG”, *Subcommission on Quaternary Stratigraphy*, den 21 maj, 2019.

Den imperiella livsstilen är på väg att segra till priset av självutplåning. Den förutsätter tillgång till natur- och mänskliga resurser på planetär skala – det vill säga ett ”någon annanstans”.²

Nyliberalismens nuvarande ekologiska, ekonomiska och politiska kriser återspeglas i motsättningen inom den imperiella livsstilen, som kräver att det finns en periferi som kan exploateras, en periferi som därför måste avstå från att njuta frukterna av sitt eget arbete och sina egna naturresurser. Som Arghiri Emmanuel skrev för 45 år sedan, vid nyliberalismens början:

Sex procent av världens befolkning konsumerar mer än 40 procent av världens råvaror. På den amerikanska konsumtionsnivån skulle hela världens produktion av mat, kläder, bostäder osv. bara räcka till ungefär 600 miljoner människor. [...] På samma sätt som i-ländernas befolkning kan flyga världen över och fylla skyarna med sina flygplan just därför att resten av världen saknar den möjligheten och därför lämnar plats längs flygrutterna. Och så vidare...³

Denna ojämlikhet syns även i koldioxidutsläppen. Under kapitalismens historia har USA, Kanada, Europa, Japan och Australien stått för 61 procent av utsläppen. Kina och Indien har stått för 13 procent, Ryssland 7 procent och resten av världen 15 procent. De sista 4 procenten har kommit från internationella transporter. Ojämlikheten förstärks ytterligare om man räknar utsläpp baserat på var saker konsumeras, istället för var de produceras.⁴ Detta kan exempelvis tillämpas på Kina, som är en stor konsument av energi och råmaterial. Eftersom Kina är världens största exportör av manufakturvaror – främst till USA, Västeuropa och Japan – så är det konsumenterna i den delen av världen som är ansvariga för det mesta av Kinas koldioxidutsläpp.

Det finns alltså ett samband mellan imperialismen och problemen med miljön och klimatet. De globala produktionsleden gör mer än att bara förse kapitalet med profit och förse konsumenter med billiga smartphones, t-shirts och sneakers – dessa varor utgör samtidigt också en över-

2. Brand och Wissen (2021).

3. Arghiri Emmanuel, "Unequal Exchange Revisited", *IDS Discussion Paper* nr 77 (augusti 1975).

4. Glenn P. Peters, "From Production-Based to Consumption-Based National Emission Inventories", *Ecological Economics* 65, nr 1 (2008): 13–23.

föring av energi och råvaror. Det finns inte bara ett ojämnt ekonomiskt utbyte, utan också ett ekologiskt. Föroreningar och klimatförändringar samverkar med imperialismen och dess uppdelning av världen i producerande ekonomier i Syd och konsumerande ekonomier i Nord.

Föroreningarna av luften, vattnet och jorden har flyttats till det globala Syd tillsammans med industrierna. På samma vis är klimatförändringarnas effekter, exempelvis stormar, torka och översvämningar, större i den fattiga delen av världen än i den rika. Problemen med miljön och klimatet kan inte lösas frikopplat från imperialismens problem.

Imperialismens utveckling håller på att undergräva den imperiella livsstilens existens. I Kina, Indien och Brasilien har överklassen tillsammans med en växande medelklass anammat den imperiella livsstilen som sin egen. Ännu viktigare är det faktum att den kinesiska arbetarklassen, som är hundratals miljoner människor, har sett sina löner stiga. Kina har gått från att vara ett land i periferin, som möjliggör den imperiella livsstilen i Nord, till att bli en konkurrent i ekonomiska och ekologiska termer. Detta är orsaken till det pågående hybridkriget mellan USA och Kina.

Allt färre människor i det globala Syd är villiga att lida för någon annans imperiella livsstil. När de inte kan höja sin levnadsstandard i sitt hemland, till följd av skoningslös exploatering eller imperialistiska krig, blir många migranter eller flyktingar. De riskerar sina liv för att nå Nordamerika eller EU i hopp om att kunna integreras i den imperiella livsstilen. De söker den trygghet och den välfärd som den imperiella livsstilen erbjuder i världsekonomin centrum. Men denna strävan från Syd lockar fram den kapitalistiska välfärdsstatens repressiva och våldsamma sidor. Den imperiella livsstilen är inte avsedd för alla – den är exklusiv. Merparten av befolkningen i det globala Nord vägrar att dela med sig av välfärdsstatens fördelar, av rädsla för att den ska "urholkas".

Ett isolerat, nationellt försvar av den egna kapitalistiska välfärdsstaten är ett försvar av en privilegierad position i den globala kapitalismen och därmed ett stöd för imperialismen. Impulsen att försvara den imperiella livsstilen gör att flyktingar och migranter möts av våldsam nationalchauvinism och rasism. Det faktum att allt fler människor försöker uppnå den imperiella livsstilen, samtidigt som andra upptäcker att de inte längre kan dra nytta av den på samma sätt som tidigare, kan förklara ökningen av populistiska protester från både höger och vänster. Men det är en strid som inte går att vinna. Den imperiella livsstilen går inte att

vare sig bevara eller generalisera, eftersom Moder Jord saknar en periferi att exploatera. Som Brand och Wissen konstaterar:

Vi är medvetna om den hegemoniska karaktär som präglar den imperiella livsstilen – det vill säga hur brett och djupt accepterad den är i samhället. Det globala Nord försöker att upprätthålla en livsstil som omöjligt kan upprätthållas, och som inte kan existera på ett universellt plan, men som likväl håller på att utvidgas och universaliseras i många länder i det globala Syd. Ställda inför ökande social oro och alltmer brutala ”externaliteter” identifierar vi – såväl politiskt som analytiskt – ett akut behov av genuina alternativ som leder till ett solidariskt levnadssätt, rättvisa (både social och ekologisk), fred och demokrati.⁵

I vår omedelbara framtid kommer motsättningen mellan kapitalismen och jordens ekosystem än en gång att göra anspråk på rollen som huvudmotsättning i form av konflikter kring tillgången till energi och råvaror, förstärkt av naturkatastrofer med efterföljande klimatflyktingströmmar – allt på grund av flera århundradens missbruk av naturen.

På senare år har engagemanget för att bekämpa klimatförändringarna ökat runtom i världen. Men även de mest radikala delarna av miljörörelsen riktar fortfarande sina krav mot den existerande politiska apparaten, i tron att det går att förändra kapitalismen i en grön riktning. Den svenska aktivisten Greta Thunberg bjöds in till Davos för att låxa upp eliten, som lät sig inspireras; en grön kapitalism kanske till och med är lösningen på många av dagens ekonomiska problem. Precis som välfärdsstaten räddade kapitalismen undan dess inneboende motsättningar på 1930-talet, skulle en grön stat kunna göra det idag. Den ”gröna omställningen” har varit ett trendigt begrepp i affärsvärlden på senare år. Men denna flyktväg är i själva verket en återvändsgränd.

Klimat- och miljöproblemen är till sin natur globala. De drabbar alla människor och alla levande varelser. Lösningarna på dessa problem måste utformas kollektivt och på global nivå. Men kapitalismens imperialistiska karaktär innebär att det politiska världssystemet är på väg att trasas sönder av rivalitet mellan stater. Dessa rivaliserande nationella intressen står i vägen för de kompromisser som är nödvändiga. En grön kapitalistisk stat skulle behöva hantera både populistisk nationalism och den nyliberala globala kapitalismens intressen.

---

5. Brand och Wissen (2021).

En avgörande milstolpe för klimatrörelsen kommer att bli insikten om att dessa problem inte kan lösas inom kapitalismens ramar, utan att man måste vända sig emot själva det politiska systemet.